

بو كىچىك فاكت هر حالدا آسورى ايمپىراتور لوغونون قدرتلى زامانى اونون شپه لرېنىن شمالادا چاتماسىنى آيدىن گۆستەرىر.

ايشغوز، ساكا، ايسكىت، ماساژت، ... لرېن كۆك و اصيللرايله علاقه دار دئديگىمىز بوتون بو سۆزلره علاوه ائدهرك دئمك لازمديركى، م.ق. يئددىنچى عصرده شمالدان آذربايجانا آخىب گلمىش "ساكا" آديله داها چوخ مشهور اولموش، اورتا آسيادان گلمىش ائللرېن اساس و عمومى آدى "ايشغوز" اولموش، اوزوده ۲۰ ائل و سويدان تشكيل تاپمىش و هر سويوندا اوز آدى اولموشدور و بو مختلف آدلار دىللره دوشوب تاريخچىلرېن قولاغينا چاتمىشدير. بو بارهده عالم محمود اسماعيل اوزاثيرنده يازمىشدير: "عموميتله، ايشغوز سويو دئيىلن سوي يوخدور. ايشغوزلار قديم مؤلفلرېن يازديغى، ۲۰ سويدان بىرلشمىشدير. اونلارېن هامىسى بىر يئرده ايشغوز آدلانمىشدير. بو ايگىرمى سويدان بىرى ساك - ماساژتلر اولموشلار".^۱

ساكالارېن ياخىن شرقه گلدىكلرى دؤوردن نئچه عصر قاباق آريالارېن دا آخىنېنېن نظره آلدىقدا، احتمال وئرمك اولاركى، ايشغوزلارېن بو ۲۰ سويوندا آريايى سويلارداندا اولموشدور، آنجاق بئله اولدوقدا هند - اروپا دىللى سويلار تام اقلييتده اولموشلار و بو مسئله بعضىلرېن ميدان وئريب، بوتون ايشغوزلارى - ساكالارى "آريايى نژاد" ائتمه مەلدىرلر.

يوخارىدا گؤستردىككى، بىر سيرا اروپا، كئچمىش سووئت و خصوصيله ايران تاريخچىلرى "ساكا"لارى هند - اروپا دىللى خلق گؤسترمگه چاليشىرلار، لاكىن بونا باخمىاراق بىر سيرا اروپا تاريخچى عاليملرى لاپ اولدن بو فيكرېن مخالفى اولموش و ساكالارى توركلرېن اولو بابالارېندان گؤسترمىشلر، حتى بىر سيرا كلاسيك تاريخچىلرېن ده ائرلرېنده ايشغوزلارېن تورك اولماسى قيد اولونموشدور. مثلاً ميلادى آلتىنچى عصر بيزانس تاريخچىسى "مئناندر" يازمىشدير: "قديمده توركلرى ساكلار چاغىرىردىلار".^۲

مختلف عالimler، او جمله دن ايشغوزشوناس عالimlerېن فيكرېنجه ايشغوزلار (ايچ اوغوزلار) و عموميتله اوغوزلار تورك تاريخىنده اولدوقجا دهرين و اسكى كۆكه مالكديرلر و اونلار بىر چوخ تورك سوي بىرلشمه لرېنېن تملى و اساسىنى تشكيل ائتمىشلر. مثلاً گوركملى عالم "آن. بئرنشتام" بو بارهده يازمىشدير: "تورك ائتنوقئشئزىنېن (خلقلرېن منشأى) بلاواسطه قيدا وئريجى محيطى "هون" جمعيتى، سونونجولارېن ايسه بلاواسطه سلفلرى "ايشغوز" جمعيتى اولموشدور. ايستر آسيا، ايسترسهده اروپا هونلارى ايشغوز كۆكو اوستونده كۆك آتمىشدير. هونلارى توركلره علاقه لندىرن نظريه ايشغوزلارى دا توركلر آدلاندىرماغا يول آچىر".^۳ گئنهده ايشغوزشوناسى. و. ديانكوف

۱ - محمود اسماعيل، ص ۱۳.

۲ - محمود اسماعيل، ص ۱۷.

۳ - محمود اسماعيل، ص ۱۷.

یازمیشدیر کی، "ایشغوزلاردان اولان "مازقیتلر" دئینده (ماساژئتلر) "تورکلر نظردہ توتولور".^۱
تکجه ایشغوزلار باره سینده دئیل، "کیمترلر" ین ده بیر قسمینی تورک دیللی گؤستهریرلر.^۲
مؤلفلرین بیر چوخو ایشغوزلارین هامیسینی تورک آدلاندیریر. مثلاً "سیمو کاتتا" آدلی بیر

مؤلفین بیر یازیسیندا بئله اوخویوروق:
"ایندی من قافقازدا و شمالدا یاشایان
ایشغوزلار باره سینده دانیشاجاغام... بو
تورکلر...".^۳

رق. لاتام آدلی بیر عالیم ایسه
یازیر: "کومان (روسلار پئچئنقلره
دئیرلر) ایسکیفلری، ماساژئتلر،
ساکلار، پئچئنقلر، خزرلر، هونلار، اؤز
منشألری اعتباریله، تورکدورلر و بونو
ثبوت ائتمه گه احتیاج یوخدور".^۴

[ش - ۱۱۷] ساکالار، اوجوییز بؤرکلور.

بؤیوک عالیم، میللر یازیر کی،
"بعضی مؤلفلرین "ساکلار"

ایستخرده کی (پرسپولیس) ناخیشلاردان م. ق. ۵ - نجی عصر.

آدلاندیردیقلاری چار (تئزار) ایسکیفلری تورک دیللی اولموشلار".^۵

هئروdotون "تاریخ" اثرینی روسجا نشر ائدن عالیم ف. ق. میشچئنکو ائرده ایشلنمیش "ایسکیفلر"
کلمه سیله علاقه دار یازمیشدیر: "هیپوکراتین تصویر ائتدیگی ایسکیفلرین خارجی گؤرونوشو، بوتون
جیزگیلرایله، تورک تیپینه اویغون گلیر". همین عالیم هئروdotون همین تاریخ کیتابینی اینگیلیزجه نشر
ائدن "سئیس" ین قیسا بیر جمله سینی گؤستریمیشدیر. سئیسین جمله سی بئله دیر: "هئروdotون
ایسکیفلری تورک - تاتار سویلاریدیر".^۶

□ □ □

آذربایجانین اسکی دیلی

آذربایجان اراضیسینین ان اسکی ساکینلری اولموش "قوتتی" و "لوللوی" خلقلرینین دیلی،

※

۱ - محمود اسماعیل، ص ۱۷.

۲ - یننه اورادا.

۳ - یننه اورادا.

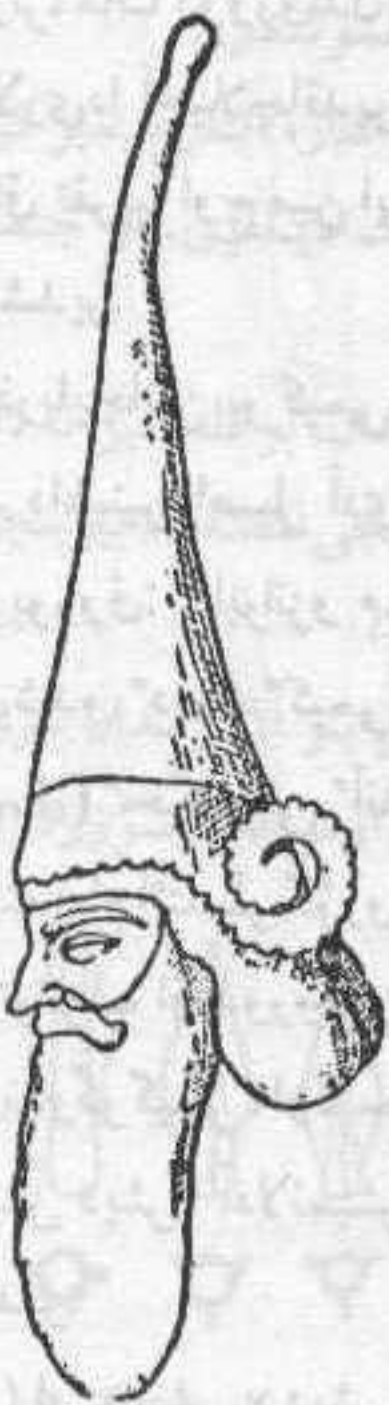
۴ - یننه اورادا.

۵ - یننه اورادا.

۶ - یننه اورادا.

۱ - محمود اسماعیل، ص ۱۷.
۲ - یننه اورادا.
۳ - یننه اورادا.
۴ - یننه اورادا.
۵ - یننه اورادا.
۶ - یننه اورادا.

هابئله اونلاردان سونرا یارانمیش "ماننا" حکومتی دؤورو بو اراضیده یاشامیشلارین دیلی، کئچمیش بؤلوملرده گؤستهریلدیگی کیمی، التصاقی دیلی اولموش، اؤزلری ده آذربایجان یولوايله اورتا آسیادان یاخین شرقه اولموش طایفا آخینلاریندان آیریلیب قالان و اصیل یثرلی التصاقی دیلیلردن یارانمیشلار. بو آخینلارین بیریده، گؤستریدیگیمیز کیمی، ایشغوزلار- ساکالارین آخینی اولموشدور.

یثرینده اشاره اولونموشدور کی، "ماننا" دؤوروندن قالان یازیلار، هله آز اولدوغو اوچون، اوخونمامیشدیر. م.ق. بیرینجی مین ایللیگین اوللری و ماد دؤورو باره ده وضعیت بئله دیر، حتی بو دؤورده، خصوصیه "ساکالارین" آذربایجانا گلیب یثرلشمه سی دؤوروندن ده هله لیک یازیلی بیر اثر الده ائدیلمه میشدیر. گله جک قازیتیلار و تحقیقاتلار، شبهه سیز بئله اثرلری الده ائدیپ اوخویاجاقدیر.

[ش - ۱۱۸] ساکالارین (ایسکیتلر - ماساژتلر - ساوروماتلار)

رهبری "سکونخا - Skunxa" ییستونداکی ناخیشدان.

آنجا بئله اثرلرین هله لیک اولماماسی هئچ ده او دئمک دئییلدیر کی، او دؤورون دیلی باره ده عمومی تصور الده ائتمک اوچون هئچ بیر واسطه یوخدور، عکسینه هر بیر یثرده و هر بیر دؤورده یاشامیش خلق و طایفا هم ائل و طایفا آدلارینی، همده جغرافی مکانلارا و ئردیکلری آدلاری اؤز دیلینده ساخلاییر. هر بیر دیلده مؤوجود اولان بو و بو کیمی ایزلر او دیلین قدیم دؤورلرینی، کؤکونو بیلمگه، آجیب گؤسترمگه قسماً امکان یارادیر. مشهور آذری دیلچیسی دمیرچی زاده

بو وسیله یه اشاره ائده رک یازمیشدیر: "بئله منبعلر سیراسیندا طایفا و یثر آدلارینی خصوصی قید ائتمک لازمدیر. چونکی بئله آدلار بو و یا دیگر دیلده دانیشان خلقالار یاشادیغی یثر، علاقه دار اولدوغو طایفانی دا معین لشدیرمگه کمک ائدیر".^۱

مثلاً بو گون آذربایجان و حتی ایرانین تورک نیشین منطقه لرینده اولان "قیپچاق" آدلی کندلر، "قیدر"، "افشار"، "بورچالو"، "ده وللو"، "ایستاجلو"، "اوسانلو"، "بیگدیلی"، "خلج"، "کنگرلو" و اونلارجا بو کیمی طایفا و بعضاً یثر آدلاری آیدین گؤستهریر کی، وقتیه بو ائللرین معین قوللاری بو تورپاقلارا گلیب، یورد سالاراق یاشامیشلار. مثلاً شمالی آذربایجانین "قاخ" و جنوبی آذربایجانین گونئی بؤلوگونده، شاه یاریم آداسیندا "قیپچاق" آدلی کندلری، شبسترده "قیدر" آدلی چشمه نی، هابئله ایرانین مرکزینده "قیدار" شهرینی گؤستریمک اولار.

آذربایجان خلقینین "ساکالار" دؤورکو دیلینی عمومیتله معین لشدیرمک اوچون ایز و وسیله لردن بیریده بوگون خلقین دیلینده ایشلنن یئر آدلاریدیر. یئر آدلاری باره ده قید اولونمالیدیر کی، بوگون آذربایانین استثناسیز هر بیر یئرینده یئر آدلارینین ان مهم و بویوک حیصه سینین معناسینی معین ائتمک غیر - ممکن اولماسادا، اولدوقجا چتین دیر. چونکی بو آدلارین اکثری میلاددان قاباقکی دؤورلر، ماننا دؤوروندن و اونداندا قاباقلارا عاید دیر. شبهه سیز زامان کئچدیکجه بوتون بو کلمه لرین معنالاری دا آچیلماق دیر. تازا تحقیقاتلار بو یئر آدلارینین بعضی سینین اوستوندن ابهام پرده سینین آچاراق تقریباً اوچ مین ایل بوندان اولکی آذربایجان دیلینین کؤک و اساسینی بیلیمه گه جیغیرلار آچا بیلیمیشدیر.

آذربایجانین بو کیمی یئر آدلاریندان بیری میلاددان ۷۱۶ ایل اول ایشلنمیش "او ایش دیش" و سهند داغینین اصیل آدی "او آوش" کلمه لری دیر. بو ایکی کلمه ایله علاقه دار ماد تاریخینده اوخووروق: "ایرانزو م.ق. ۷۱۶ - نجی ایلدن قاباق اولدو. هامان ایل اونون اوغلو "آزا" شاه اولموشدو. "دیوک" کیمی "ماننا" طرفیندن منصوب اولموش "زیکرتو" حکمرانی "مثنانی"؛ "تلوسینا" - Telusina "حکمرانی" آندیا - Andia "و "او ایش دیش" - Uisdis "امیری" باقداتو - Baqdatu، "آزانین" علیه نه قیام ائتدیلر. گوروندوگو کیمی "آزانین تهمتی" "سارقون" لا اتحاد مقاوله سی باغلاماسی ایدی. "آزا" توتوب اولدورولدو و جنازه سینین "او آوش" (ایندیکی سهند) داغینا آتدیلار.^۱ متندن گوروندوگو کیمی، اولاً سهند داغینین او زامانکی اصیل آدی "او آوش" و اونون قوینوندا یئرلشمیش "او ایش دیش" آدلانمیش منطقه، یئر اولموشدور. بو ایکی کلمه نین هر ایکسی اوچ حیصه دن عبارت دیر:

(۱) او × ایش × دیش. (۲) او × آ × اوش.

(۱) هر ایکی کلمه نین ایلک قسمتی "ؤ و یا و [u یا u] سؤزوندن عبارت دیر کی، چوخلو مشهور عالیملر، او جمله دن دوقتور پرویز ناتل خانلری و سومثرشوناسلار اولجاس سلیمان و عثمان ندیم تونا و سایره نین گؤستریدیگینه اساساً و قاباقلار گؤستریدیگیمیز کیمی، سومثر دیلینده "اون" سایه دئمک ایدی. بوگون بو کلمه تورک دیلرینده "اون" شکیلینده ایشله نیر.

(۲) بیرینجی کلمه نین ایکینجی و ایکینجی نین اوچونجو قسمتی "ایش - ایش - اوش" بوتون منبع لرین قید ائتدیگی و قاباقلار گؤستریدیگیمیز کیمی، سومثر دیلینده "اوچ" سایه دئمک ایدی کی، چاغداش ادبی آذری دیلینده "اوچ" و دانیشیق خلق دیلینده "اوش" شکیلینده دیر.

(۳) بیرینجی کلمه نین اوچونجو سؤزو "دیش"، حرمتلی عالیم رئیس نیانین دا گؤستریدیگی کیمی^۲ "دندان" معناسیندا دیر کی، چاغداش ادبی و شفاهی آذری دیلینده عینی همین دیش شکیلینده،

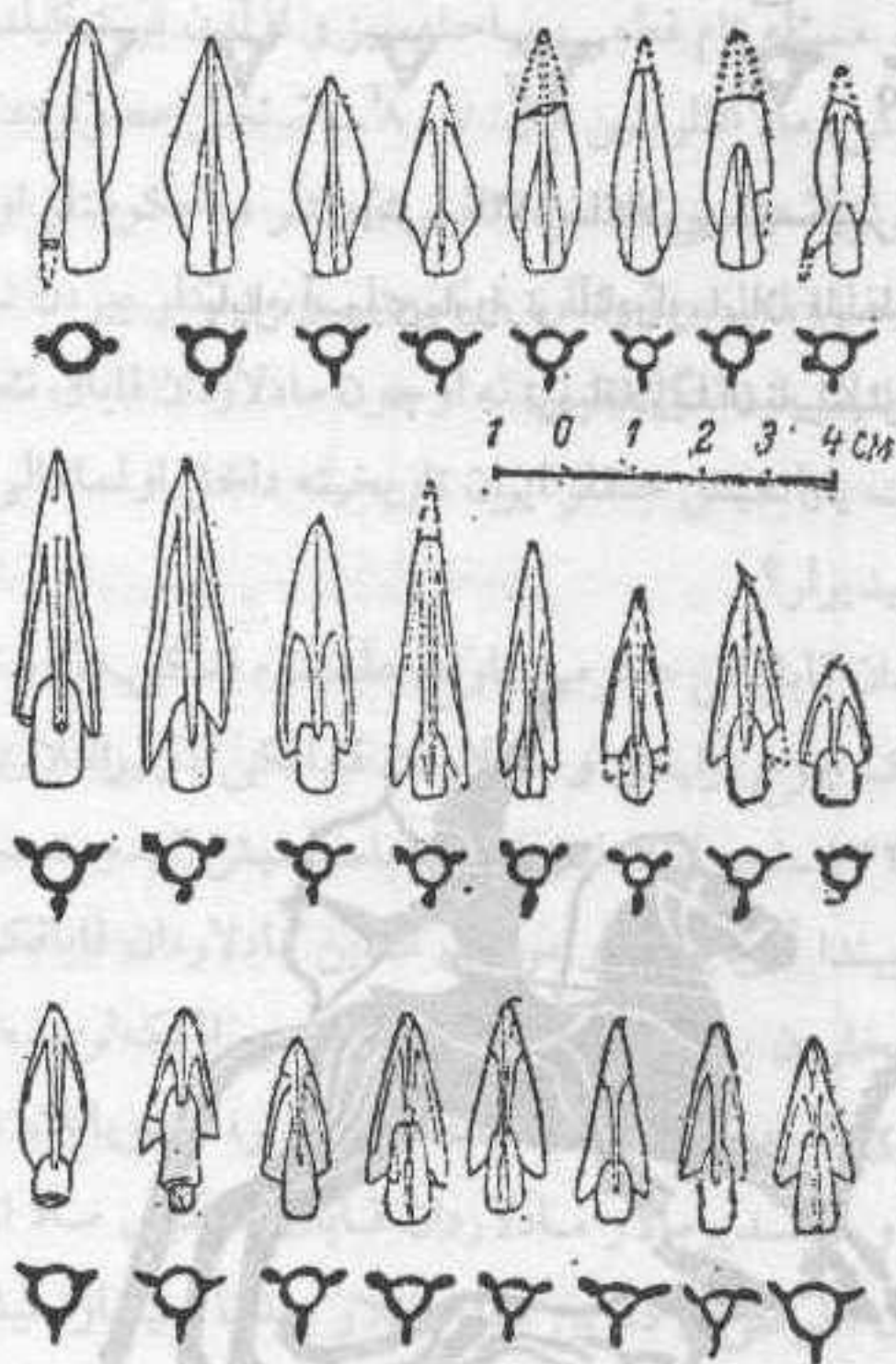
۱ - ماد تاریخی، ص ۱۹۶.

۲ - رئیس نیا، ج ۲، ص ۸۷۴.

اؤزوده گئیش معنادا ایشلنمکده دیر.

بئله لیکه بیرینجی کلمه "اون اوچ دیش" (سیزده دندان) معناسیندا سهند داغینین قوینوندا اولموش بیر یثرین آدی ایمیش کی، آقای رئیس نیانین یازدیغینا اساساً حمدالله قزوینی اؤزونون یادداشتلاریندا اونو "پنج انگشت" یازیر و یثرلی تورکلرین دیلینده "بش بارماق" دئیرلر، بو ایسه، شبهه سیز، او یثرده اولان بیر سیرا داغ ذیروهلرایله علاقه دار یارانان بیر آد اولموشدور. همین بیرینجی سؤزده "او ایش" (اؤن اوچ) مقدار ساییندا، یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز کیمی، اولوقلا تک لیکلرین سیرالانماسی هم سومثر دیلی، همده چاغداش تورک دیللری، او جمله دن آذری دیلی کیمیدیر.

ایکینجی کلمه نین ایکینجی حیصه سی "آ" بؤلومو بیزه معلوم اولمادیغیندان، بو کلمه نین نه دئمک اولدوغو باره ده بیر سؤز دئییه بیلیمه دیک، احتمال وئرمک اولار کی، ایکینجی کلمه ده، بیرینجی ده اولدوغو کیمی، داغین ذیروهلرینین سایلی ایله علاقه دار یارانمیشدیر. م.ق. ایلک مین ایللیکده، ساکالارین آخینی یوز ایللیگینده آذربایجانین یثر آدلاریندان بیری ده، یوخاریدا آچیقلا دیغیمیز کیمی، بوگونکو "اوسکو" شهرینین آدی اولموش "اوش قایا" سؤزودور کی،

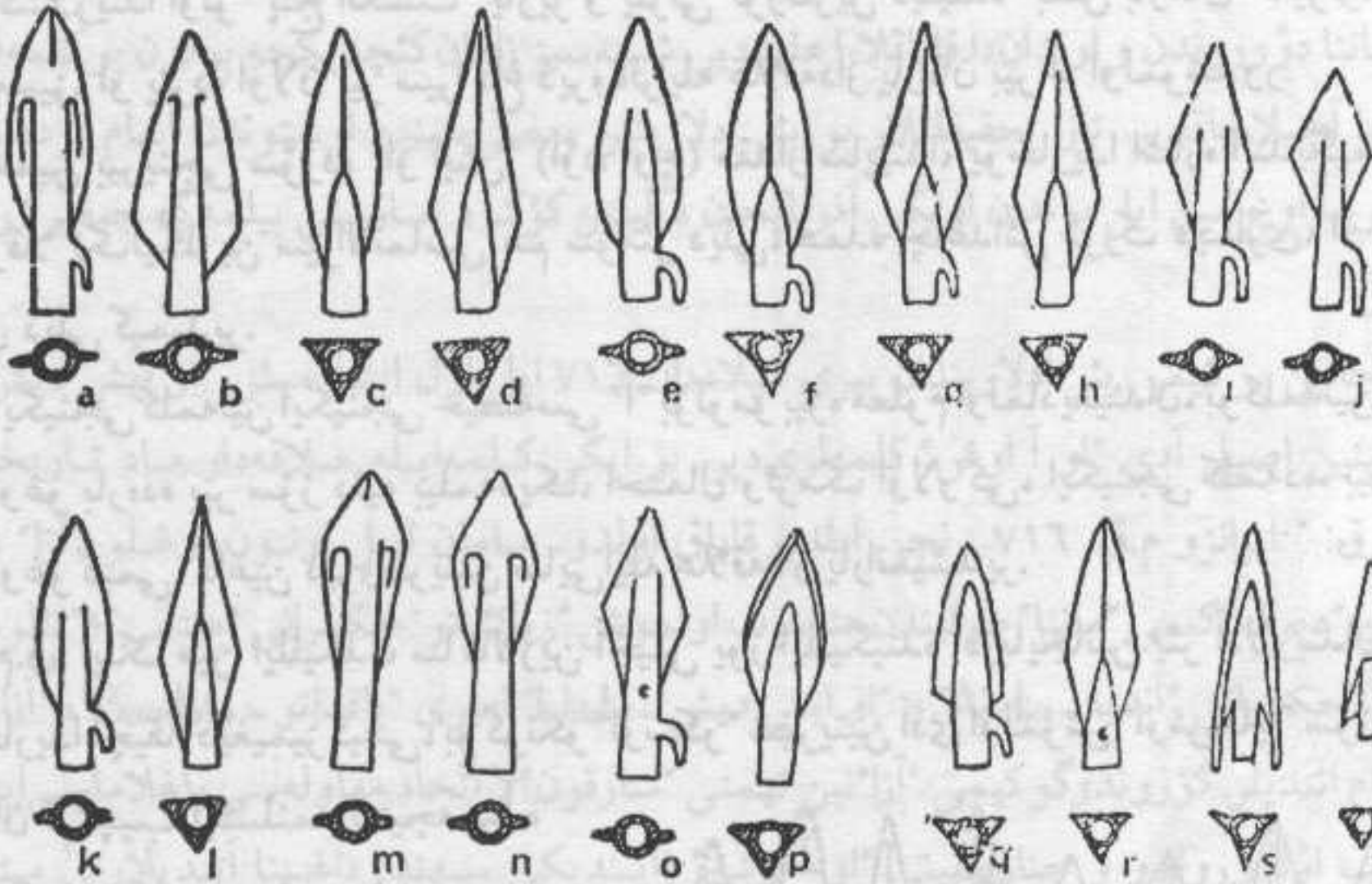
زامان کئچیب ایشلنمه نتیجه سیده "اوسکو" شکلینه دوشموشدور. بو کلمه نین هر ایکسی بؤلومو بوگون گئیش شکلده آذربایجان تورکلری داخلینده ایشلنمکده یئر. بو کلمه نین صرفی و نحوی خصوصیتلری باره ده کئچمیشده گئیش دانیشمیشیق.

یوخاریدا گؤستر دیگیمیز کلمه لر و اونلارین آچیقلامالاری، معنالارینین گؤسته ریلمه سی، آذربایجان خلقینین م.ق. بیرینجی و ایکینجی مین ایللیکلرده کی دیلینین اساسی، ماهیتی، هانسی سیستم دیللردن اولماسی، هانسی قروه دیللره عاید اولدوغونو معین لشدیرمک اوچون کیچیک ایز، باجا و واسطه لردن بیریدیر. شبهه سیز بئله کلمه لری ایستر بوگونکو آذربایجانین هر یثرینده اولان، معناسی

[ش - ۱۱۹] ایسکیت - ماد اوخ اوچلاری.

مینگه چئویر (شمالی آذربایجان) م.ق. ۴ - ۵ - نجو عصرلر.

مبهم جغرافی آدلاری، ایسترسه تاریخلرده ثبت اولموش قدیم آذربایجانین یئر آدلاری حسایننا آرتیرماق اولار. بیز هله لیک بو کیچیک نمونه نی گوسترملکه کفایتله نیر و اومودوموز وار کی، گنج عالیملریمیز تازا - تازا سؤزلرین معناسینی آچیپ گوسترملکه بو لازم ایشی تاماملایا جاقلار. □ □ □

[ش - ۱۲۰] ساکالارین (ایسکیتلر - ماساژتلر - ساوروماتلار)

بایبل، آسوری، اورارتو، آنادولو، ایران، فلسطین، گرجستان، ارمنیستان و آذربایجان
تورپاقلاریندان تاپیلمیش اوخ اوچلاری.

[ش - ۱۲۱] بیر قاب ناخیشلاریندان. کیمر آتیلاری طرحی، م.ق. VI عصر.

مادلارین کۆکو

قدیم ایران تاریخینده ان مهمّ مباحثه‌لی مسئله‌لردن بیرى ده ماد ایمپراتورلوغو و مدنیتی یاراتمیش خلقلر، ائل، طایفا و قبیله‌لرین کۆکو، یعنی اونلارین هند - آوروپایی دیللی و یا التصاقی دیللی اولماسی مسئله‌سیدیر. ماد ائللرینین یاشادیغی اراضی او زامانلار ماد اراضیلری آدلانمیش و ایندی ایران آدلانان تورپاقلارین مرکزینده - قلیبندە یئرلشمیشدیر. بونا گۆره‌ده مادلارین ائتنیک کۆکونو مشخص ائدن دیلی او دؤورلر اوچون چوخ مهمّ دور، چونکی بو مسئله هم او زامان، همده ایندی ایران دیارینین میللی ترکیبینی معین‌لشدیرمک اوچون اولدوقجا اهمیتی دیر. بونا گۆره‌ده ایلمک نۆوبه‌ده مادلارین کۆکونو گۆسترمه‌یی لازم بیلدیک.

بیز اثرین مختلف یئرلرینده، موضوع ایله علاقه‌دار، بو مسئله باره‌ده مختلف عالیم‌لرین فیکیرلرینی گۆستریش و فاكتلار اساسیندا نظریمیزی بیلدیرمیشیک، آنجاق بورادا مادلارین میللی کۆکو باره‌ده علیحده و نسبتاً گئیش شکیلده دانیشماغی اونا گۆره لازم بیلدیک کی، خصوصیه سون زامانلار فارس تاریخچی لیگینده، بیر قایدا اولارق، ماد ائللری بوتونلوکو اولدن هند - ایرانى، یعنی هند - آوروپایی دیللی گۆسته‌ریلیر و بو مسئله تام قطعی، مباحثه‌سیز و اولدن بو شکیلده اولموش قلمه و ثریلیر و اصلاً اشاره‌ده اولونمور کی، ماد ائللرینین م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - نجی عصرلرده مرکزی ماد تورپاقلاریندا اولماسیندان قابق بو یئرلرده هانسی خلقلر، ائللر، دؤولتلر و حکومتلر اولموش، نه کیمی مدنیتلر یاراتمیش و نتیجه بو خلقلر، ائللر، دؤولتلر، حکومتلر و مدنیتلر بیردن - بیره آرادان گئدیپ و گویا هند - آوروپایی دیللی مادلار میدانا گلمیشلر، نه اوچون مادلاردان قابق نتیجه مین ایل سوره‌سینده بو اراضیده یاشاییب مدنیت یاراتمیش خلقلر ایران تاریخینه داخل اولمامالی و نه سببه گۆره بونلار ایران تاریخیندن سیلینمه‌لیدیرلر؟

دوغرودور یوزاللی و یوز ایل بوندان قابقکی عمومی تاریخ علمینده اسکی دؤور تاریخی، او جمله‌دن ایرانین قدیم تاریخیندن بیلک چوخ آزایدی و مادلاردان قابقکی دؤورانلارین تاریخی اساساً بللی دئییلدی، نتیجه کی، ه.ق. ۱۳۲۹ - نجو ایله ایستانبولدا باسیلمیش: "مدحت سعداللاهین" "مجمل تاریخ عمومی درسلی" کیتابیندا آذربایجان و مرکزی مادین مادلاردان قابقکی تاریخینه اصلاً اشاره‌ده اولونمور. لاکین او تاریخلردن بری یاخین شرق منطقه‌سی اولکه‌لرینده آپاریلیمیش گئیش و دهرین علمی قازیتتی ایشلری نتیجه‌سینده الده ائدیلمیش اثرلر، ماتریاللار و اونلارین اوزه‌رینده آپاریلیمیش دهرین مطالعه و آراشدیرمالار مادلاردان قابق مرکزی ماد اراضیلرینده یارانمیش دؤولتلر، مدنیتلر و خلقلردن اطرافلی و دهرین معلوماتلار میدانا چیخارتمیش و معلوم اولموشدور کی، ماد ایمپراتورلوغو و مدنیتی نی یارادان ائللر و خلقلر اساس اعتبارایله، اونلاردان اول، نتیجه مین ایل سوره‌سینده مرکزی ماد تورپاقلاری، هابثله چاغداش آذربایجان و کردستاندا یاشامیش قوتتی، لولوبی، ارتته، هورری، اورارتو، کاسپی، امرد، اوتتی، ماننا و سایره بیر نتیجه

التصاقی دیللی خلقلر و ائللر اولموش و ماد خلقی اونلارین اوولادی، یاراتدیقلاری مدنیت بلافاصله اونلارین مدنیتینین آردی، داوامی و دیللی اونلارین دیللینه پاخین، عینی کؤکلر و التصاقی بیر دیل اولموشدور.

بونا گؤره ده عصریمیزین اوللریندن قدیم ایران باره ده تحقیقات آپاران بیر عدّه واقعیتی گؤرن آوروپا تاریخچی عالیملری، او جمله دن "اوپتر - Oppert" بو فیکیرده اولموشلارکی، مادلار التصاقی دیللی، تورانلی و آلتای داغلاریندان گلمه اولموشلار. بو عالیملرین مقابلینده بیر سیرا آوروپا عالیملری ده اولموشلارکی، آریایی تعصبه قاپیلاراق، مادلاری لاپ اولدن آریایی، هند - آوروپایی دیللی گؤستمیشلر. ایرانین متعصب تاریخچیلری ده پیرنیا باشدا اولماقلا، آشاغیدا گؤره جه یمیز کیمی، معین سیاسی مقصد و هدفلر اوچوندان، ایکینجی قروه عالیملرین دئدیگینی محکم توتموش، بوتون اثرلرینده مادلاری آریایی نژاد قلمه و ئرمیش و و ئرمکده دیرلر. مثلاً پیرنیا "ایران باستان" کیتابینین بیرینجی جیلدینده "ماد و ماد دؤولتی" فصلینی "مادیها مردمانی بودند آریایی نژاد" (مادلار آریایی نژاد خلق اولموشلار) جمله سیله باشلامیشدیر. پیرنیادان سونرا اکثر ایران تاریخچیلری همین یولو داوام ائتمیش، حتی بعضی واقعیتی گؤرن عالیملریمیزی ده قسماً چاشدیرمیشلار. حتی اقرار علی یثف و محمود اسماعیل کیمی آذری تاریخچیلرینی ده بو فیکره آلوده ائتمیشلر. البته بو آذری تاریخچیلرینه هم ایستالینیزم، هم آریاییست آروپا، همده ایران تاریخچیلری منفی تأثیر گؤستمیشلر. محمود اسماعیلین مادلار باره ده فیکرلرینی اوللر یئرینده قسماً گؤستمیشیک و اونون "آذربایجان تاریخی" کیتابینین ۲۲ - نجی صحیفه سینده ده اوخوماق اولار؛ اقرار علی یثفین فیکرلرینی ایسه، داها گئنیش، شدتلی و قریبه اولدوغو اوچون، آشاغیدا گؤره جه بیک.

مادلارین ائتنیک کؤکلرینی آراشدیرماقدا بیز ایکی اساس خطایله حرکت ائده جه بیک:

الف) تاریخی سندلر و فاکتلار خطی.

ب) خصوصی آدلارین کؤکونو آراشدیرماق خطی

الف) تاریخی سندلر و فاکتلار باخیمیندان ماد ائللرینین کؤکونو آراشدیردیقد، ایلک نؤوبه ده

"ماد" کلمه سی و اونون هارادان و نه زامان میدانا گلمه سینى ایشیقلا ندیرماغی لازم بیلدیک.

ماد سؤزو اولاً یئر، اولکه و خلق آدی و ایکینجیسی اینسان آدی، کیشی آدی اولماق

اعتباری ایله نظره آلیناراق ایشیقلا ندیر یلمالیدیر. ایکینجی باخیمدان بو کلمه "ب" بؤلومونده گئنیش

شکیلده آراشدیر یلا جاقدیر. □ □ □

ماد سؤزو یئر و خلق آدی کیمی

یئر و خلق آدی اولماق اعتباری ایله "ماد" کلمه سی م. ق دوققوزونجو یوز ایللیگین اورتالاریندان

میدانا گلیمیش و ایلک نؤوبه ده یئر آدی اولموش، اؤزوده چاغداش ایرانین تام مرکزی ایالت و

ولایتلری، داها دوغروسو همدان، الوند داغینین دۆرد بیر طرفی، کاشان و قومون غربی اراضیلری، ری، قزوین، زنجان، خزرین جنوب ساحل لری، میانا، هشتری، قیزیل اۆزن آخارقاسی و اورانین شمالی و خلخالین جنوبو، ایران کردستانی یئرلرینه دئیلمیشدیر. تقریباً بو یئرلره "مرکزی ماد" اصطلاحی ایشلنمیشدیر.

تاریخی اثرلرده "ماد" سۆزونه ایلک دفعه "مادای" شکیلینده آسوری شاهى "سلمنسر" ین م.ق. ۸۳۸ و ۸۴۴ - نجی ایللرده، قوتتی - لوللوبی اۆلکه سینه هجوملاری ایله ایلگیلی، قازدیردیغی داش قازما لۆوحه لرده راست گلیریک. ماد آدینا آسوری شاهلاری لۆوحه لرینده سلمنسر دن قابق اصلاً تصادف اولونمور. مثلاً م.ق. ۱۱۰۰ - نجو ایللرده آسوری شاهى "تیقلت پیله سر" ین، قوتتی - لوللوبی اۆلکه لرینه هجوملاری ایله ایلگیلی، قازدیردیغی لۆوحه لرده "ماد اۆلکه سی" آدینا تصادف اولونمور. سلمنسر دن سونرا آسوری شاهلاری اولموش "شمسی آداد"، "آدادنشراری"، "سئمیرامیس"، "اوچونجو تیقلت پیله سر"، ایکینجی سارقون و داها سونراکی آسوری شاهلاری آردیجیل شکیلده "ماد" دیارینا هجوملار ائتمیش و بیر چوخو اۆز لۆوحه لرینده "ماد" کلمه سینی، اۆلکه آدی کیمی، چکمیشلر. آنجاق بونونلا برابر قید ائتمک لازمدیر کی، آسوری شاهلارینین بعضیلرینین لۆوحه لرینده "ماد" آدی ایله برابر و یاناشی "قوتتی" (قوتتیوم) آدی دا آپاریلیمیشدیر. مثلاً ایکینجی سارقونون لۆوحه سینده هر ایکی آد ایشلنمیشدیر. بورادان معلوم اولور کی، بو خلقلر قونشو اولموش و هامیسی مرکزی ماد و آذربایجان تورپاقلاریندا یاشامیشلار. بوندان علاوه بیز آسوری لۆوحه لریندن گۆروروک کی، مادلارین دیاری بو گونکو هشتری، اورمو گۆلونون جنوب شرقی، قیزیل اۆزن آخارقاسی، زنجان، رودبار، خلخالین جنوبو تورپاقلاری اولموشدورسا، قوتتی لرین دیاری اورالاردان شرقی و جنوب شرقی، یعنی همدان، اراک، الوندین اطرافى، ساوه، کاشان و قومون غربی یئرلری اولموشدور. هر حالدا بو یئرلر مرکزی ماد و آذربایجان تورپاقلاری اولموشدور. ایکینجی سارقون م.ق. ۷۱۵ - نجی ایلده اسیر ائدیپ عایله سی ایله برابر سوریه نین "هامات" منطقه سینه سورگون ائتدیگی "دیاوکو" (دیوک) دا همین ماد دیاری شاهى اولموشدور کی، ماننلار ایله قونشو اورارتولارلا ال بیرایدی.

آسوری شاهلاری لۆوحه لرینین یازیلاریندان بو عمومی نتیجه یه گلیریک کی، ماد آدی م.ق. دوققوزونجو یوز ایللیگین اورتالاریندان میدانا گلیمیشدیر، او زامانلار کی، هند - آوروپایی ائللرین ایران فلاتینا گلیب فارس و کرمان تورپاقلاریندا یئرلشمه یه باشلامالاریندان یالنیز یاریم عصر قدر کئچیر.

ایندی گۆرک بو مادلار بو عصرلرده هارادان آذربایجان و مرکزی ماد یئرلرینه گلیمیشلر؟ دئدیک کی، هند - آوروپایی ائللر م.ق. دوققوزونجو یوز ایللیکده ایران فلاتینا گلمه یه باشلامیشلار. دئمک، بیز بورادا م.ق. دوققوزونجو عصر دن بری اورتا آسیا و شمالدان آذربایجان و یاخین شرق اۆلکه لرینه اولموش ائل و قبیله بیرلشمه لری آخینلارینا فیکیر وئرمه لی و اونلارین

اثنیک کؤکلرینی ایشیقلا ندیرماغا چالیشمالی ییق، چونکی ماد اصطلاحی همین دوققوزونجو عصر دن یارانماغا باشلامیشدیر. اگر ده رین باخلسا، گرک م.ق. ۱۱ - ۱۰ - نجو یوز ایلیکری ده نظردن قاجیرمایاق، اونا گؤره کی، اگر ماد ائللری بو عصرلرده منطقه یه گلمه یه باشلامیش اولسالار، آنجاق آدلاری دوققوزونجو عصر دن یارانماغا باشلایار.

تاریخ دین معلوم دور کی، م.ق. دوققوزونجو یوز ایلیکدن باشلایاراق، ساکا (ایشغوز) ائللری شمالدان قافقاز کئچیدلریندن جنوبا، آذربایجانا گلمه یه باشلامیشلار. حسنلی، زئوه، گوی تپه و مجید تپه دن کشف اولموش اثرلر آیدین گؤسته ریر کی، بوا ئللر م.ق. ۹ - ۱۰ - نجو عصرلردن یاواش - یاواش آذربایجانا، یاخین شرق منطقه سینه گلمه یه باشلامیش، اؤزلری ده اساساً "ایشغوز" (ایچ اوغوز) لار آدلانمیش و التصاقی دیللی اولموشلار.^۱

یئنه ده تاریخدن معلوم دور کی، همین "ایشغوز" (ساکا) ائل بیرلشمه لری سگگیزینجی م.ق. عصرین سونلاری و یئددینجی یوز ایلیگی ن اوللرینده داها گئیش و بؤیوک کوتله حالیندا اولجه "کیمثر" لر قارا دنیز ساحل لرینده اولان "داریال" = داریول کئچیدیندن، اونلاردان آز سونرا "ایشغوز" لار (ساکالار) قافقاز داغلارینین شرقینده، خزر ساحل لرینده اولان "دریند" کئچیدی ایله آذربایجانا گلمیش، شمالی و جنوبی آذربایجانین مختلف یئرلرینده، مرکزی ماد اراضیلرینده، بو گونکو ایران کردستانیندا، ائله جه ده بعضی ائللری آنادولودا یورد سالیب قالمیشلار.

بیز بو ائللرین آذربایجان و مرکزی ماد تورپاقلارینا گلیب یئرلشمه سی و نه ایشلر گؤرمه سی باره ده آیریجا فصیلده گئیش دانیشمیشیق. بیر داها بونو قید ائدک کی، حسنلی، زئوه، گوی تپه، مجید تپه دن الده ائدیلمیش اثرلر گؤسته ریر کی، "ایشغوز" لار م.ق. ۹ - نجو عصر دن و شاید اوندان دا بیر آز قاباقدان گلمه یه باشلامیش، اؤزلری ده آذربایجان و چاغداش ایرانین مرکزی قسمت لرینین مختلف یئرلرینده یاشامیشلار.

دئمک اولار اکثر تاریخچیلر، ایستر آوروپا، ایستر سه ده ایران تاریخچیلری، او جمله دن پیرنیا بو فیکیرده دیرلر کی، کیمثرلرله ایشغوزلار، بیری - بیرلریله دشمن و مخالف اولسالاردا، عینی کؤکلو و دیللی اولموشلار، حتی بعضاً بو ایکی ائلی بیری - بیرینین یئرینه ایشلتمیشلر. پیرنیا کیمثرلری ده آریایی گؤسته ره رک یازیر:

"کیمثرلر آریایی خلقلردن اولدوقلاری اوچون، اونلارین غربی آسیا یا گلمک لری هامان آریایی سئلین جزو و دور کی، شمال طرفیندن کئچمیش عصرلردن آسیانین غربینه آخماغا باشلامیش و بو زامانا قدر داوام ائتمیش ایدی".^۲

۱ - "ماننا تاریخی و مدیتینین منبعلری" بؤلومونه.

۲ - ایران باستان، ج ۱، ص ۱۷۲.

پیرنیا کیمثرلرله ایشغوز (ساکا)لاری قاریشدیریر، اونلارین هر ایکیسینی عینی بیلیر، حالبوکی، تاریخدن معلومدور کی، کیمثرلرین معین کیچیک ائل و اوبالاری آذربایجان تورپاقلاریندا یئرلشسه لرده، (فیکریمیزجه گونئی منطقه سینده سوفیانلا سیس آراسیندا، میشو و یاما جلاری دره برینده یئرلشن "ایس کمر = ایس کیمر" کن دینین آدی "کیمثرلر" ین معین ائل و اوبالارینین یورد سالیب قالدیق لاری یئر اولموش و "کمر = کیمر" سۆزو هامان ائللین آدیندان قالمادیر) اونلارین اساس عده سی آنادولویا گنتمیشلر.

کیمثرلرله ایشغوزلاری قاریشدیران پیرنیا یازیر کی، وان شاهی "آرقیشتی" چوخلو زحمتلرله اۆز اۆلکه سینی کیمثرلردن دفاع ائتدی، سونرا بو خلقین بیر قسمتی کیچیک آسیایا (آنادولویا) گتتدی و دیگر قسمتی جنوبی دوغرو گندیب "مان" (ماننا) دا یئرلشدی و بورادا بیر دؤولت تشکیل ائتدی کی، تورات اونو "اشکناز" آدلاندیرمیشدیر، چونکی "اشکوز" و "جومهر" (کیمثر. م.) اوغلو بیلردیلر. آسوری لؤوحه لرینده ده بو خلقین آدینی "اشکوزا" یازمیشلار.^۱

دئمک پیرنیانین فیکرینجه م.ق. ۶۲۵ - ۶۵۲ (۱) - نجی ایللرده ماننا تورپاقلاریندا، یعنی چاغداش شمالی و جنوبی آذربایجاندا تشکیل تاپمیش ایشغوز دؤولتی کیمثرلر طرفیندن قورولموش و "اشکناز" و یا "اشکوز = اشکوزا" آدلانمیشدیر. حالبوکی ۲۸ ایل داوام ائتمیش بو دؤولت ایشغوز ائللری طرفیندن یارانمیشدیر،^۲ کیمثرلر طرفیندن یوخ.

هله بو بیر طرفده دورسون، پیرنیا ایران باستان اثرینین بیرینجی جیل دینین همین اشاره ائتدیگیمیز قسمت لرینده دؤنه - دؤنه همین کیمثرلر و "اشکناز = اشکوز = اشکوزا"لاری "طوایف آریایی" آدلاندیریر. اما اگر حرمتلی حسن پیرنیا مشهور و آدلیم بیر تاریخچی عالیم و سیاستمدار کیمی (مشیرالدوله)، اۆز وطن دارشلارینین یاری سیندان چوخونو، یعنی اکثریتینی تشکیل ائدن آذری تورکلرینه حرمت ائدیپ، اونلارا تحقیر گۆز وایله دئییل، برابر حقوقلو و طنداشلاری گۆز وایله باخاراق، اونلارین دینینی، واقعی تاریخچیه لازم اولدوغو قدر، آزاجیق اؤیرنسه ایدی، شبهه سیز "اشکناز = اشکوز = اشکوزا" سۆزلرینین معناسی و مضمونونو بیلردی، چونکی وطن پرور بیر تاریخچی کیمی، او، شبهه سیز، ایسلام دؤورو تاریخینین اونلار جا عرب و فارس دیل لرینده یازیلیمیش دولغون، واقع بینانه قلمه آلینمیش و تعصبدن اوزاق اثرلرینی، او جمله دن "جامع التواریخ" اثرینی اوخوما میش اولمازدی. بو اثرلرین هامی سیندا "اوغوز = غوز = غز" ائللریندن گنیش معلومات وئریلمیش و گۆسته ریلیمیشدیر کی، اونلار میلادی اون بیرینجی عصره قدر، محمود کاشغرینین "دیوان لغات الترک" اثرینده گۆسته ریلدیگی کیمی، اورتا آسیادا خزرله آرال گۆللری آراسیندا یاشامیش و بو عصرده خراسان و افغانستان یول وایله ایران فلاتینا گلیمیش و بؤیوک قوللاری "ری"

۱ - ایران باستان ج. ۱ ص ۱۷۲.

۲ - ایشغوز دؤولتی فصلینه باخ.

خطیله آذربایجانا گلمیش و عمومیتله ایراندا سلجوقیلر حکومتی، هابثله آذربایجان، فارس، کرمان، آنادولو، شام، کردستان، عراق و... آتابیگلر سولاله لرینی قورموش و ایسلامدان سونرا مستقل ایران دؤولتینین تمل داشلارینی یاراتمیشلار.

جامع التواریخین "اوغوزنامه" بؤلومونده گؤسته ریلیمیشدیر کی، م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - نجی یوز ایلیکلرده قافقاز کئچیدلری ایله یاخین شرق منطقه سینه گلیب و منطقه نین اکثر یئرلرینه، حتی مصره قدر گتمیش "اوغوز = غوز = غز" ائل بیرلشمه سی ایکی اساس قولا آیریلیمیش ایدی:

(۱) ایچ اوغوز (اوغوز داخلی).

(۲) دیش اوغوز (اوغوز خارجی).

بحث اولونان عصرلرده همین "ایچ اوغوز" = "ایچ غوزلار" یاخین شرق منطقه سینه گلمیش و آدلاری توراتدا، آسوری منبع لرینده و سایره ده "ایشغوز = اشکناز = اشکوز = اشکوزا" کیمی مختلف شکیللرده یازیلیمیشدیر. □ □ □

□ نییه اشکناز = اشکوز = اشکوزا؟

عینی کلمه نین بئله مختلف شکیللرده یازیلما سنین سببی بو سؤزون او زامانکی مختلف دیل لرین سس قورولوشو ایله (فونئیک قورولوش) علاقه دار اولموشدور. بورادا "چ" سسینین "ش" سسینه چئوریلمه سی اولدوقجا دقته لایق بیر مسئله دیر. بو مسئله نی نظردن کئچیرک: هر بیر دیل اؤزونه خاص سس (فونئیک) خصوصیتلره مالک اولار و تاریخ بویو بو اؤزللیکلری، بیر چوخ حاللاردا ساخلایار. عموم تورک دیل لرینده، خصوصیه آذری تورکجه سینده ده بیر سیرا ائله سس خصوصیتلری اولموشدور کی، الده اولان تاریخی مدرکلره اساساً، سون اوچ مین ایل سوره سینده اولموش و بو گونه گئیش خلق کوتله لرینین دانیشیق - شفاهی دیلینده آذربایجانین هر یئرینده ایشلنمکده دیر.

بو فونئیک اؤزللیکلردن بیری هامان "چ" سسینین، معین حاللار و یئرلرده "ش" سسینه چئوریلیب تلفظ ائدیلمه سیدیر. بو فونئیک حادثه، تاریخی فاکتلارا اساساً، م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - نجی یوز ایلیکلردن آذری دیلینده مؤوجود اولموشدور. مثلاً آسوری شاهی ایکینجی سارقون لؤوحه لرینین بیرینده یازمیشدیر کی، او، اورمو گؤلونون جنوبوندان "تامراکیسه" (بوگونکو تبریز) دوغرو گلدیکنده، "او آ اوش" (سهند) داغینین غرب یاماجلاریندا یئرلشمیش و دیواری دؤرد متر قالین لیغیندا اولموش "اوش کایا = اوش قایا" قالاسینی ویران ائتمیشدیر. بو هامان "اوچ قایا" سؤزلری اولموشدور کی، آسوری وقایع نگاری ساده ماننا خلقینین دانیشیق دیلیندن ائشیتدیگی کیمی "اوش قایا" شکیلینده قیده آلمیشدیر. بو کلمه ایشلنمک نتیجه سینده بوگونکو "اوسکو" شکیلینه دوشموشدور. همده شاید او زامانکی سامی دیل لرینده "چ" سسی اولما میشدیر.

بوگون آذری دیلینده "چ" سسینه مالک اولان کلمه لرده بو سس "چ" شکیلینده یازیلار، لاکین کلمه لر ایشلندیکنده، بو "چ" سسیندن سونرا گلن شکیلچی و یا کلمه سس سیز حرفله باشلانسا، یعنی "چ" بیر سسلی و بیر سس سیز - بیصددا آراسینا دوشسه، بیر چوخ حالاردا "ش" کیمی دئییلر؛ کندلی و شهرلیرین هامیسی دانیشاندا بئله تلفظ ائدر و هامی دا باشا دوشر. مثلاً: سایلاردا: اوچده بیر - او شده بیر؛ اوچ باجی - او ش باجی ... صیفتلرده: پوچ قوز - پوش قوز؛ پوچدور - پوشدور ... فعللرده: آچدی - قاپینی آشدی؛ اوچدو - قوش اوشدو؛ ایچدی - سو ایشدیم؛ کؤچدو - ائل کؤشدو؛ بیچدی - تاخیلی بیشدی؛ ...

البته بوتون بو "چ" سسلری ادبی دیلده و یازیلاندا "چ" یازیلار و یالنیز ساده خلق دیلینده، دانیشیقدا "ش" دئییلر.

"ایچ اوغوز" ترکیبینده "اوغوز" سؤزو سسلی ایله باشلاندیغی اوچون، "چ" سسی اؤز حالیندا قالمیشدیر، لاکین زامان کئچیب، کلمه ایشلندیکجه، "اوغوز" سؤزونون ایلک سسلیسی "او" دوشموش و سؤز "غوز" شکیلینه دوشموش، یعنی سس سیز "غ" حرفیله باشلانمیش و نتیجه ده "چ" سسی بیر سسلی و بیر سس سیز - بیصددا آراسینا دوشدو یو اوچون دانیشیق دیلینده "ش" سسینه چئوریلریک، "ایشغوز" کیمی دئییلیمیش و سامی دیللی یهودی، آسوری و اککد خلقلری دیللرینده "اشک ناز = اشکوز = اشکوزا" شکیللرینده قیده آلینمیشدیر.

مرکب "ایشغوز = اشکوز = اشکوزا = ایچ اوغوز" سؤزونون نحو باخیمیندان ترکیبی ده دقته لایق دیر.

چاغداش آذری نحوی باخیمیندان بو کلمه "بیرینجی نؤوع ترکیبی سؤز بیرلشمه سی" نین بیرینجی نؤوعو، یعنی صفت بیرلشمه سی حساب اولور؛ عرب و فارس دیللی قیرامثرلرینده صفت ترکیبی و یا صفت و موصوف ساییلیر.

اگر سامی و هند - آوروپایی دیللی، او جمله دن عرب و فارس دیللرینده صفت ترکیبینده اولجه اسم، تعیین اولونان و سونرا صفت، تعیین ائدن گلرسه، (مثلاً: الكتاب المفید، کیتاب مفید) التصاقی دیللرده بونون عکسینه اولاراق، اولجه تعیین ائدن صفت و اوندان سونرا اسم - تعیین اولونان گلر. (فایدالی کیتاب).

"ایشغوز = ایچ اوغوز" ترکیبینده ده مسئله التصاقی دیللرده، او جمله دن آذری دیلینده اولدوغو کیمیدیر. دئمک، بو نحوی خصوصیت ده یوخاریدا گؤستر دیگیمیز فونئتیک حادثه کیمی، فاکتا اساساً، آزی اوچ مین ایلدن بری آذری دیلینده اولموش و بوگون ده مؤوجوددور. اوغوز + غوز کلمه سی ده آزی میلاددان مین ایل قاباقدان مشهور بیر تورک ائل بیرلشمه سینین آدی اولموشدور. کیمثرلره ایشغوزلارین عینی دیللی و یا بیر - بیرینه یاخین دیللی اولماسی، هابئله "ایشغوز" کلمه سی، اونون ترکیبلری، ترکیبی و یارانماسیندا فونئتیک و صرفی و نحوی خصوصیتلری نظره آلدیقدا، آیا "ایشغوزلاری" آریایی نژاد ائلر دئمک گولونج اولمازمی؟ آیا هند - آوروپایی دیللی ائلر

و ائل بیرلشمه‌لری اؤز ائل‌لرینه تورک آدی، اؤزوده تورک دیلی فونئتیکاسی، صرفی و نحوی اساسیندا یارانمیش بیر آدی قویاردیلارمی؟ آیا حسن پیرنیا و اونون کیمی "ایشغوز"لاری (ساکالار) آریایی نژاد آدلاندیران فارس تاریخچیلری وطنداشلارینین یاریدان چوخونو تشکیل ائدن آذری دیللی لره حرمت ائدیپ، اونلارین دیل‌لرینی، ایران تاریخچیسینه گرک اولان حداقل درجه‌ده، اؤیرنمیش اولسایدیلار، عالیمه یاراشمایان بئله بیر علمی سهوه، خطایا یول وئردیلرمی؟

ایشغوزلار (ساکالار) و کیمترلر باره‌ده بو دئدیکلریمیزدن بو نتیجه الدهه ائدیلمیر کی، م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - نجی یوز ایللیکرده شمالدان، قافقاز کئچیدلریله جنوبا، یاخین شرق منطقه‌سینه گلیمیش ائل بیرلشمه‌لری هند - آوروپایی دیللی دئییل، التصاقی دیللی اولموشلار. بو ائل‌لر او زامان شمالی و جنوبی آذربایجان و مرکزی ماد تورپاقلاریندا یورد سالمیش، اسکی سویداشلاری اولموش قوتتی - لوللوبیلرله قایناییب قاریشمیش، بعضی، ائل‌لری سونرالار گلدیکلری یولدان قایدیب گئتمیشلر سه‌ده، بیر سیرا ائل‌لری همین آذربایجان و مرکزی ماد تورپاقلاریندا قالمیش و ماد ائل‌لری، حکومتی و مدنییتی یاراتماقدا اشتراک ائتمیشلر. بو دؤورده تاریخ ایشغوزلارین (ساکالار) آخینندان باشقا، یاخین شرق منطقه‌سینه شمالدان اولموش آیری بیر ائل بیرلشمه‌سی طایفالار و قبیله‌لرین آخیب گلمه‌سینی گؤسترمه‌ییر.

دئمک، م.ق. ۶۷۳ - نجوایل قیامینی حاضرلایان "خیشتیری" و "مامی تیارشو" و "دوساننی" ائل باشچیلاری و اونلارین رهبرلیک ائدیکلری ائل‌لر، پیرنیانین گؤستریدیگی کیمی، آریایی یوخ^۱ التصاقی دیللی ائل‌لر اولموشلار. بو قیامدا تازا گلیمیش ایشغوزلار (ساکالار) ین رهبری "سپاکا" یئرلی ائل‌لرین گؤستریدیگیمیز باشچیلارایله - اؤز سویداشلاری ایله متحد اولاراق، اونلارلا چیگین - چیگینه آسور میللتاریزمینه قارشى دؤیوشموشلر، لاکین "سپاکا" دان سونرا اونون اوغلو "پارتاتوا" و اونون اوغلو "مادی"، سامی آسوری شاهلارینین حیل‌لرینه اویاراق، اونلارین قیزلاری ایله ائولنمیش و دؤیوشده "خیشتیری" اؤلدورولندن سونرا، ۲۸ ایل ماد حکومتینین فورمال اختیارینی اللرینه آلمیشلار. دئمک، او زامانلار شمالدان گلیمیش ایشغوز (ساکا) ائل‌لری ماد حکومتینین یارانماسینا هم مثبت، همده منفی تأثیر گؤستریمیشلر. بو او دئمک‌دیر کی، ماد حکومتینی قوران ائل‌لر، یعنی قوتتی - لوللوبی ائل‌لرینین اؤولادی اساس اعتباریله ماد حکومتینی قورموشلار، نه اینکی او زامانلار شمالدان گلیمیش ایشغوزلار، چونکی م.ق. دوققوزونجو عصردن ماد قیامینا قدر ایشغوز و کیمترلردن باشقا هئچ بیر ائل بیرلشمه‌سی، طایفا و قبیله‌نین آذربایجان و مرکزی ایرانا گلمه‌سینی تاریخ نشان وئرمه‌میش و وئرمه‌ییر.

* ۱ - ایران باستان، ج ۱، ص ۱۷۳ - ۱۷۲.

ماد اصطلاحی و ماد ائللری

بئله لیکله ماد اصطلاحی هارادان یارانمیش و ماد ائللری کیملر اولموشلار؟

یوخاریدا گؤستر دیک کی، تاریخده ایلک دفعه "ماد" اصطلاحی و کلمه سینه م.ق. دوققوزونجو یوز ایللیگین اورتالاریندا آسوری شاهی سلمنسرین قوتی - لولوبیلره قارشى هجوموایله ایلگیلی قازدیدیقی لؤوحه ده راست گلیریکی. دئمک، ماد ائللری ایشغوزلارین م.ق. یئددینجی عصرین اوللرینده کی آخینلاریندان ایکی عصر و شاید داها اوللر، یعنی م.ق. ۹ - ۱۰ - نجو عصرلرده شمالدان، قافقاز کئچیدلریندن آذربایجانا گلیمیشلر.

یوخاریدا گؤستر دیک کی، زئوه، حسنلی، گوی تپه، مجید تپه دن الده ائدیلمیش اثرلر نشان وئریر کی، اونلارین معین قسمتی ایشغوزلارین (ساکالار)، یعنی هامان زامانلار شمالدان گلیمیش ائللرین یادگاریدیر، خصوصیه کورقانلار (باشچی قبیملری) گؤسته ریر کی، بو ائللرین داخلینده او طایفالار و ائللردن ده اولموشلار کی، اورتا آسیانین آلتای داغلاری "ایسیک گؤل" اطرافى قزاقستان طرفلری و چین سرحدلریندن گلیمیشلر. گؤرون دویو کیمی، بو ائللر داها چوخ ساوالان و اورمو گؤل اطرافلی، خلخال، قیزیل اوزن آخارقاسی اراضیسی، چاغداش همدان، اراک، ساوه، زرنه، قزوین، زنجان و خزرین جنوب ساحل لرینده یورد سالیب قالمیشلار.

ایندی گؤرک تاریخین آتاسی هئرو دوت بو ائللر حاقیندا نه یازیر.

هئرو دوتون بیرینجی کیتابینین ۶۹ - نجو بندینده بو باره ده اوخو یوروق:

"آسوریلر یوخاری آسیادا بش یوز ایل حکومت ائتدیلر، اونلارین اطاعتیندن چیخان ایلک خلق مادلارایدیلر. بونلار آزادلیق اوچون دؤیوشدولر و گویا رشادتلر گؤسته ره رک، کؤله لیک زنجیریندن قورتولدولار. اوندان سونرا او بیرى خلقلر اونلارین یولوايله گئتدیلر و تئزلیکله آسیا قطعه سینین بوتون خلقلری آزاد و مستقل اولدولار."

هئرو دوتون بو سؤزلرینده مادلارین هارادان و هانسی یول ایله مرکزی ماد تورپاقلارینا گلمه سینه اشاره ده اولونماییر، حتّی آشاغیدا ماد ائللرینین آدلارینی گؤسترنده ده تاریخین آتاسی هئرو دوت ماد ائللرینین هارادان و هانسی یول ایله اورایا گلمه لری باره ده هئچ نه یازمامیشدیر. بو یازیلاریندا هئرو دوت مادلارین ائتنیک کؤکلرینه ده ابداء اشاره ائتمه میشدیر.

هئرو دوت بیرینجی کیتابینین اونونجو بندینده مادلارین طایفالارینی بئله معرف لیک ائدیر:

"مادلارین طایفالارینین عده سی آلتیدیر: "بوس" لار، "پارتاکئن" لر، ستروخات "لار، "آریسانت" لار، "بودی" لر، "موغ" لار."

۱ - ایران باستان، ج ۱، ص ۱۷۵.

۲ - ایران باستان، ج ۱، ص ۱۷۵.

بو آلتی ماد قبیله سینین آدی باشقا یثرده آشاغیداکی شکیلده قیده آیینمیش، همده "ماد" بیر ائل کیمی بو آلتی طایفایا علاوه اولموشدور. حتی مادلار داخلینده "ساقارتی" آدلی بیر ائل، طایفا و یا قبیله ده اولموشدور کی، "چیتران تخمه" او ائلدن ایدی و داریوش زامانیندا، فرورتیشدن سونرا قیام ائدیپ، مادلارین ایتیردیگی حاکمییتی یثیدن ماد خلقینه قایتارماق ایسته ییدی. شاید هئروودوتون گوستردیگی آلتی ماد قبیله سینین هر بیر ائل بیرلشمه سی اولموش و "ماد" و "ساقارتی" لر کیچیک ائل و طایفالار کیمی، اونلارین ترکیبینه داخل اولموشلار. بو دوروم قدیم تورک ائللرینده عادی بیر حال اولموشدور:

"ماد" لار، "بوسای - Busae" لار، "پارتاکئن - Parlaken" لر، "ستروخات - Sturoxat" لار، "آریزانت - Arizant" لار، "بودی - Budi" لر، "موغ" لار.^۱

ماد ائللرینین آدلاری باره ده هئروودوتون وئردیگی بو معلوماتدا اونلارین هارادان و هانسی یول ایله گلمه لری، اونلارین ائتتیک کؤکو، نژادی ریشه سین، اونلارین آریایی و یا غیر - آریایی اولمالارینا دایر هئج بیر اشاره یوخدور.

آوروپا عالیملریندن آلمانلی شرقشوناس "اوپئر - Oppert" و بعضی باشقالاری، کئچمیش سووئت عالیملریندن آکادئمیک "مار" بو فیکیرده اولموشلار کی، مادلار التصاقی دیللی و دیل جهتدن ایلاملار یاخین اولموشلار.

آوروپا عالیملریندن "ریچارد فای" و بعضی باشقالاری، کئچمیش سووئت عالیملریندن ا.م. دیاکونوف و م.م. دیاکونوف اورتا وضعیئت توتاراق، بو فیکیرده اولموشلار کی، مادلارین بعضی ائللری التصاقی و بعضیلری هند - آوروپا دیللی اولموشلار.

بو عالیملرین دوشونجه لرینین عکسینه "ر. قیرشمن" کیمی بعضی آوروپا عالیملری، ایستالینیزمدن سونرا بیر سیرا کئچمیش سووئت تاریخچی عالیملری، حتی شمالی آذربایجان تاریخچیلریندن بعضیلری (آشاغیدا گؤره جه ییک)، حسن پیرنیا (مشیرالدوله) باشدا اولماقلا، دئمک اولار، اکثر فارس تاریخچیلری: مشکور، محجوب، رواسانی، رقیه بهزادی، بیات، محمدعلی سجادی و ... هئج بیر سند، دلیل و فاکت گوسترمه دن، مادلاری "آریایی نژاد" گوستریرلر.

بو مختلف تاریخ عالیملرینین مادلار حاقینداکی فیکیرلرینی قیسا و ییغجام شکیلده گوسترمه یی فایدالی حساب ائدیریک. □ □ □

□ آریاییستلر و ماد ائللری

حسن پیرنیا مادلاردان بحث ائدرکن دؤنه - دؤنه قید ائدیر کی، مادلار حاقیندا معلومات آزدیر.

مثلاً او یازیر:

«... مادلار و ماد دؤولتینه عاید معلوماتیمیز چوخ آزدير، حتی دئمک اولارکی، قدیم دؤورون بؤیوک دؤولتلریندن ائله بیر دؤولت یوخدور کی، اونون باره سینده معلومات بو قدر آز اولسون... اعتراف ائتمک لازمدير کی، بونولا بیرلیکده مادلارین تاریخی کفایت قدر آیدین دئییلدیر...»^۱.
لاکین پیرنیا همین بو جمله لردن بیر سطر قابق "ایندی مادلارین آریایی اولماسی باره ده هئچ کیمین شبهه سی یوخدور و یقیندیر کی، مادلار ایران آریالارین بیر شعبه سی اولموشلار"^۲. - دئییه، مادلاری یوزه - یوز، شکسیز - شبهه سیز و مباحثه سیز، هئچ بیر سند، فاکت و دلیل گؤسترمه دن آریایی آدلاندیریر.

پیرنیا داها سونرا اثرینین هامان یثرینده اصلی آلمانلی اولان و فرانسادا یاشامیش "ژ. اوپئر"ین [م. ۱۹۰۵ - ۱۸۲۵] مادلارین التصاقی دیللی اولماسی فیکرینی، اؤزونه خاص منطق ایله رد ائده رک یازیر:

«فرانسالی شرقشوناس "اوپئر" اونلاری (مادلار. م) تورانلی و آلتای بیلیردی، لاکین ایندی معلومدور کی، او سهو ائتمیشدیر. اونون سهوی بو یولدان اولموشدور کی، او خیال ائدیردی کی، بیرینجی داریوشون بیستون کتیبه سینین ایکینجی نسخه سینین دیلی ماد دیلی ایدی. عالیم او نسخه نین بعضی کلمه لریندن مشاهده ائدیردی کی، ایکینجی نسخه سینین دیلی التصاقیدیر، بورادان او نتیجه یه گلیردی کی، مادلار تورانلی اولموشلار، لاکین سونرا معلوم و قطعی اولموشدور کی، بیستون کتیبه سینین ایکینجی نسخه سینین دیلی ایلام دیلی اولموشدور، ماد دیلی یوخ. بو کشفیات ایله ده "اوپئر"ین عقیده سینین اساسی آرادان گئتدی»^۳.

پیرنیانین بو فیکرلری تعجب لودور. پیرنیادان قابق و خصوصیه اوندان سونراکی سون زامانلارین علمی قازینتی ایشلری و آراشدیرمالاری گؤسته ریر کی، مادلارین بابالاری اولموش قوتتی - لولوبیلرین، ائله جه ده مادلارین دیلی ایلام دیلینه چوخ یاخین و حتی آکادئمیک مارین [م. ۱۹۳۴ - ۱۸۶۵] فیکرینجه ماد دیلی ائله هامان ایلام دیلی اولموشدور، فرقی اولموشدور سادا، لهجه سوییه سیندن ایره لی گئتمزدی. دئمک "اوپئر"ین بو فیکری کی، داریوشون کتیبه سینین ایکینجی نسخه سینین دیلی هامان ماد دیلی اولموشدور، تامامیه و یا اساساً دوغرو اولموشدور، چونکی هر ایکی دیل التصاقی دیل اولموشدور و پیرنیانین اونون فیکرینی رد ائتمه سی معین درجه ده فاکت و سندلری گؤرمه مزلیگه وورماق و تعصب محصولو اولموشدور.

عالیم رئیس نیادا مادلاری آریایی دیللی بیلیر. او یازمیشدیر:

۱ - ایران باستان، ج ۱، ص ۱۶۸

۲ - ایران باستان، ج ۱، ص ۱۶۸.

۳ - ایران باستان، ج ۱، ص ۱۶۸

«مادلار ایلک آریایی دیللی لرایدیلم کی، ایران فلاتیندا دؤولت یاراتماغا موفق اولدولار، تا سونرا اؤز یئرلرینی پارسلارا تاپشیرسینلار...»^۱.

ایلاملارین شیکاگو دانشگاهی موزه سینده ساخلانیلان اون مین داش قازما لؤوحه سینین اوخونماسی بو واقعیته داها آیدین آچیب گؤستره جکدیر.

بونونلا برابر بو حقیقیته بیر داها قید ائتمک لازم گلیر کی، فرضاً اگر ماد ائللری م.ق. اونونجو، دوققوزونجو و یا سگگیزینجی عصرلرده گلیب چاغداش همدان، زرنده، قزوین، زنجان، هشتی و قیزیل اوزن آخارقاسیندا یئرلشمیشلرسه، بس اوندا او زامان و نتیجه مین ایل اوندان اول او یئرلرده یاشاییب، مدنیت یاراتمیش، دؤولت قورموش، اطراف خلقلر، او جمله دن بین النهرینه تاثیر ائتمیش قوتی و لوللوبی ائللری و خلقلری بیردن - بیره نتیجه یوخ اولوب آرادان گئتمیشلر؟

پیرنیا و اکثر فارس تاریخچیلری اوچون بو مسئله اصلاً مطرح دئییلدیر و اونلار بو یئرلرین مالاردان قاباقکی خلقلری، تاریخلری و یاراتدیقلاری مدنیتلری ابداً گورمک ایسته مه ییر، اونلاری ایران تورپاقلارینین تاریخینه داخل ائتمک ایسته مه ییر، اونلاری ایران تاریخینه گیرمه یه لایقده بیلیمیرلر. بونا گؤره ده بو تاریخچیلرین چوخو، او جمله دن حسن پیرنیا قوتی و لوللوبی خلقلریندن اصلاً بحث آچماییرلار.

لاکین سون زامانلارین کشفیاتی و علمی آراشدیرمالاری بیر سیرا فارس عالیملرینی قوتی - لوللوبیلرین وارلیغی و حتی دیللرینین ایلام دیلینه یاخین اولماسینا اعتراف ائتمه یه مجبور ائتمیشدیر. بو عالیملرین فیکرینه دقت ائدک.

بو عالیملردن آلمانین اولدنبروک دانشگاهیندا اجتماعی اقتصاد کورسوسونون پروفئسورو و دوقتورو اولان شاپور رواسانینین بو باره ده کی فیکیرلری مارقیلیدیر.

اؤنجه قید ائتمک گرکیر کی، پروفئسور دوقتور شاپور رواسانی ده جدی فیکری ضدیتلر واردیر. او مادلار و پارسلارین ایرانا گلمه مسیرلری و اصیل یئرلرینین مشخص و معین اولماماسی، فرضی و احتمالی اولماسی فیکرینده دیر. بو باره ده او یازمیشدیر:

«هر حالدا آریایی قوملارین ایلک و اصیل اولدوقلاری یئر و مهاجرت زامانی و مسیرلری هله دوزگون مشخص اولمامیشدیر، دئییلیمیشلرین فرضی و احتمالی جنبه سی واردیر»^۲.

بونونلا بیرلیکده پروفئسور دوقتور رواسانی "دئییلیر کی، ایرانی قوملار (مادلار و پارسلار) م.ق. ۱۰۰۰ - نجی ایللرده آرال طرفیندن غربه دوغرو حرکت ائتدیلر. بو تاریخ قویماق آسوری منبعلرینه اساساً اولور." (یشه هامان منبع و هامان یئر). - دئییه، مادلاری لاپ کؤکدن آریایی بیلیر.

پروفئسور رواسانینین بو سؤزلری بئله بیر سوال دوغورور: هانسی آسوری منبعینده گؤسته ریلیر

۱ - رئیس نیا، ج ۱، ص ۲۶۵.

۲ - جامعه بزرگ شرق، شاپور رواسانی، ۱۳۷۰، تهران، ص ۳۰۲.

کی، م.ق. ۱۰۰۰ - نجی ایللرده آریایی اٹلر آرال گؤلوندن غربه دوغرو حرکت ائتمیشلر؟ بوندان علاوه م.ق. ۱۱ - ۱۰ - ۹ - نجو یوز ایللیکلرده یارانمیش مختلف آسوری شاهلارینین کتیبه لریندن آیدین گؤرونور کی، اونلار هله خزر دنیزینی تانیما ییرلار و آنجاق م.ق. ۷ - ۸ - نجی یوز ایللیکلرده آسوری شاهلاری خزری تانیمیش و اونا چاتماغا چالیشمیشلار. بئله ایسه آسوری شاهلاری م.ق. ۱۰۰۰ - نجی ایللرده اورتا آسیادا گئدن حادثه لرده خبردار اولاییلر دیلرمی؟ بوندان داها قریبه سی بوکی، پروفئسور رواسانی اؤزو نئچه سطر قاباق یازمیشدیر کی، مادلار و پارسلارین اصیل وطنلری، گلدیکلری زامان و کئچدیکلری یول مشخص دئییلدیر، فرضی و احتمالی دیر.

ماد لار باره ده بو ضدیتلی فیکیرلریله برابر آقای پروفئسور رواسانی یازیر: «زاقروس داغلاری و اطراف منطقه لرینده ساکن اولموش بؤیوک قوملار سیراسیندا لوللوبیلر و قوتیلر دیرلر کی، بؤیوک شرق توپلومونون غربی یئرلرینین اجتماعی و سیاسی تاریخینده دخالت، (خصوصیله ایلاملار و بین النهرینه) تأثیر و نفوذ ائتمیشلر. بیر سیرا تحقیقاتچیلارین فیکرینجه اونلار ایلاملارایله قوهوم ایدیلر»^۱. «... لوللوبیلر و قوتیلر او یئرلرده ساکن ایدیلر کی، سونرالار ماد قوملارینین اراضیسی اولدو ... گوجلر احتمالاً گؤره، لوللوبیلرین ایلاملار یاخینلیغی واریدی»^۲. «... بابیلده سلطنت ائتمیش قوتی شاهلاری آدلارینین کؤکلری گؤسته ریر کی، قوتی قوملارینین کؤکو خزری (خزر دریاسی) ایدی. قوتیلر، کاشیتلر (کاسسیلر)، ایلاملار و لوللوبی قوملاری ایله قوهوم ایدیلر»^۳.

«... ایشین ظاهری گؤسته ریر کی، قوتیلرین دیلی مستقبل و اؤز آياغی اوستونده دوران ایدی، دئدیگیمیز کیمی، شاید معین قدر بوتون زاقروس منطقه سینده (ایلاملار، کاسسیلر، لوللوبیلر و شاید کاسپیلر) بابیلمیش ایلام قوهوم دیللی ایله یاخینلیغی واریدی»^۴. رقیه بهزادی ده، مادلاری آریایی حساب ائتمه سینه باخمایارق، قوتی، لوللوبیلر التصاقی دیللی و ایلاملار یاخین گؤسته ره رک یازیر:

«م.ق. اوچونجو مین ایللیکده، تورپاقلارینین بیر قسمتی او منطقه نین جزو وایدی کی، یازیلی قایناقلار اونا اشاره ائدیرلر. سومثر و هورری دیلرینده الده اولان بعضی اثرلرده یازیلیمیشدیر کی، غربی زاقروس یاماجلاریندا - سونرالار غربی ماد تشکیل اولاجاق یئرلرده هورریلر، لوللوبیلر، قوتیلر و سایره او قوملار یاشاییردی لار کی، ایلاملارلا قوهوملوقلاری واریدی.

دئمک اولار کی، بو ماد قوملارینین میللی ترکیبی م.ق. اوچونجو مین ایللیکدن بیرینجی مین ایللیگین اولینه قدر ده ییشیلمه دی و بو منطقه نین باشا - باشینین اهالیسی، اورمو گؤلوندن توتموش تا

۱ - بئنه اورادا، ص ۱۳۸.

۲ - هامان قایناق، ص ۱۳۹.

۳ - هامان قایناق، ص ۱۴۵.

۴ - هامان قایناق، ص ۱۴۰.

"دیاله" چاینین یوخاری قسمتینه دک، قوتتی و لوللوبی ایدیلر. لوللوبیلر غربی و قوتتیلر شرقی یئرلرده ساکن ایدیلر. تصوّر اولونور کی، هامان منطقهده اوچونجو قومی عنصرده ساکن ایدیلر کی، "مئهرانیلر" ایدیلر. جنوبغرب منطقه سینی "کاسسی" لر اشغال ائتمیش ایدیلر، هابئله غربی زاقروسون بعضی دره لرینده "هورریانی" قومونون عنصرلری یاشاییردیلا. بو قوملارین دیلی بارده آز - چوخ موثق مدرکلر الده واردیر کی، اونلارین دیل لرینین یالنیز ایلاما مربوط اولدوغونو گوْسته ریر.^۱

«مختلف قایناق لاردان معلوم اولور کی، لوللوبیلر م.ق. اوچونجو مین ایللیکده بیر حکومت مالک ایدیلر کی، "دیاله" چاینین شمالی قسمتینین داغلاریندان اورمو گوْلو نه قدر اوزانیردی. آسوریلر زامانیندا لوللوبیلرین اولکە سی "زاموا" آدلانیردی ... لوللوبیلرین قومیت جهتدن ... گوْجلو احتمالا گوْره، ایلاملار ایله یاخینلیغی وارایدی.^۲

"بوگونکو آذربایجان و ایران کردستانی منطقه لرینین دیلی م.ق. دوققوزونجو یوز ایلدن یئددینجی یوز ایله قدر غیر - ایرانی ایدی و او یئرلرین ساکینلری لوللوبی و قوتتی دیل لرینده دانیشیردیلا.^۳

قوتتی - لوللوبیلرین ایلاملار یاخین و باغلی اولماسی فیکرینی آوروپا عالیم لریندن ر. قیرشمن ده تأیید ائده رک، بوگونکو لرستان و کردستان طرفلرینده، بحث اولونان دؤورده یاشامیش خلقلردن دانیشارکن، یازمیشدیر:

«بو قوملار جنوبدان شمالا عبارت ایدیلر: ایلاملار، کاسسیلر، لوللوبیلر، قوتتیلر. بونلارین هامیسی بیر نژاد دسته سینه عاید دیرلر، اونلارین دیل لری ده بیری - بیرینه باغلی دیر.^۴

دئمک، ش.رواسانی، ر.بهزادی و ر.قیرشمن ده بیزیم یئرینده گوْستر دیگیمیز م.ق. اوچونجو، ایکینجی و بیرینجی مین ایللیکده چاغداش ایرانین غربی (بوتون آذربایجان دا داخل) و مرکزی ایالتلری، هابئله خزرین جنوب ساحل لرینده یاشامیش خلقلرده میللی کوْک، ائتنیک اوْزللیک، دیل، هنر و صنعت جهتدن واحد بیر آتمسفرین حکم سوردویو فیکرینی تأیید ائدیرلر.

دئمک، بو عالیم لر ماد دیارینین م.ق. دوققوزونجو عصرین اوللرینه قدرکی ساکینلرینی التصاقی دیللی بیلرلر. ایشغوزلاردا، یوخاریدا گوْسته ریلدیگی کیمی، التصاقی دیللی ایدیلر. بس ماد ائللری هارادان، نه جور و هانسی یول ایله هند - آوروپا دیللی، هند - ایرانی دیللی، "آریایی" نژاد اولدولار؟ آخی نه اسکی زامانلاردان بو یئرلرده هند آوروپایی دیللی ائللر اولموش، نه دوققوزونجو م.ق. عصرده هند - آوروپایی دیللی اون ائلدن بیری بو یئرلره گلیب یئرلشمیش، نه ده بو یئرلره گلمیش ایشغوز (ساکا) - کیمثر ائل لری داخلینده هند - آوروپایی دیللی ائل و طایفالار اولموشلار؛ بو

*

۱ - رقیه بهزادی، قومهای کهن در آسیای مرکزی و فلات ایران، ۱۳۷۳، تهران، ص ۲۶۴ - ۲۶۳.

۲ - هامان قاینق، ص ۲۸۴ - ۲۸۳.

۳ - هامان قاینق، ص ۲۸۸.

۴ - قیرشمن، ایران باشلانقیدان ایسلاما قدر، ۱۳۷۲، تهران، ص ۳۸.

عصرلرده شمالدان بو یئرلره باشقا هئچ بیر ائل، قبیله و ائل بیرلشمه سی ده گلمه میشدیر. بو واقعیتلر و تاریخی حقیقتلر اونو گؤسته ریر کی، قوتتی و لوللوبی ائللرینین هر بیر بوتون قدیم تورک ائللری کیمی اولدن بؤیوک و بیر نئچه ائل طایفا و قبیله دن یارانمیش ائل بیرلشمه سی اولموش و بو ائل و طایفالارین هر بیرینین اؤزلرینه مخصوص آدی اولماقلا و اؤز داخیللیرینده او آدی ساخلاماقلا یاناشی، ائل بیرلشمه سینین عمومی آدی اولموش قوتتی و لوللوبی آدلاری ایله تانیلمیشلار.

بویوک قوتتی و لوللوبی ائل بیرلشمه لرینده اولموش مختلف آدلی ائل، طایفا و قبیله لر سیراسیندا اولدن: "ماد" آدی داشیمیش ائل و اوبالار دا اولموشدور.

م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - نجی عصرلرده اورتا آسیادان، اوجمله دن "آلتای" داغلاریندان گلیمیش ایشغوز - کیمثرلر داخیلینده ده سونرا گؤره جه ییمیز کیمی، "ماد" آدلی ائل، اوبا و طایفالار اولموشدور. هر هانسی علت و سببلر اوجوندان اوللردن اولموش و تازا گلیمیش "ماد" ائللرینین آدی گئنیشله نیب، خلقلر داخیلینده دیللره دوشدوکجه، اسکی ائل بیرلشمه لرینین آدلاری اولموش قوتتی و لوللوبی آدلاری سیرادان چیخیب، تدریجله اونودولموشدور.

دئمک، هرودوتون گؤستردیگی آلتی ماد ائلی ائله چوخ قدیمدن قوتتی و لوللوبی ائل بیرلشمه لرینی یاراتمیش ائللرده اولموشلار کی، م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - نجی عصرلردن باشلایاراق، آلتایدان گلن تازا "ماد" آدلی ائلر و اسکیدن اولموش "ماد" آدلی ائل - اوبالارین آدی غلبه چالاراق، قوتتی و لوللوبی ائل بیرلشمه لری آدلارینین یئرینی توتور، همده آلتی اسکی ائللین اصیل قدیم کی آدی دئییلیب اوزه چیخیر. قدیم ائللرده بو آد ده ییشمه سی چوخ عادی و عمومی حال اولموشدور.

یوخاریدا گؤستردیگ کی، بیر سیرا تاریخچی عالیملر، اوجمله دن پروفئسور ش. رواسانی نین گؤستردیگی کیمی، مادلار و پارسلاین اصیل یئرلری، گلمه مسیرلری مشخص دئییل، فرضی و احتمالی دیر. بونا باخمایاراق، یوخاریدا گؤردوگوموز کیمی، بیر سیرا آوروپالی و خصوصیه فارس عالیملری مادلار و پارسلاری قافقاز یولوايله شمالدان گلمه و قطعی شکیلده و مدرکسیر آریایی نژاد گؤسته ریرلر.

همین بو عالیملرین و خصوصیه ایران عالیملری اثرلرینین، همده کئچمیش سووئت دؤورو ایستالینیزمین جدی تأثیری آلتیندا اولان شمالی آذربایجان تاریخچیلری، یوخاریدا گؤستردیگیمیز ایران و آوروپا عالیملرینین حل ائده بیلمه دیگی "نئچه مین ایلیک مدنیت صاحابی التصاقی دیللی قوتتی و لوللوبیلر م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - نجی عصرلرده گویا آریایی ماد ائللرینه چئوریلدی لر؟" موشگولونو شمالی آذربایجان تاریخچیلرینین بیر قروهو خیالاً حل ائتمیشلر. بو عالیملر مادلاری و حتی کاسسیلری شمالدان "روسیه" دن قافقاز یولویلا گلیمیش آریالاردان گؤسته ریر، همده "ساکالار"، "ایسکیتلر"، "کیمثرلر" و "آشکوز" لاری آریایی تقدیم ائدی رلر. تأسف لندیرجی بو حالی ۱۹۹۳ - نجو ایلهده باکیدا چاپ اولموش "آذربایجان تاریخی (ان قدیم دؤورلردن ایگیرمینجی عصرین اوللرینه

قدر) اثرینده اوخویوروق کی، دوققوز مشهور چاغداش آذربایجان تاریخچی عالیمی، اوجمله دن ضیاء بنیادف طرفیندن یازیلیمیش و آذربایجان علملر آکادئمییاسینین مخبر عضو و "اقرار علی یثف" طرفیندن رثداکته اولموشدور.

بو عالیملر، اکثر تاریخچیلر کیمی، چاغداش آذربایجان و مرکزی ایران ایالت و ولایتلرینین مادلاردان قاباقکی ساکینلرینی قوتتی، لوللوبی و هورریلر گؤسته ریرلر. بو عالیملر "م.ق. اوچونجو مین ایللیگین سونو و ایکینجی مین ایللیگین اوللرینده آذربایجان اهاالیسینین ائتنو - دیل منسوبیتی مسئله سی مرگب دیر. بو، یالنیز عمومی شکیلده ایضاح اولونا بیلر. - دئییه، قوتتی - لوللوبیلرین دیل و کؤکلرینه شبهه ایله یاناشسالاردا، اکثر ایران تاریخچیلری کیمی، اونلارین دیلینی ایلام و اورارتو دیلرینه یاخین گؤسته ریرلر.

لاکین بو شمالی آذربایجان تاریخچیلرینین اؤزلرینه خاص اولان و باشقا تاریخچیلرین اثرلرینده راست گلمه دیگیمیز فیکری مادلارین آریایی اولماسینا تامامیله باشقا بیر یول گؤستره لریدیر. بو عالیملر گؤسته ریرلر کی، م.ق. ایکینجی مین ایللیگین ایلک یاریسیندا شمالدان، روسیه نین جنوبوندا قافقاز کئچیدلریندن بیر سیرا آریایی ائللر آذربایجانا گلیب و اورمو گؤلونون جنوبغریبنده هورریلرله علاقه ده اولموشلار. بیلیریک کی، بعضی متعصب عالیملر اورمو گؤلونون چوخ جنوبوندا یاشامیش و پارسلارلا اصلا علاقه سی اولمامیش "پارسوا" = پارشوا "لاری آریایی، هند - آوروپایی دیلی گؤستریمیش و داهادا ایره لی گئده رک اونلاری خیالاً ۶۰۰ کیلومتر جنوبا، فارس ایالتینه کؤچورموشلر. بیز بوباره ده گئنیش دانشمیش و ا.م. دیاکونوفون بوباره ده کی فیکرینی گؤستریمیشیک. گؤروندویو کیمی، آذربایجان تاریخچیلری، بعضی آروپا و اکثر ایران تاریخچیلرینین فیکری اولموش بو نظریه نی اساس گؤتورموش، "پارسوا" لاری آریایی بیله رک، اونلاری خیالاً م.ق. ایکینجی مین ایللیگین ایلک یاریسیندا "روسیه" نین جنوبوندا گلمه گؤستمیشلر. (تامامیله تازا کشف). آذربایجان عالیملرینین بو باره ده سؤزلرینی اوخویاق:

«بعضی تدقیقاتچیلار قدیم شرقده آری ائکسپانسیاسی (یا ییلماسی) مسئله سینین هورریلرله علاقه لندیریرلر. حاضردا اؤن آسیا ولایتلرینه هله م.ق. ایکینجی مین ایللیگین بیرینجی ربعونون سونوندا معین هند - ایران منشالی اهاالی کوتله سینین گلمه سی مسئله سی هئج بیر شبهه دوغورمور»^۱. مدرک و دیلی اولمایان بو فیکرین جمله لرینده "هند - ایران" اصطلاحی آیدین گؤسته ریر کی، آذربایجان تاریخچیلری ایران قایناق لاریندان استفاده ائتمیشلر. بو عالیملر داهایا سونرا یازیرلار:

«بیز آری طایفالارینین اؤن آسیا یا مداخله مسئله سینیه اونا گؤره توخوندوق کی، هورری - میتانیلرله علاقه لری تخمیناً م.ق. ایکینجی مین ایللیگین بیرینجی و ایکینجی ربعونده محض اورمیه یانی اراضیده سونرالار "ماتیئنا" آدلانان و هورری - ماتنی یثلرین مسکون لاشدیغی ولایتده باش

وئرمیشدی.

آریلرین بیر قوروپونون یاخین شرق ولایتلرینه قافقاز واسطه سیله جنوبی روسیه چؤللریندن مداخله ائتدیگینی ادعا ائتمه یه اساسیمیز واردیر.

م.ق. ایکینجی مین ایللیگین بیرینجی روبعونده تاریخی صحنه یه "کاشو" (کاسیت) طایفا اتفاقی چیخدی. گومان ائتمک اولار کی، کاشو ائتنوسونون مسکونلاشدیغی اساس اراضی لرستان اولموشدور. بعضاً عالیملر بئله حساب ائدیrlر کی، کاشولارین وطنی داغلیق زاقروس اراضیلری دئییلدیر، چونکی اونلار بورایا، گویا میتانیلر طرفیندن سیخیشدیریلیمیشلار و کاسسیلرین وطنینی شرقی کیچیک آسیایله قونشو اولان ولایتلرده آختارماق لازمدیر.^۱

دئمک، آذربایجان تاریخچیلری مادلاری هند - آوروپایی دیللی بیلن عالیملرین فیکرینی تأیید ائدیر و بو فیکرلرینی اولاً "پارسوا" ائلنین اورمو گؤلونون جنوبوندا اولماسیله ثبوت ائتمه یه چالیشیر، ایکینجیسی ایسه بو ادعالارینی گویا هند - آروپا دیللی اولموش و لرستاندا یاشامیش کاسسیلرین وارلیغی ایله اساسلانديرماغا چالیشمیشلار. حالبوکی، اکثر تاریخ عالیملری اوجمله دن ا.م. دیاکونوف، ش. رواسانی و باشقالاری کاسسیلری التصاقی دیللی و ایلاملارا یاخین بیر خلق گؤسته ریرلر. مثلاً ا.م. دیاکونوف یازیر: ایندی داها چوخ بو گومانی احتمال وئرمک اولور کی، کاسسیلر داغلی و مال - قارا ساخلماق شغلونا مالک قبیله اولموش و ایلام دیلینه یاخین اولان بیر دیلده دانیشمیشلار.^۲

کاسسیلرین دیلیندن الده اولان سندلر اونلارین التصاقی دیللی، ایلاملارا یاخین بیر دیلده دانیشدیقلارینی آیدین گؤسته ریر و تقریباً بوتون اسکی تاریخ عالیملری بو فیکری تأیید ائدیر و اونلارین دیللرینی گؤسته رن سند، کتیبه و سؤزلر چوخدور. کاسسیلرین اصیل یئرلری، مهاجرت زامانلاری و مهاجرت زامانی کئچدیکلری یوللار باره ده هئج بیر قدیم تاریخچی عالیم بیر سؤز یازمامیشدیر و اکثر عالیملر اونلاری ایلاملارلا بیرلیکده اورتا آسیادان قافقاز کئچیدیله گلمه گؤسته ریرلر، نه اینکی "روسیه"نین جنوبوندان. شبهه سیز "آذربایجان تاریخی" مؤلفلری روسیه نین جنوبو دئدیگه مقصدلری چاغداش روسیه نین جنوبو اولموشدور، اونا گؤره کی، بحث اولونان م.ق. ایکینجی مین ایللیگین اوللرینده نه روس اصطلاحی، نه ده شاید هله روس خلقی واریدی و چاغداش روسیه نین جنوب قسمتلی او زامانلار تورک ائللرینین وتلاغی و دولاندیقلاری یئرلر اولموش، سونرالار ایسه "دشت قیپچاق" آدلانمیشدیر.

کاسسیلر م.ق. ایکینجی مین ایللیگین اوللرینه قدر تقریباً ایلاملارین جزوو اولموش و سونرالار م.ق. ایکینجی مین ایللیگین سونلاری و بیرینجی مین ایللیگین ایلک عصرلرینده آسوری

۱ - هامان قایناق، ص ۳۶.

۲ - ماد تاریخی، ص ۱۲۱ - ۱۲۰.

میلیتاریزمی ماننا و ماد اراضیلرینه هجوم ائتدیگده، قدرتلی ایلام حکومتی ایله ماننا - ماد خلقلری، ائللری و حکومتلری آراسیندا واسطه اولموش، اؤز سويداشلاری کیمی، ماننا و مادلارا، ائللری پیلره هر جهتدن، حتی لازم گلدیکده دؤیوشچو جهتدن یاردیم ائتمیشلر.^۱

بئله لیکله معلوم دئییلدیر کی، آذربایجان تاریخچیلری هانسی سند و مدرکه اساساً کاسسیلری آریایی گؤسته ریرلر. آذربایجان تاریخچیلری داها سونرا کاسسیلرله کاسپیلری علاقه لندیریر و هامیسینی هند - آوروپایی کؤکلو گؤسته ریر و کاسپی دنیزینین آدینی دا اونونلا ایلگیلی بیلیرلر.

آذربایجان علملر آکادئمییاسینین مخبر عضو و اقرار علی یفین رئداکته سی و دوققوز نفر تاریخچیسى طرفیندن یازیلیمیش "آذربایجان تاریخی" اثرینده یوخاریدا گؤستریدیگیمیز اؤزلرینه مخصوص علمی اساسلارلا م.ق. ایکینجی مین ایلیکدن آریایی ائللرین روسیه نین جنوبوندا یاخین شرق منطقه سینه گلمه سینى اساسلاندیردیقدان سونرا، او عالیملر او دؤورلر آذربایجان میللی ترکیبین ده ییشمه سینى مطلق و قطعی بیر حقیقت کیمی گؤسته ره رک یازیرلار:

«آذربایجانین ائتنیک منظره سی ایران دیللری (آری) طایفالارین بوریا گلمه سیله علاقه دار اولاراق، ده ییشمه یه باشلادی». ^۲ داها سونرا آذربایجان تاریخینده اوخووروق:

«... آرتیق م.ق. بیرینجی مین ایلیگین ایلک یوز ایلیکلرینده، م.ق. ایکینجی و بیرینجی مین ایلیگین قووشدوغوندا جنوبی روسیه چؤللریندن بوریا سوخولماغا باشلامیش ایران دیللی طایفالار منطقه نین (محلین) حیاتیندا اهمیتلی رول اویناماغا باشلایرلار». ^۳

بو تاریخچیلر بو اساسی اولمایان حکمو وئردیکدن سونرا، اونلارا تامامیله اساسسیز، واقیقلری عکسینه چئویرن، بوش قایناق و مدرک گؤسته ریرلر:

«آرخئولوژی ماتریاللار م.ق. ایکینجی مین ایلیگین لاپ سونوندا خصوصیه بیرینجی مین ایلیگین اولینده آرازدان جنوبداکی ولایتلرده یثنی مدنی عنصرلرین میدانا گلدیگینی ثبوت ائدیر (گؤره سن هانسی عنصرلر؟ م.) بو عنصرلرین ایران دیللی طایفالار اولدوغونو آسوری منبعلرینده کی (اونوماتیک خصوصی آد. م) ماتریاللار تصدیق ائدیر». ^۴ (هانسی آسوری منبعلرینده و هانسی آدلار؟)

گؤستریدیگیمیز ایشغوز و کیمثر کیمی التصاقی دیللی ائللری آریایی لشدیرن و اوندان نئچه عصر اول روسیه نین جنوبوندا خیالی آریایی ائللری یاخین شرق منطقه سی و آذربایجانا کؤچوردندن سونرا، شمالی آذربایجان تاریخچیلری آذربایجان خلقینین معیشتی، تصرفات حیاتی، دفن مراسیمی، دینی تصورلری و باشقا میللی خصوصیتلرینی خیالاً گتیردیکلری آریایی ائللرین واسطه سیله

*

۱ - بوباره ده ماد قیامیه علاقه دار فصیلر و اوندان قاباقکی فصیله مراجیه ائتمک لازمدیر.

۲ - آذربایجان تاریخی، ص ۴۴.

۳ - یئنه اورادا.

۴ - یئنه اورادا.

آریایی لشدیریر و زردوشت دینی اونا لارین واسطه سیله یارانمیش گؤسته ره رک یازی لار: «یثنی ساکینلرین گلیشی معیشتده، تصرفات حیاتیندا، دفن مراسیملرینده، دینی آیینلرده و سایره ده حس اولونوردو. محض ایران دیللی طایفالار جنوبی آذربایجان ولایتلرینه یثنی دینی تعلیملر گتیرمیشلر؛ اودا ستایش، مزدییزم، دوآلیزم و سایره عنصرلر سونرالار زردوشتیزمده و مقدس کیتاب "اوستا" دا اؤز عکسینی تاپمیشدی.

م.ق. بیرینجی مین ایللیگین اولینده ایران یایلا سینین شمالغرب ولایتلرینده ایران نطقونون یایلماسی بو منطقه اهالی سینین مدنیتی نین باشلیجا علامت لرینین اساسلی ده ییشیکلیکله اوغراماسی ایله مشایعت ائدی لردی»^۱.

دئمک آذربایجان علملر آکادئمیاسینین مخبر عضو و اقرار علی یفین فیکرینجه م.ق. بیرینجی مین ایللیگین اوللرینده روسیه نین جنوبوندا آذربایجانا گلمیش "ایران دیللی" ائللر، یعنی ایشغوزلار و کیمثرلر (چونکی، بو عصرلرده بو ائللردن باشقا شمالدا آذربایجانا آیری ائل و ائل بیرلشمه لرینین گلمه سی نی هئچ بیر تاریخی و سند گؤستره ییر)، او وقته قدر التصاقی دیللی اولموش آذربایجانلیلارین دیلی و بوتون میللی خصوصیتلرینی ده ییشمیش، حتی زردوشت دینی اونا لارا توحفه گتیرمیشلر. دئمک بو آریایی اولموش ائللر طرفیندن یارانمیش ماد حکومتی ده، طبیعی اولاراق، هند - آوروپایی دیللی اولمالی ایدی.

بوندا باشقا اقرار علی یف بو قریبه فیکرلری و سؤزلری ایله سید احمد کسروی و اونون پان ایرانست شاگردلری و اینتلیجنت سرویس طرفیندن نظری اساسلاری قویولموش و منفور پهلویلر واسطه سیله اجرا اولونماغا باشلامیش پان ایرانسم نظریه سی اوچون، یعنی آذربایجانین مغوللارا قدر پارس دیللی اولماسینا تاریخی تمل یاراتماق ایسته میشدیر. اقرار علی یف داها سونرا یازی:

«یثرلی و گلمه ائتنیک عنصرلرین اوزون مدّتی بیرگه یاشاییشی یثرلی اهالینین ایران دیللی اهالی طرفیندن آسیمیلاسیون پروسئسی ایله مشایعت اولونوردو. مختلف یثرلی اهالی کوتله لرینین تدریجله دیل باخیمیندا، سونرا ایسه مدنی جهتدن آسیمیلاسیاسی اونا لارین ائتنیک سیماسینی ایتیرمه سینه، نتیجه ده ایسه ائتنیک آسیمیلاسیونا گتیریب چیخارتمیشدیر»^۲.

اقرار علی یف بوتون آذربایجانی آریایی لشدیرمکله کفایتلنمه ییر، بلکه آریجا شکیلده جنوبی آذربایجانی آریایی لشدیریر و "پارسوا" لاری و "کاسسی" لری آریایی لشدیرمکله جنوبی آذربایجان و مرکزی مادی ن مختلف یثرلریندن کشف اولموش اثرلره ایران دیللی ائللر و خلقلرین محصولو مارکینی ووراراق یازی:

«جنوبی آذربایجانین یثرلی اهالی سینین ایرانلاشماسی پروسئسی مانانین مادیلار (میدیالیلار)

۱ - آذربایجان تاریخی، ص ۴۵ - ۴۴.

۲ - بئنه اورادا، ص ۴۵.

طرفیندن اشغال اولونماسیندان سونرا کسکین شکیلده گوجلندی.

بیزیم جنوبی آذربایجانین و اونا قونشو اولان ولایتلرین م.ق. ایکینجی مین ایللیگین سونونا - بیرینجی مین ایللیگین اوللرینه عاید تاریخی دؤور حاقیندا، اساساً میخی یازیلی منبعلرین معلوماتلارینا اساسلانا بیلیریمیز، سورادا سون دؤورده کشف ائدیلمیش آرختولوژی ماتریاللارلاردا خیلی زنگینلشدی. بو دؤورون اساس نمونه‌لری حسنلی، دینکه تپه، گوی تپه، املش، مارلیک، سولدوز، کالوراز، نخجوان اراضیسینین آبدله‌لریدیر.^۱

بیر خلقین آکادئمییاسینین مخبر عضو و تاریخچیلری اؤز خلقلرینین تاریخی بو اندازهده تحریف و آلت - اوست ائدیلمه‌ده، او خلقین دشمنلری نه یازماز و نه ائتمزلر؟ بو گونه قدر جنوبی آذربایجانین هاراسیندان و نه زامان هند - آوروپایی بیر دیلده و میخی الیفبادا یازیلیمیش بیر لؤوحه تاپیلیمیشدیر؟ اقرار علی یثفین اشاره ائدیگی جنوبی آذربایجاندا بو گونه قدر کشف اولموش میخی الیفبادا اولان داش قازما لؤوحه‌لری فقط اورارتولارین کتیبه‌لریدیر کی، التصاقی - تورک دیلینده دیرلر. اساساً م.ق. ایکینجی مین ایللیگین اورتالاریندا قافقازین شمالیندان آذربایجانا گلیمیش هئچ بیر ائل و ائل بیرلشمه‌سی نی تاریخ گوستره‌ییر، هارادا قالسین اونلارین "ایران دیللی" اولماسی. م.ق. دوققوزونجو عصرده باشلایاراق یاخین شرق، آذربایجان و همدان طرفینه گلیمیش ایشغوز و کیمثرلر ایسه، گوستره‌دیگیمیز کیمی، التصاقی دیللی، تورک دیللی اولموشلار. دئمک، ماد ائللرینین هند - آوروپایی دیللی اولماسی غیر - ممکن و اویدورما فیکیردیر؛ بونوندا نتیجه‌سینده بو ائللرین قوردوغو ماد حکومتی ده، شبهه‌سیز، میللی کؤک جهتدن قدیم تورک ائللرینین محصولودور.

اقرار علیف و دوققوز آذربایجانلی تاریخچی عالیم نه تکجه جنوبی روسیه‌دن یاخین شرق و آذربایجانا "ایران دیللی" ائللر گتیریمیش، نه تکجه "پارسوا"لار و "کاسسیلری" آریایی نژاد و هند - آوروپایی دیللی بیلیر، نه تکجه م.ق. ایکینجی مین ایللیک و بیرینجی مین ایللیگین ایلک عصرلرینه عاید جنوبی آذربایجان تورپاقلاریندان کشف اولموش، ارته، قوتی، لولوبی، هورری، گیلزان، اورارتو و ماننا هنرینین دنیا شهرتلی اثرلرینی آریایی حساب ائدیر، بلکه آچیق و آشکار شکیلده م.ق. یئددینجی عصرین اوللرینده شمالی قافقازدان و اورتا آسیادان گلیمیش کیمثرلر، ساکالار (ایسکیفلر) و یا ایشغوزلاری (ایچ اوغوزلاری) دا، مباحثه‌سیز و مدرکسیز هند - آوروپایی دیللی "ایران دیللی" گوستره‌ره رک یازمیشدیر:

«مادالیلار او دؤورده قدیم شرقین ان گوجلر گرچکلیگی حساب ائدیلم آسوری دؤولتی ایله آغیر و آمانسیز دؤیوشلرده اؤز مستقل لیگینی قوروپوب ساخلایا بیلدیلر. بو پروسئسده جنوبی روسیه چؤللریندن قافقازا و اون آسیایا مداخله ائتمیش ایران دیللی کؤچهری طایفالار (کیمثرلر،

ایسکیفلر، ساکالار اهمیتلی رول اوینامیشلار»^۱.

آذربایجان تاریخچیلرینین داها قریبه و تاماميله تازا کشفی زردوشت دینینین یارانماسی مسئله سیدیر. بیلیریک کی، تاریخ عالیملری زردوشتیزمین یاراندیغی یثری یا آذربایجاندا ماننا، قوتتی، لوللوبی خلقلری واسطه سیله گؤسته ریر، یادا اونون اورتا آسیادا، گویا آریالار واسطه سیله میدانا گلمه سینی سؤیله بیرلر باخ: زردوشتیزم فصلینه لاکین آذری تاریخچیلری بو دینین یارانماسینی "روسیه نین جنوبوندا" گلمیش ائللر واسطه سیله اساسلاندیغینی ادعا ائدی رلر. دئمک اونلارین فیکرینجه زردوشتیزم روسیه دن گلمیش آریاییلرین فیکرینین محصولودور.

شمالی آذربایجانین اون تاریخچی عالیمی طرفیندن قلمه آلمیش و یقین آکادئمییاسینین اطلاعی ایله ترتیب ائدیلمیش ۲۸۰ صحیفه لیک "آذربایجان تاریخی" کیتابی ۱۹۹۳ - نجو ایله ده یعنی ا.م. دیاکونوفون "ماد تاریخی" و م.م. دیاکونوفون "اسکی ایران تاریخی"، هابثله آلتای ممدوفون "اوغوز سلطنتی" و میرعلی سیدفون "آذربایجان خالقینین سوی کؤکونو دوشونرکن" اثرلریندن سونرا باسیلیب یایینلانمیشدیر.

ایندی ده گؤرک بو اسکی سووئت و چاغداش آذربایجان تاریخچیلری مادلارین کؤکو باره ده نه یازمیشلار؟

اؤنجه قید ائتمک ضروریدیر کی، ماد ائللرینین آدی تاریخده چکیلن زامانلار، هابثله ماد ایمپراتورلوغو یارانان دؤورده هند - آوروپایی ائللر بیر و یا بیر نچه عصرایدی کی، ایران فلاتینا گلیب چاغداش فارس و کرمان ایالتلرینده یثرلشمیش ایدی لر. بونا گؤره ده بو زامانلار اونلارین بعضی کیچیک ائل و طایفالاری، عایله بیرلشمه لری، آیری - آیری عایله لرینین جنوب و شرق طرفلریندن مرکزی ماد تورپاقلارینا یاخین گلیب، حتی اورالاردا یاشاماسی احتمالی تاماميله علمی و ممکن بیر ایشدیر و بونولا مخالفت علمه و واقعیته ضددیر، لاکین بو مسئله ده مبالغه ائتمک و هند - آوروپایی دیللی ائللری مرکزی ماد و آذربایجانین هر یثرینده یثرله شیب یاشایان خلق کیمی گؤستریمک ده غیر - علمی و تعصب محصولو اولان بیر فیکردیر.

فیکریمیزجه ا.م. دیاکونوف کئچمیش سووئت عالیمی آکادئمیک مار و فرانسالی عالیم اوپئردن سونرا، ماد ائللرینین کؤکو و دیلی باره ده واقع بینانه دوشونن بیر عالیم دیر. ا.م. دیاکونوف بیر طرفدن مدالاری قوتتی - لوللوبیلرین اوولادی، وارثی. بیلیر، اونلاری دیل جهتدن ایلام و هورریلره یاخین و سويداش تانییر، التصاقی دیللی ایشغوزلارین (ساکالار) دا مدالارا یاردیمینین، مثبت و منفی تأثیرینه اعتراف ائدیر، دیگر طرفدن مرکزی مادیین جنوبو و شرقینده بعضی هند - آوروپایی دیللی لرین اولماسینی تأیید و اونلارین ماد و آذربایجانین هر یثرینه یاییلماسی فیکرینی رد ائدیر. ا.م. دیاکونوف ماننا، ماد خلقلری، اونلارین اصلی و کؤکو، ائله جه ده بیر سیرا او دؤورکو ائل،

طایفا و منطقه خلقلرینین ائتتیک ریشه سی باره ده احتیاطلا، قسماً اؤرتولو یازسادا، بعضاً آریاییستلرین خئیرینه وئردیگی حکملرده مبالغه ائتسه ده، اساساً واقعییتی گؤرن، تعصبدن اوزاق قضاوت ائدن، ایستالینیزمین آز تأثیرینه دوشن، اوندان آز احتیاط ائدن بیر عالیمدیر. ا.م. دیاکونوفون مادلارین ائتتیک کؤکو باره ده فیکرینی اؤز سؤزلری ایله اوخویاق:

«ماد خلقینین، هئچ اولمازسا او زامان او یئرلرین غربی قسمتلرینده، قومی ترکیبی و یا اصلی و کؤکو کفایت قدر بیزه آیدیندیر. بعضی اصطلاحلار و قومی آدلارین ده ییشیکلیگه اوغراماسی ممکن اولموش اولسادا، آنجاق بیر میللتین و نژادین اهمیتی کوتله لرینین بیر نقطه دن باشقا بیر نقطه یه کؤچوب گئتمه سینه دایر دلیل الده یوخدور. بونا گؤره ده دئمک اولارکی، او اولکه اهالیسینین قومی ترکیبی، اوست - اوسته، اوچونجو مین ایللیگین باشلانقیجینا قدر ده ییشیلمه میشدیر. بو منطقه نین باشا - باشینین اهالیسی اورمو گؤلوندن توتدو (وان گؤل و طرفلرینده اولموش کیچیک و مستقل قومی قروهلار، یا قومی آدلارا شامل اولماقلا) دیاله نین یوخاری قسمتینه قدر قوتتی و لوللوبی قوموندان اولموشلار و لوللوبیلر داها غربی یئرلر و قوتیلر داها شرقی منطقه لرده ساکن ایدیلر. گومان ائدیلیرکی، تقریباً هامان منطقه ده ساکن اولموش اوچونجو قومی عنصر "مهرانیلر" اولموشلار. جنوب غربی منطقه، یعنی "دیاله" و "کرخه" نین یوخاری قسمتلرینی "کاسسی" قومی عنصر و اشغال ائتمیش ایدی لر. احتمال سونرالار اسکی دؤور مؤلفلرینین "کاسپی" آدلاندیردیقلاری، دنیز ساحلی حاشیه سی ساکینلری کاسسی و ایلام قروهونا منسوب اولموشلار.

نهایت ممکن دور کی، اورمو گؤلونون قونشولوغونداکی بعضی منطقه لرده (خصوصیله اونون غربی و شمالیندا) هابئله زاقروسون غربی دره لرینین بعضی سینده هورری قومونون عنصرلری یاشاییردیلار. بو قوملارین دیلی باره ده الیمیزده اولان آز، چوخ مدرکلر یالنیز ایلاملار و هورریلره مربوط دور»^۱.

ا.م. دیاکونوفون چوخ احتیاطلا یازیلیمیش بو سؤزلریندن گؤرونورکی، ماد خلقینین اصلی، کؤکو و میللی منسوبیتی قوتتی - لوللوبیلر، هورریلر، کاسسیلر و ایلاملار مربوط دور، باشقا سؤزله دئسک، اونلار، اساس اعتباریله التصاقی دیلی اولموشلار، نه اینکی هند - آوروپایی دیلی.

ا.م. دیاکونوف "اسکی ایران تاریخی" اثرینده هئروdotون گؤستریدیگی آلتی ماد قبیله سینین آدینی چکیب یئرلرینی تقریبی حالدا مشخص ائتدیکن و آدلارینین هارادان مشتق اولدوغونو گؤستریدیکن و مادلاری هند - آوروپایی نژاددان و ایرانی دیلی قید ائتدیکن سونرا، چوخ قیسادا اولسا، بئله یازمیشدیر:

«م.ق. دوققوزونجو و سگگیزینجی عصرلرده مادلارین اکثر آدلاری هند - آوروپایی دئییلدیر»^۲.

*

۱ - ماد تاریخی، ص ۱۳۳.

۲ - ا.م. دیاکونوف، اسکی ایران تاریخی، ۱۳۴۶، تهران، ص ۶۶.

□ میللی حسلر و میللی توققوشمالار

اگر مادلارین کؤکو هند - آوروپایی اولسایدی، ایشغوزلار گلدیکده اونلارلا یئرلیلر آراسیندا یئر و سایره اوستونده معین توققوشمالار، مناقشه لر باش وئرمه لی ایدی، لاکین بئله حادثه لردن بیرجه سینده تاریخ وراقلاریندا راست گلمیریک. عکسینه بیز گؤروروک کی، ایشغوزلارین ایملک رهبری "شپاکا = سپاکا = ایسپاکا" لاپ ایملک گلدیکلری چاغلاردان مادلارلا ال بیر اولوب، داواسیز و توققوشماسیز آذربایجان و مرکزی مادین مختلف یئرلرینده یئرله شیب یئرلی اهالی ایله، اسکی سویداشلاری کیمی، قارداشجاسینا یاشامیش، اونلارلا چیگین - چیگینه خارجی دشمنلری اولان آسوریلر علیهینه دؤیوشموشلر و یالینز سونراکی ایشغوز رهبرلرینین جوانلیق و تجربه سیزلیگیندن استفاده ائدن حيله گر آسوری شاهلاری اونلاری اؤز طرفلرینه چکه رک، مادلار و ماد حکومتینه قارشى قويموشلار.

بوندان علاوه بیز ایشغوزلارین کؤکلری باره ده یئرینده دانیشیب گؤستریمیشیک کی، اونلار التصاقی دیللی اولموشلار. اگر مادلار و اونلارین حاکم دایره لری : شاهلاری، اعیان - اشرافلاری، اوردو باشچیلاری هند - آوروپایی دیللی اولسایدیلار، نه سببه گؤره اؤز دوغما اوشاقلارینی ایشغوز (ساکا) دیلی، او زمانین تمیز تورک دیلینی اؤیرنمک اوچون اونلارلا تاپشیریر، اونلارین یانینا گؤنده ریردیلر؟ آیا اؤز میللی وارلیقلارینا بیگانه و دشمن ایدیلر می؟ اؤزوده پارسلار!!

ایشغوزلارایله ماد خلقی و حاکم دایره لری آراسیندا اوللر توققوشمالارین باش وئرمه مه سی و عکسینه ایشداشلیق اولماسینی بعضیلری او جمله دن ا.م. دیاکونوف کیمی عالیم لر بئله قیمت لندیریرلر کی، او دؤورده میللی حسلر چوخ ضعیف و تقریباً یوخ حکمونده ایدی. بو دوغرو دور کی، قدیم دؤورلرده گئنیش خلق کوتله لری داخلینده میللی حس یوخ ایدی، لاکین ان قدیم دؤورلردن خلقلرین حاکم دایره لری اعیان - اشرافلاری و آیدینلاری داخلینده میللی حس لر گوجلر اولموش، اونلار خارجی باسقیلار مقابلینده اؤز میللی وارلیقلاریندان مدافعه ائتمیش، اؤز خلقلرینده بو حسلری آیدیب، اونلاری اؤز آرخالارینجا آپارماغا چالیشمیش و بو یولدا قسماً مؤفق ده اولموشلار. نمونه اولاراق مادلارین ساده کیشیلر و گنجلرین آسوری میلیتاریزمینی آرادان آپارماق اوچون، کؤنوللو و آزاد شکیلده دؤیوشلرده شرکت ائتمه سی، هابئله یئنه ده مادلارین سونلاری و هخامنیشلرین اوللرینده باش وئرمیش حادثه لری گؤستریمک اولار.

آستیپاک اؤز اوردو باشچیسی "هارپاکین" خیانتی نتیجه سینده کوروش طرفیندن مغلوب اولدوقدان سونرا هارپاکلا اوزله شیر. بو اوزلشمه ده آستیپاکین هارپاکا دئدیگی سؤزلری بیز هئروdotون دیلیندن آستیپاک بؤلومونده وئرمیشیک، بورادا یالینز اونون بو موضوع ایله ایلگیلی بیر نئچه جمله سینی تکرار ائدیریک:

«هارپاک! سن چوخ آخماق و وجدانسیزسان. آخماقسان اونا گؤره کی ایشلری سن گؤرموشسن

آما باشقاسی اوچون و او قدر عرضه ن یوخ ایدی کی، تاج و تختی اوزون ییه له نه سن. وجدانسیز سان اونا گوره کی، شخصی غرض و انتقام آماق خاطرینه راضی اولموشسان کی؛ اوز میلله تیوی پارسلارا ال آلتی، قول و تابع ائده سن. اگر بیر باشقاسینین منیم یشیمه اولماسی لازم ایدیسه، ائتدیگین بو ایشی باشقا ماد اهلیندن اولان شخص اوچون ائدیردین. ایندی مادلار هئچ بیر تقصیرلری اولمادیقلاری حالدا، قول اولورلار، کئچمیشده مادلارین قولو اولان ایرانلیلار اونلارین اوزه رینده آغالیق ائده جکلر.^۱

آستیاکین بو سؤزلریندن آیدین گؤرونور کی، او دهرین و جدی میلی حس لره مالک اولموش و حاکمیتی ایللرینده اوز ماد خلقینین میلی حقوقونو ساوینمیش، اونون مادلار الینده اولماسینا و پارسلار و یا باشقا بیر میللتین الینه کئچمه مه سینه چوخ اهمیت و ثرمیش و هارپاکین اوز میللتینه خیانتینی وجدانسیزلیق ساییر. آستیاکین میلی حسی اولدوقجا شعورلو و دهرین دیر و مبارزه سی یالینز حاکمیت و ریاست اوچون دئییلدیر. عینی زاماندا او باشقا میللتلره، دشمن گؤزوایله دئییل اینسان و دوست گؤزوایله باخیر.

کوروشوندا آستیاکا غلبه چالماسینا قدرکی و اوندان سونراکی ایشلرینین هامیسی تکجه حاکمیت اوچون دئییل، بلکه پارس میللتینی حاکم، مادلار و باشقا میللتلری اونلارا تابع و ال آلتی ائتمک، حاکمیتی پارسلارین الینده ابدی لشدیرمک، اوز میللتینین ساده اینسانلارینی بئله باشقا میللتلردن اوستون توتماق اولموشدور.

کوروش حاکمیتی باباسی آستیاکین الیندن آلدی و اونو سیاست مرکزیندن اوزاقلاشدیریب، بو گونکو گرگانا گؤندردیکدن سونرا، نه سببه گوره او قوجانی صحرادا پیادا، تک تنها، یئمک سیز و سوسوز بوراخدیریب اولدوتدوردو؟ اگر مادلارلا پارسلار عینی میللت اولسایدیلار، و آستیاکدا میلی حس و میلی انتقام حسی اولماسایدی واریث سیز اولدوغو اوچون، اوز نوه سینین شاه اولماسیله راضیلاشسایدی، اونون کوروش طرفیندن سورگون و او شکیلده اولدورولمه سینه نه احتیاج اولاردی؟! کوروش و پارس اعیان - اشرافلاری سیاستچی ایدیلر.

اگر اکثر فارس تاریخچیلرینین گؤستریدیکی کیمی، مادلارلا پارسلار عینی کؤکلو میللت اولموش اولسایدیلار، یالینز حاکمیت بیر ائلدن باشقا بیر ائله، بیر عایله دن باشقا بیر عایله یه، بیر شاهدان باشقا بیر شاهین الینه کئچمیش اولسایدی، آستیاکی او شکیلده آرادان آپارماغا احتیاج اولاردی می؟

کوروشون حاکمیتی اله آلمادان قاباق شخصی دوشونجه لری، آتاسی کبوجیه و باشقا پارس اعیان - اشرافلارینین فیکیرلری تکجه حاکمیتی آستیاکدان آماق دئییل، بلکه اونونلا بیرلیکده پارسلاری حاکم و مادلاری محکوم میللته چئویرمکده اولموشدور. کوروشون، آتاسی و بوتون پارس اعیان - اشرافلاری و آیدینلارینین فیکری اوز میللتلری نی حاکم ائتمک، اونو باشقا میللتلرین

آغاسی ائدیپ، باشی اوستونده قویماق، باشقا میللتلرین افرادینی او جمله دن ماد کوتله لرینی پارسلارین آلتی، نۆرکهری، کۆله سی، ایش قوه سی، گلیر منبعی و توپ اتی ائتمک اولموشدور. یعنی هخامنیش شاهلاری و پارس اعیان - اشرافلاری حد دیندن آرتیق منفی ناسیونالیست، شووونیست، اؤز میللتلرینی باشقا میللتلردن اوستون، حاکمیت لایق بیلیمیشلر، حالبوکی ماد شاهلاری بو شووونیستی فیکرلره یاد اولموشلار. اگر آستیا کدا بئله فیکرلر اولسایدی، اؤز قیزین پارس حاکمی کبوجیه یه وئردی می؟ کوروش اولده اؤز خلقلرینه خیانت ائده رک، پارسلارلا ایشداشلیق ائتمیش ماد اعیان - اشرافلارینی، سیاست ایشله ده رک، ایشه قویدو، تا حاکمیتینی محکم لندیرسین؛ بو ایشده موفق اولاندان سونرا، هم ماد اعیانلارینی تدریج لہ آشاغی دره جه لره اندیردی و حاکمیتی یالنیز یئددی پارس عایله سی الینده مرکزشدیردی، همده اؤز شاهلیق لقب لری ندن ماد شاهی اولماسینی سیلدیردی. آیا بو، ماد لارلا پارسلارین باشقا - باشقا میللتلر اولماسینی آیدین نشان وئرمه ییر می؟ آیا بو، ائتنیک توققوشمادان باشقا بیر شئی ایدی می؟ اگر ماد لارلا پارسلارین هر ایکسی عینی کؤکل و یا حتی اگر بیر - بیرینه یاخین کؤکل و میللتلر ایدیلرسه، نه سببه گؤره کبوجیه مصرده اولرکن، اونولا اولان یالنیز پارس اعیان - اشرافلارینا جدی وصیت ائدیپ تاپشیردی کی، حاکمیتی ماد لارین الیندن آلیب پارسلار وئرمک وظیفه یزدیر، بورجونوز دور، گرک بو ایشی یئرینه یئتیره سینیز. آیا بو ایکی میللت آراسیندا گئدن کسکین ائتنیک توققوشما و مبارزه دن باشقا بیر شئی دیر می؟ آیا بو هم ماد، همده پارس حاکم دایره لرینده میللی حسلرین اولماسینی گؤستره ییر می؟

داریوشون و اونون بر دیا علییه نه گؤرودوگو ایشلرده و قازدیردیغی داش قازما آنیتلاردا دا شووونیستی فیکر و پارس میللتینی باشقا میللتلر، او جمله دن ماد لاردان یوکسک توتماق و بیلیمک فیکرلری آیدینجاسینا نظره چارپیر. داریوش بر دیانی اولدورندن سونرا، اوچ دیلده (قدیم پارس، ایلام و بابیلی) قازدیردیغی بؤیوک لؤوحنه نین اون دؤردونجو بندینده بئله یازیلیمیشدیر:

«... بیزیم دودمانیمیزدان چیخاریلمیش سلطنتی برقرار ائتدیم، اونو یئیندن بوندان اولان یثره قویدوم. سونرا بئله ائتدیم: موغ قئوماتین خراب ائدیگی عبادتگاهلاری خلق اوچون قاییردیم؛ موغ قئوماتین طایفالاردان آلدیغی اوتلاقلار، مال - قارا و مسکنلری اونلارا قایتاردیم، پارس، ماد و سایره اولکه لرین اهالیسینی اولکی وضعیته قایتاردیم. بئله لیکه قوپاریلمیشلار اولکی دوروما قایتیدی. اهورا مزدانین مرحمتی ایله بو ایشلری ائتدیم. او قدر زحمت چکدیم، تا اؤز طایفامی اول اولدوغو مقاما چاتدیردیم. دئمک، اهورا مزدانین مرحمتی ایله من اؤز طایفامیزی او مقاما قویدوم کی، موغ قئوماتین تجاوزوندن قاباق اونا مالک ایدی»^۱.

داریوشون لؤوحنه سینده کی طایفا سؤزو آچیق و آیدین میللت و خلق معناسیندا، ائتنیک معنادادیر، یعنی او اؤز میللتینی، اؤز ائتنیک توپلومونو، هند - آوروپایی دیللی طایفا و قبیله لرینی

باشقا ائتنیک و کۆکه مالک اولان خلقلره و بیرینجی نۆبه ده قئوماتین منسوب اولدوغو ماد میللتی، خلقی، اونون مختلف طایفالاری، او جمله دن موغ طایفاسینا قارشى قویور و حاکمیتی مادلارین الیندن چیخاریب، پارس میللتینین الینه وئرمه یی گۆسته ریر، دؤیوش، مبارزه، مباحثه و توققوشماسینی نشان وئیریر. یوخسا بو سؤزلرین، فارس تاریخچیلرین عینادلا گۆسترديگی کیمی، حاکمیتین بیر پارس طایفاسیندان باشقا بیر پارس طایفاسینین الینه کئچمه سینه، یالنیز الین ده ییشمه سینه نه دخلی واردیر؟! بوتون بونلار او دؤورکو پارس حاکم دایره لری و اعیان - اشرافلاریندا، آیدینلاریندا ده رین و شدتلی میللی حس لرین اولماسینی گۆسته ریر.

داها سونرا داریوش اؤز لؤو وحه سینین اون سگیزینجی بندینده بر دیا علیهنه مبارزه ده اونا یاردیم گۆسته ریب، اونونلا ایشداشلیق ائتمیش آلتی شخصین آدین چکیر کی، هامیسی "پارس" و هریری بیر بؤیوک پارس عایله سیندن ایدی. هخامنیش ایمپئراتورلوغو چوخ میللتلی بیر حکومت ایدی، نه اوچون بو آلتی شخصین داخلینده بیر نفرده اولسا، باشقا بیر میللت و خلقین نماینده سی یوخ ایدی؟ آیا بو ایش پارس میللتینی، پارس ائتنیکینی باشقا میللتلر، خلقلر و ائتنیکلردن اوستون توتماق، او جمله دن ماد طایفالاری و خلقلریندن اوستون توتماق، شوونیستی سیاست یوروتمک دئییلدی می؟ آیا بو ایش پارس خلقی و میللتینی هخامنیش ایمپئراتورلوغو ترکیبینده اولموش بوتون باشقا میللتلردن اوستون توتماق، پارسلاری اونلارین باشی اوستونده، فوقوندا قویماق تشبثو دئییلدی می؟ داریوشدان سونرا بو شوونیستی سیاست بوتون هخامنیش شاهلاری دؤورو، تام شدت و غدارلیقا حیاتا کئچیریلمه دی می؟ بو، هخامنیش شاهلاریندا و حاکم دایره لرینده قاتی میللی شوونیستی حس لردن باشقا نه یین نتیجه سی اولایلردی؟

داریوشون بو سؤزلریندن گؤرونور کی، قئومات حاکم اولدوغو آیلاردا کوروش و کبوجیه نین مادلار و باشقا غیر - پارس خلقلر علیهنه گوردوگو ایشلری آرادان آپاریب، پارس طایفالارینی، اعیان - اشرافلار عایله لرینی حاکمیتدن سالمیش، مادلاری اولکی دوروما قایتارمیش، بیر نؤوع میللی ظلم و اجتماعی عدالت سیزلیگی آرادان آپارمیش، میللی برابرلیک و اجتماعی عدالت برقرار ائتمیشدیر. بوتون بونلاردا قئوماتین، بیر ماد دین خادمی اولماق اعتباریله، میللی ظلمه مخالف و میللی عدالت طرفدارى اولماسینی گۆسته ریر، چونکی ماد حکومتی زامانی میللی برابرلیک وارایدی و پارسلار، کوروشون آتاسینین رهبرلیگی ایله اؤز داخللی ایشلرینده آزادایدیلر و مثلاً اؤز آنا دیلرینده داش قازما لؤو وحه لر قازدیرمیش ایدیلر. بونودا قید ائدک کی، عینی زاماندا بر دیا حرکتینده دینی مضموندا اولموشدور کی، آشاغیدا گؤره جه ییک.

قئوماتین اعدامیله ماد خلقینین میللی حرکتی و ایتیردیگی حاکمیتی یئنیندن الده ائتمه یه چالیشماسی قورتارمادی. قئوماتدان سونرا هئچ بیر دینی آدی و مقامی اولمایان، یالنیز ماد اولان و ماد خلقینین ایتیردیگی استقلال و میللی حقوقو گئری قایتارماق ایسته یین "فرورتیش" و "چیتران تخمه" قیاملاری یاراندی، اؤزلری ده یالنیز ماد ائللری داخلینده و آچیق - آشکار حاکمیتی مادلارا

قایارماق شعاری و فیکری ایله باشلاییب، داوام ائتدی. فرورتیش اوزونو "کییاکسار" دودمانیندان اولان "خیشتیریتی"، یعنی ماد سولاله سینی اساسلانديران شخص آدلانديریدی. داریوش اوزکتیبه سینین ایکینجی ستونونون بئشینجی بندینده بئله یازمیشدیر:

«... فرورتیش آدلی بیر ماد یاغی اولدو و خلقه دئدی کی، من "هوخشه تر" (کییاکسار.م). دودمانیندان "خیشتیریتی" یم. بوتون مادلار مندن اوز چئویریب "فرورتیشه" طرف گئتدیلر. او شاه اولدو»^۱.

کییاکسار نسلیندن اولان خیشتیریتی پارسلارین علیینه قیام ائتمک هامان، نه سببه بوتون مادلار هخامنیشلردن اوز چئویریب، اونو حمایت ائدیر و اونو شاه ائدیرلر؟ آیا بونون علتی کوروش و اونون اوغلو کبوجیه دؤورو هخامنیشلر طرفیندن ماد خلقینه وارد اولموش میلهی تحقیر، اقتصادی فشار، استعمار، ظلم، خلقین ایتیردیگی حاکمیتی یثنی دن اله گتیرمه یه چالیشماسیندان باشقا بیر شئین نتیجه سی اولا بیلردی می؟! بو ایسه مادلارلا پارسلارین باشقا - باشقا میللتلر اولماسینی، اونلارین هر ایکیسینده میلهی حسلرین اولماسینی و اونلارین آراسیندا ائتنیک مناقشه و توققوشمانی آچیق و آیدین گؤسترمه بیر می؟!

فرورتیش توتولاندان سونرا داریوش اونو وحشی جه سینه میثله ائدیپ، گؤزلرینی چیخارتدیردی، نچه گون قاپیسیندا بنده ساخلاییب، مادلاری قوروخوتدو و نهایت اونو ائکباتاندا نیزه یه اوتوتدوردو، یعنی ان وحشی آسوری شاهلارینین ایشینی گوردو. داها سونرا داریوش فرورتیشه ایشداشلیق ائتمیش ماد آیدینلاری، اعیانلاری و ایگیترینی یئنه ده ائکباتاندا، ماد خلقینین گوزونون اؤنونده دارا آسدیریب، ائکباتانلیلاری و بوتون مادلاری قورخوتماق، گؤزلرینین قوردونو آلماق اوچون، اونلاری نچه گون او حالدا - دار آغاجیندا ساخلادی. نه اوچون داریوش فرورتیش و اونون دوستلاری انقلابچیلاری محض ائکباتاندا و گئیش خلق کوتله لرینین گوزونون اؤنونده اعدام ائتدی؟! آیا بو ایش ماد خلقینی قورخوتماق، گوزونون قوردونو آلماق، اونلارین یثنی قیاملارینین قاباغینی آلماق اوچون دئییلدی می؟! بو، ایکی مختلف کؤکلؤ میللت آراسیندا ائتنیک توققوشما و میلهی مبارزه نی گؤسترمه بیر می؟! داریوش بو ایشی حتّی مادلارین نسبتاً گئیش خلق کوتله لری داخلینده میلهی حسلرین وارلیغی و گوجلؤ اولماسینی نشان وئرمه بیر می؟! م.ق. ۶۷۳ - نجو ایلده ماد قیامیندا، هابئله "کییاکسار" نئینوانی آلماغ و آسوری میللتاریزمینی آرادان آپارماغا گئندنه، اونون اوردوسونون اساس حیصه سی تام آزاد و کؤنوللو ماد گنجلری و کیشیلریندن تشکیل تاپمیش ایدی و احتمال گنج قیزلاردا اوردو سیرالاریندا اشتراک ائدیردی، یعنی آمازون قیزلار و قادینلاردا اوردو صفلرینده وارایدی، نجه کی چالديران دؤیوشونده آلتی مین آذری تورک قیزی اشتراک ائتمیش ایدی.

ماد خلقینین هخامنیشلر، پارسلار قارشی قیام و مقاومتی فرورتیش حرکتیله ده باشا چاتمادی. فرورتیشدن سونرا یئنه ده اؤزونو "کییاکسار" نسلیندن آدلانديران "ساقارتی" ائپلیندن اولموش "چیتران تخمه" قیامی باشلانیر. داریوش "چیتران تخمه" نی ده مغلوب ائدیپ جزالانديردی و اؤز کتیبه سینده تقریباً فرورتیش باره ده یازدیردیقلارینی تکرار ائتدی.

آیا بوتون بو حرکتلر، قان تۆکمهلر ماد خلقینین یاد میللته قارشی مقاومتینی، میللی استقلال الده ائتمه یه، ایتیردیگی حاکمیتی یئنیندن اله گتیرمه یه چالیشماسینی آیدین شکیلده گؤسترمه ییر می؟ آیا بو، مادلارلا پارسلارین تامامیله آیری - آیری میللتلر اولماسی، باشقا - باشقا کۆکلره مالک اولمالارینی و میللی حسلره مالک اولمالارینی آچیق و آیدین نشان و اثرمه ییر می؟

هخامنیشلر زامانی بو میللی مبارزه تکجه ماد میللتی ایله پارسلار آراسیندا دئییل، هخامنیش ایمپئراتورلوغو ترکیبینه داخل اولموش باشقا میللتلرله داریوش و او بیر هخامنیش شاهلاری آراسیندا گئتمیشدیر. بو واقعیته داریوشون بر دییا قیامی زامانی و اوندان سونرا مختلف اۆلکه لره گؤنلر دیگی اوردولار و اولارین دؤیوشلری و غلبه لری باره ده کی کتیبه ده اولان یازیلاری آیدین گؤستریر.

داریوشون کتیبه سینده گؤسته ریلیر کی، ارمنیستان، پارت، مرو، روخج، (بوگونکو افغانستاندا) و ... ده شورشلر اولموش و داریوش اوردو گؤنده ره رک اوللاری بو غموشدرو. داریوش کتیبه سینده یازیر کی، دوققوز شاه ی مغلوب ائدیپ توتدورموشدور. بو شاهلارین چوخو، شبهه سیز، هخامنیش ایمپئراتورلوغونا زورلا داخل ائدیلمیش میللتلرین رهبرلری ایدیلر و اؤز میللتلرینین آزادلیغی و پارسلارین پنجه سیندن خلاص اولمالاری یولوندا ساحلی قیام ائتمیش ایدیلر، میللی حسلره مالک اولان رهبرلر و حاکم دایره لرایدیلر.

بو تاریخی فاکتتلار آیدین گؤسته ریر کی، قدیم دؤورلرده، او جمله دن بحث اولونان مادلار و هخامنیشلر زامانی، گئیش خلق کوتله لری داخلینده ده رین و هر طرفلی میللی حسللر اولماسادا، حاکم دایره لر داخلینده، خصوصیه ماد و پارس حاکم دایره لری و اعیان - اشرافلاری داخلینده گوجلر، حتی پارسلاردا اولدوغو کیمی، افراطی و بیر نؤوع شووونیستی میللی حسللر اولموشدور. یونا گؤره ده ا.م. دیاکونوفون هامان دؤوردن بحث ائدرکن یازدیغی آشاغیداکی فیکیرلرایله راضیلاشماق اولماز. او یازیر:

«... او دؤورده نه اینکی میللی، هئچ خلقی منسوبیت حاقیندا دایق تفکور هله یوخ ایدی؛ یالنیز اجماع و طایفا باره ده دقیق تصوّر و ارایدی. یونا گؤره ده ائتنیک مبارزه ده یوخ ایدی».^۱ ا.م. دیاکونوف احتیاط و یا هر هانسی علته گؤره اؤز اثرینین بیر سیرا یئرلرینده ضد فیکیرلرده

* ۱ - آلتای ممدوف، اوغوز سلطنتی، باکی، ۱۹۹۲، ص ۲۶۴.

یازمیشدیر. مثلاً یوخاریدا گؤستریدیگیمیز فیکرایله برابر ا.م. دیاکونوف فرورتیش قیامینین میللی جهتینی ده تأیید ائدهرک یازمیشدیر:

«... شبهه یوخدور کی، عادی آزاد فردلرده عصیاندا فرورتیش ایله بیرگه ایدیلر. اوست - اوسته داریوش علیهینه اولان قیامین عمومی میللی جهتینده شک و تردید ائتمک اولماز»^۱

حاکم دایره‌لرده میللی حسلرین اولماسی تاریخ بویو بوتون خلقلر و دؤورلرده اولموشدور، آنجاق بو حس سرمایه‌دارلیقلا علاقه‌دار علم، ساواد و بیلگی گئیش خلق کوتله‌لری داخلینده یاییلیب دهرین‌لشمه‌سیله ساده خلق داخلینده یاییلیب عمومی لشمیشدیر.

مادلارین پارس، یعنی هند - آوروپایی دیللی اولماسینی هئروودوتون "بردیا"نین اؤلدورولمه‌سیله ایلگیلی دئدیگی بیر سؤز آیدین گؤستریر. قئوماتین داریوش طرفیندن اؤلدورولمه‌سیله علاقه‌دار هئروودوت یازمیشدیر کی، اونون اؤلدورولمه‌سی پارس‌لاردان باشقا ایمپراتورلوغون بوتون خلقلرینی کدرلندیردی.

کوروشون اوغلو کبوجیه مصرده اولارکن، قئومات قیامینی ائشیتدیکدن سونرا، اورادا اؤلموشدور. او اؤلرکن یاخینلاری، خصوصیه یاخین آدمالاری اولموش پارس اعیان - اشرافلارینا بئله وصیت ائتمیشدیر، بو وصیتی بیز یئرینده گؤستمیشیک، بیر داها تکرار ائدک:

«شاه آلاله‌لارینین آدیندان من سیزین هامینیزدان، خصوصیه بورادا اشتراک ائدن هخامنشیلردن طلب ائدیرم، پارس‌لارین حاکمیتی مادلارین الینه کئچمه‌سینه امکان وئرمه‌یین. سیز اونو گئری آلماغا بورجلوسونوز...»^۲

کبوجیه‌نین بو سؤزلری آچیق و آیدین شکیلده ایکی میللت آراسیندا حاکمیت اوغروندا گئدن مبارزه و دؤیوشدن حکایت ائدیر. بو ایکی میللت مادلار و پارس‌لار اولموشلار، اؤزوده بو مبارزه و توققوشما اولوم - دیریم ائتیک توققوشمادیر.

داریوش دؤورونده هخامنیش ایمپراتورلوغونون دئمک اولار بوتون اؤلکه‌لری و خلقلری داخلینده میللی آزادلیق حرکتلرینین بو قدر گئیش و تئز - تئز باش وئرمه‌سی زمینه‌سیر و علت‌سیر دئییلدی. میللتلرین رهبرلرینده میللی دویغولارین اویانماسی عمومیتله ماد حکومتی دؤورونده میللی جهتدن آزادلیق وئرمک و میللی قارداشلیق سیاستینین یورودولمه‌سی نتیجه‌سینده اولموشدور. بیز یئرینده گؤستمیشیک کی، میلیتاریست آسوری حکومتی عصرلر بویو منطقه خلقلرینی ازیب، تالاییب، چاپمیش و اونلاری هر جور سیاسی و میللی حق‌لاردان محروم ائتمیش ایدی. هئروودوتون گؤستریدیگی کیمی، اولجه مادلار بو اسارت زنجیرینی قیرمیش، آزاد اولموش، منطقه‌نین او بیرى خلقلرینه اؤرنک اولموش، اونلارا یول گؤستمیشلر؛ همده کییاکسار نئینوانی فتح ائدیب،

۱ - ماد تاریخی، ص ۴۰۱.

۲ - اوغوز سلطنتی، ص ۲۶۷ و یا ایرانین تاریخ و مدنیتی‌نین قورولتایی، ص ۱۱۱.

آسوری میلیتاریزمینه سون قویماقلا، میلیتلرین آزادلیق یولونو هامارلامیشدیر. بوندان سونرادا ماد حکومتی زامانی، او زامانا قدر ازیلیب، میلی حقوقلاردان محروم اولموش میلیتلر، میلی حقوقلارینی الده ائدیپ، اؤز آیاقلاری اوستونده دورموش و میلی استقلالین مزه سی و دادینی آنمیش ایدیلر. ماد شاهلاری کییاکسار و آستییاکدا هم اؤز ایمپئراتورلوقلاری داخلینده اولان میلیتلره، همده اوندان خارجده یاشایان منطقه میلیتلرینه دوست، قارداش و برابر حقوقلو مناسبت بسله ییب، خلقلر برابرلیگی و دوستلوغو سیاستی یوروتموش ایدیلر. بونا گؤره ده مادلارین ۱۲۷ ایل حاکمیتی زامانی منطقه میلیتلری میلی حقوقا مالک اولموش، پارسلار کیمی اؤز میلی دیللری و میلی مدنیتلرینی اینکیشاف ائتدیرمیش، بو ایشه عادت ائتمیش و اؤز دیللرینده، ایلک دفعه اولاراق، داش قازما لؤوحه لر قازدیرمیشدیلار.

بو تاریخی واقعیتلره گؤره میلی آزادلیغا عادت ائتمیش منطقه میلیتلری کوروش و کبوجیه زامانی میلی حقوقلارینین آیاقلانیب ازیلدیگی، تاپدالانیب محو ائدیلدیگی زامانلار میلی حقوقلارینی یئنیدن برپا ائتمک اوچون، صبر سیزلیکه، فرصت آختاریردیلار. بو فرصت بر دیا قیامی زامانی هخامنیش حکومتینین ضعیفله دیگی زامانلار یارانیدیقا، بوتون محکوم میلیتلر و یا اونلارین اکثری هخامنیشلرین میلی ظلمونه قارشى قیام ائتدیلر. بلی! تکجه مادلار دئیل، داریوش زامانی باش وئرمیش هخامنیش ایمپئراتورلوغونون بوتون اؤلکه لری، خلقلری و میلیتلری داخلینده کی عصیانلار و قیاملارین اساس اعتباریله ائتنیک، میلی کؤکو، سببی و علتی اولموشدور.

بو حقیقتلره اساساً داریوش زامانی هخامنیش ایمپئراتورلوغونون تقریباً هر میلی ولایتینده باش وئرمیش هخامنیشلره قارشى قیام، عصیان و ساحلی دؤیوشلرین اساس علت و سببلریندن بیرى هخامنیش شاهلارینین میلی ظلمو و میلیتلره تحقیر ائتمه سی اولموش و بو قیاملارلا میلیتلر، او جمله دن مادلار، هخامنیشلرین آغالیغی، میلی و اقتصادی ظلملریندن خلاص اولماق ایسته میشلر. چئک عالیمی "پراشئک" کیمی بیر سیرا عالیم لر و اکثر فارس تاریخچیلری مادلاری هند -

آوروپایی گؤسته ریر؛ بعضی بیر سیرا باشقا عالیم لرده، او جمله دن ا.م. دیاکونوف مادلارین آلتی طایفاسیندان بعضیسینی آریایی، بعضیلرینی ایسه التصاقی دیلی بیلیرلر. "اوپئر" کیمی اوچونجو قروه عالیم لر ایسه، مادلاری اساساً التصاقی دیلی بیلیر و حتّی "مار" و بعضی باشقا بیلگینلر کیمی ماد دیلینی هامان ایلام دیلی گؤسته ریرلر. مادلارین ائتنیک کؤکو مسئله سینده اورتا وضعیّت توتان ا.م. دیاکونوف، اونلاری تام هند - آوروپایی دیلی گؤسترمه سه ده، ایستالینیزمدن احتیاط ائتمک، آریایزم تأثیری آلتینا دوشمک و یا هانسی سبب اوجوندان بو مسئله ده اوچونجو قروه آوروپا تاریخچیلرینه مخالفت ائده رک، "اوپئر"ین اون دوققوزونجو عصرین سون روبعونده قلمه آلمیش کیتابینی جدّی تنقید ائتمیشدیر. اوپئر بو فیکیرده اولموشدور کی، هخامنیشلرین اوچ دیلده اولان داش قازما آیتینین ایکینجی نسخه سی، یعنی ایلام دیلینده اولان نسخه سی "ماد" دیلینه یاخین بیر دیلده دیر و ماد تاریخی بویو "تورانی" عنصرلرایله "آریایی" عنصرلر آراسیندا مبارزه داوام ائتمیشدیر.

فیکریمیزجه "اوپثر" بورادا "آریایی" عنصر بارهده قسماً مبالغه ائتمیشدیرسهده، اصلی مقامی تورانی عنصرلره وئرمه سینده حاقلیدیر. لاکین ا.م. دیاکونوف "اوپثر"ین بو فیکرینی تنقید آتشینه توتاراق یازمیشدیر:

«... بو کیتاب، اوندایر سیرا دقته لایق فیکرلرین نظره چارپماسینا رغماً، برک کؤهنلمیش، مطلبر و استدلال باخیمیندان محکم تملی یوخدور. بوندان علاوه "اوپثر"ین اؤزوده ماد تاریخی ایله ایلگیلی مسئلهلرده تردیدلی و متزلزل اولموشدور»^۱.

ا.م. دیاکونوفون سؤزلریندن آیدین دئییلدیر کی، اوپثرین هانسی فیکرلری دقته لایق و هانکیلاری برک کؤهنلمیشدیر. داها سونرا ا.م. دیاکونوف گؤسته ریر کی، "دئلاتر - Delattre"، "اوپثر"، "هنری"، "جورج راولینسون"ون فیکرلرینی ده رد ائدیر و ماد تاریخینی آراشدیرارکن، هند - آوروپایی اولمایان عنصرلری، یعنی التصاقی دیللی عنصرلری آلچالیدیر. بوتون بونلارلا بللی اولمور کی ا.م. دیاکونوفون نظرینجه "اوپثرین" مادلارین کؤکو بارهده کی فیکری نه اوچون برک کؤهنلمیش و نه سببه گؤره مطلبلری و استدلاللاری محکم تملی دئییلدیر و هارادا ماد تاریخی ایله علاقه دار مسئلهلرده تردید نشان وئرمیشدیر. هر حالدا ا.م. دیاکونوفون اوپثردن تنقیدی آچیق و واضح دئییلدیر. بیز چشیدلی مناسبتلره گؤستمیشیک کی، اولاماد خلقی یاشایان و مرکزی ماد حکومتی تورپاقلاریندا، مادلاردان نچه مین ایل قاباقدان قوتی - لوللوی خلقلری بنالی یاشاییب، مدنیّت قوروموشلار. ماد حکومتینی یارادان ائللر و خلقلرده اساساً اونلارین اؤولادی و وارثلری اولموشلار. ایکینجیسی، هرودوت مادلارین آلتی ائللین آدینی چکرکن، اونلارین میللی کؤکونه اشاره ائتمه میش و تاریخ هند - آوروپایی دیللی ائل، قبیله و ائل بیرلشمه لرینین مرکزی ماد اراضیسی و اورادان شمالی اراضیلره و آذربایجان تورپاقلارینا نفوذو بارهده هئچ بیر فاکت، سند و مدرک گؤستمه میشدیر. (البته بیز پراشئک کیمی لرین یازیلارینی نظره آلماییریق)، اوچونجوسو، ایشغوزلارا (ساکا) قدر، یعنی م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - نجی عصرلره قدر آذربایجان و مرکزی ماد اراضیلرینده قوتی - لوللویلردن باشقا آیری بیر خلقین یاشاماسی و یا گلمه سیندن تاریخ هئچ نه گؤستمه بیر و آسوریلر واسطه سیله بو یئرلره کؤچورولموش آزدّه یهودی و باشقا سامی ائللریندن باشقا، ماد حکومتی یارانانا قدر بو یئرلرده التصاقی دیللی ائللر و ائل بیرلشمه لریندن باشقا آیری ائتتیکدن اولان هئچ بیر ائل، ائل بیرلشمه سی ساکن اولوب یاشامامیشدیر. (بو یئرلرین جنوب و شرق سرحدلرینده م.ق. دوققوزونجو عصردن اعتباراً هند - آوروپایی دیللی عایله لرین یاشاماسی محتملدیر).

ایشغوزلارا گلدیکده ايسه، اونلارین بیر عده سی قاییدیب شمالا گئتمیشلرسهده، شمالی و جنوبی آذربایجان و مرکزی ماد اراضیلرینده قالان ائل و اوبالاری التصاقی دیللی اولدوقلاری اوچون، یئرلی اهالییه قوتی - لوللوی اؤولادلارینا قاریشب، توققوشما اولمادان، یئرلی اهالینین بیر

قسمتی اولموش و آذری میللتینین تشکولونده بلاواسطه اشتراک ائتمیشلر. ایشغوزلارین همدان و قیزیل اوزن طرفلرینده قالان ائللری داخلینده ماد آدلی ائل اوبا، طایفا و یا ائللرین اولماسی احتمالی گوجلودور.

دئمک مادلارین ائتتیک و میللی کؤکو بارهده ا.م. دیاکونوف کیمی اورتا وضعیّت توتوموش عالیملرین فیکریلهده راضیلاشماق اولماز. ماد حکومتی نی یاراتمیش مختلف ائل و سوی بیرلشمه لرینین هامیسی، ایستر قوئی - لوللوپیلرین اوولادی، ایسترایسه اونلارا قوشولموش ایشغوزلار (ساکا) ین هامیسی التصاقی دیللی اولموش، نچه مین ایل اوندان قاباقدان اولدوغو کیمی، چاغداش ایرانین بوتون غربی و مرکزی ایالت و ولایتلرینده حکم سورموش واحد ائتتیک هنر مدنیّت و صنعت آتمسفرینه داخل اولموش و دیل باخیمدان بیری - بیرینه چوخ یاخین و عصرلر بویو پیشیب تکمیل لشمیش ایلام دیلی اونلارین رسمی سیاسی دؤولت و تجارت دیلی اولموشدور.

اون دوققوزونجو یوز ایللیگین سونلاریندان اسکی تاریخ متخصصلری آراسیندا میدانا گلیمیش مباحثه لی مسئله لردن بیری ده مادلارین میللی کؤکوايله علاقه دار بومسئله اولموشدور کی، ماد حکومتی دؤورو "توران" و "ایران" عنصرلری آراسیندا داواملی مبارزه اولموشدور. "اوپثر" بو فیکری ایره لی سورموش، ا.م. دیاکونوف دا اونو قبول ائتمیش و اقرار علیف داهادا ایره لی گئدرک ایشغوزلاری دا سؤزسوز ایران دیللی حساب ائتمیشدیر. البته "اوپثر" ین بوفیکری نی ایکی ائتتیک تورک و پارس معناسیندا گؤتورسک قسماً راضیلاشماق اولار. (بوبره ده آشاغیدا گئنیش دانیشاجاییق).

آذربایجان علملر آکادئمییاسینین مخبر عضو اولان اقرار علیف مادلار دؤورو بو ایکی عنصرون میدانا گلمه سیننی "بؤیوک نایلیت" حساب ائده رک یازمیشدیر:

«بو دؤورون بلاواسطه اولکی دؤورله علاقه دار اولان بؤیوک نایلیت لریندن بیری ده میدیادا ایکی ائتتیک عنصرن: قدیم "توران" و نسبتاً یئنی "آری" عنصرونون مؤوجود اولماسی فاکتینین معین لشدیریلمه سی اولموشدور»^۱.

ایندی گؤرک "بؤیوک نایلیت" ساییلان بو ایکی عنصر آراسیندا مبارزه نین بوتون ماد حاکمیتی ایللری داوام ائتمه سی فیکرینی ایره لی سورن عالیملر هانسی تاریخی فاکتلارا اساسلانمیشلار.

ایرانلیلارلا (پارسلار) تورانیلار (تورکلر) آراسیندا توققوشما خصوصیه هخامنیشلر و ساسانیلر دؤورونده اولموش و داوام ائتمیشدیر، لاکین بو ضدّیتین ماد ائللری آراسینداکی ضدّیتلره نه اوخشارلیغی اولموش، نه ده اونونلا ایلگیلی ایدی. بئله ایسه مثلاً "خیشتیری تی" و "کییاکسارین"

ایشغوزلارلا توققوشوب، حتی دؤیوشمه‌سی و آستیاکلا هارپاکین توققوشماسی و بو توققوشما نتیجه‌سینده ماد ایمپراتورلوغونون سقوطو و سایره اختلافلاری نتیجه‌قیمتلندیرمک، اونلارین علت و سببلری نه‌ایدی؟ بو علتلرین اهمیتی و تاریخه معلوم اولانلاری بونلاردان عبارت اولموشدور: الف) تورک ائللری و ائل بیرلشمه‌لری، بوتون باشقا ائللر و خلقلر کیمی، قدیم دؤورلرده اوتلاق، حاکمیت، یش و سایره سیاسی - اقتصادی مسئله‌لر اوجوندان بیر - بیرله چوخ توققوشموشلار. ان قدیم دؤورلردن ائل بیرلشمه‌لرینین بعضی ائل، طایفا و قبیله‌لری اختلاف نتیجه‌سینده ائل بیرلشمه‌سیندن آیریلدیقا و یا اوتوراق حیاتا کئچدیکده بیر - بیرله توققوشموشلار. "جامع التواریخ"ین اکثر یشلری، او جمله‌دن "اغوز نامه" بؤلومونده اغوز ائل بیرلشمه‌سی ائللری و باشچیلاری آراسیندا گئتمیش قانلی توققوشمالاری هامی اوخویا بیلر. چاغداش تاریخچیلر ایشغوزلارلا (ساکالار) کیمثرلری واحد ائتیک کؤکلر ائللر و بیر - بیرینه یاخین اولان قبیله‌لر گؤستمکله برابر قید ائدیلمک، اولار بیر - بیرله مخالف و دشمن ایدیلر. ایشغوزلار کیمثرلری تعقیب ائده‌رک آذربایجانا و یاخین شرق منطقه‌سینه گلمیشلر.

دئمک اقتصادی - سیاسی عامیللر، بوتون خلقلرده اولدوغو کیمی، تورک ائللری و خلقلری داخلینده ان قدیم دؤورلردن اختلافلار سبب اولموش، ایندی ده اولماقدادیر.

ب) کییاکسارین "مادی" اولدوروب، حاکمیتی تام‌اله آلماسی و ایشغوزلارین جنوبدان آرازین شمالینا کؤچمه‌سینین سببی یالنیز سیاسی مسئله‌ایدی و هئچ بیر میللی سببی یوخ‌ایدی.

ج) "مادی" اولدورولندن سونرا ایشغوزلار آرازین شمالینا کؤچوب، بیر سیرا ائللری دربند یولوايله شمالا گئتدی و بعضی ائللری ده مرکزی ماددا قالیب ماد حکومتی و کییاکسارلا ایشداشلیق ائتدیله و ماد اعیانلارینین اوشاقلارینا تمیز تورک دیلی اویرتمک و اوخ آتماق اویرتمکله مشغول اولدولار. ائکباتان و مرکزی ماددا قالمیش ایشغوزلار بیر مدت سونرا، کییاکسارین اولارلا تحقیر و توهین ائتدیگی اوچون، تربیه ائتدیکلری اوشاقلارین بیرینی گیزلی اولدوروب، اؤزلری "لیدی"یه گئتدیله. بورادا ایکی مسئله دقته لایق‌دیر:

۱ - ایشغوزلارین ائکباتان‌دان گیزلی کؤچوب لیدییه گئتمه‌سینین سببی یاکیا کسارین گوبودلوغو و یا ایشغوز باشچیلارینین هر هانسی جهتدن دوزگون حرکت ائتمه‌لری اولموش و بونون ائتیک توققوشمالیه هئچ بیر ایلگیسی و رابطه‌سی یوخ‌دور. بو توققوشمانی میللی و ائتیک اختلاف گؤستمک سیاسی هدف اوچون مدرک و سند یاراتماقدیر.

۲ - ایشغوزلارین باشقا یشر دئییل، محض "لیدی"یه گئتمه‌سی گؤسته‌ریلرکی، اولاییدی ده یاشایان ایشغوزلارلا اولارین معین علاقه‌سی اولموش، ایکینجیسی لیدی ده یاشایان کیمثرلرله ده رابطه‌لری اولموشدور، بو ایسه ایشغوزلارلا کیمثرلرین عینی کؤکلر اولدوغونا بیر دلیل اولاییلر.

د) آستیاکلا هارپاکین توققوشماسینین دا اولارین مختلف ائتیک قورولاردان اولماسینا دخلی

یوخدور، بو اختلاف سیاسی - اقتصادی - دینی کؤکه مالک اولان بیر اختلاف اولموشدور. بو مسئله لر باره ده آستیپاک ایله ایلگیلی بحثلریمیزده گئیش دانیشمیش، بیر داها قیسا شکلیده قید ائدک کی، اولا بو اختلافلار هر یئرده و هر دؤورده دؤولت رهبرلری، اوردو باشچیلاری آراسیندا باش وئره بیلن اختلاف و توققوشما اولموشدور.

اگر آستیپاک ایله هارپاکین اختلاف و دشمنچیلیگی، آستیپاکین کؤرپه کوروشو هارپاک واسطه سیله اولدورمک ایسته دیگی افسانه و یا حادثه ایله علاقه دار اولموشدورسا، بو، شخصی - سیاسی بیر حادثه دیر و میللی مبارزه یه ابدادخلی یوخدور، حتی اگر هارپاک ایشغوزلاردان اولموش اولسا بئله، بو حادثه نین ائتنیک مسئله ایله علاقه سی اولا بیلمز. آما، مربوط بحثده گئیش گوستردیگیمیز کیمی، بو توققوشما و اختلافین اقتصادی - دینی کؤکو داها اهمیتی ایدی. مسئله بوندان عبارت دیر کی، بیلدیگیمیز کیمی هارپاک هم آستیپاکلا قوهوم، هم اوردو باشچیسی، همده ائل و منطقه بویوگو اولان ماد اعیانلاریندان ایدی. او دؤوره قدر و آستیپاک زامانیندا ماد اعیان - اشرافلاری معمولاً هم ائل و منطقه بویوگو، همده او ائل و منطقه نین دینی رهبری اولاردی. ائل و منطقه نین هم سیاسی، همده دینی رهبری اولماق او دئمک ایدی کی، اونلارین گئیش و حدودسوز مادی و اقتصادی امکاملاری و گلیرلری اولاردی. ائل و منطقه نین کاهین - باشچیلارینین رهبرلیک ائتدیگی دین زردوشتیمیزین معین قولو، فورموایدی و قسماً بیردی دیریندن فرقله نیردی.

آستیپاک اؤز کوره کی نی "سپیتامه" و بیر نچه بویوک موغ واسطه سیله واحد زردوشت دینی یاراداراق، کیچیک زردوشت دینلرینه سون قویماق ایسته میش ایدی، تا بو واحد زردوشت دینی ماد ایمپئراتورلوغونون رسمی دؤولت دینی اولسون، چونکی او زامان، دؤورون طلبی اساسیندا، منطقه نین بوتون دؤولت لرینین رسمی دؤولتی دینلری وارایدی.

اؤز دینی رهبرلیکلری و نتیجه ده قسماً مقام و مادی گلیرلرینی خطرده گؤرن ماد اعیانلارینین چوخو، او جمله دن هارپاک آستیپاک ایله مخالف و دشمن اولموش ایدی و شبهه سیز او بیر مادی اعیان - اشرافلاری طرفیندن ده دستکله نیردی. دئمک آستیپاکلا هارپاکین دشمن چیلیگی ائتنیک مسئله ایله اصلاً ایلگیلی دئییلدی، اونون اقتصادی، شخصی و دینی کؤکو وارایدی.

هم کوروشون اوشاقلیق دؤورو یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز حادثه سی، همده دینی رهبرلیک مسئله سی هارپاک آستیپاکا قارش و دشمن ائتمیش ایدی. کوروشون ماد سارایینا - باباسینین یانینا گلیب - گئتمه سی، سارایین دوروموندان خبردار اولماسی، بعضاً حربلرده اشتراک ائتمه سیندن استفاده ائدن هارپاک، کوروش واسطه سیله محلی پارس حکومتی، رهبرلری و اعیان - اشرافلاری ایله علاقه یارادیر و اونلارین واسطه سیله آستیپاکدان انتقام آلماغا چالیشیر. بو وضعیتی گؤرن پارس حاکم دایره لری، کوروش، اونون سیاسی و دینی رهبری اولان آتاسی کبوجیه و اعیان - اشرافلار هارپاکین بو فیکریندن حاکمیتی مادلاردان آلماق اوچون استفاده ائدیرلر. انتقام حیسی میللی شعور و اوزاق گؤره نلیگینی کور ائتمیش هارپاک پارس حاکم دایره لری و اعیان اشرافلارینین تحریک، تبلیغ و

تشویقی ایله اؤز میللی کؤکونو بالتالاییر، باشقا بیر خلقین آلتی اولاراق، اؤز میللی حکومتینی آرادان آپاریر، آزاد و حاکم خلقینی محکوم خلقه چئویریر.

دئمک هارپاکلا آستیاکین توققوشماسی بو ایکسینین آراسیندا ائتنیک مناقشه دئییل، شخصی - سیاسی - اقتصادی - دینی کؤکه مالک اولموشدور و ائتنیک مناقشه اولابیلیمزدی، چونکی هر ایکسی عینی ائتنیک کؤکه مالک شخصلر اولموشلار. لاکین کوروش، اونون آتاسی و پارس اعیان - اشرافلاری ایله ماد حکومتی و آستیاک آراسینداکی مناقشه و دشمنچیلیک یوزه - یوز میللی و ائتنیک مناقشه و توققوشما اولموشدور. بورادا حاکمیتی اله آلماق، حاکم و آغا اولماق اوچون ایکسی میللت، ایکسی تام مختلف میللت اوز - اوزه دایانمیشدیر. بو میللی مناقشه و توققوشمادا ماد ایمپئراتورلوغونون باشا - باشیندا دئییل، سونلاریندا - آستیاک زامانیندا یارانمیشدیر. داها دوغروسو آستیاک خئیرخاهلیق و میللی برابرلیک و قارداشلیق فیکری اوچوندان، ماد خلقی ایله پارس خلقی آراسیندا دوستلوق، قارداشلیق علاقه لرینی داهادا محکم لتمک اوچون بیر قیزی پارس حاکمی و دینی رهبری کبوجیه و وئردیکدن و کوروش دوغولدوقدان سونرا، آستیاکلا هارپاک آراسیندا اولان مخالف و چکیشمه دشمنلیگه چئوریلدی. بوندان اول آستیاک بیر قیزی موغلارین بؤیوگو "سپیتامه"یه وئریب، اونو اؤز ولیعهدی تعیین ائتمه سی و زردوشت دینینی رسمی ماد حکومتی دینی ائتمک ایسته مه سیله هارپاک و اکثر ماد اعیان - اشرافلاری ایله آستیاک آراسیندا توققوشما و مخالفت قطعی شکل آلدی، دشمنلیگه چئوریلدی. کوروشون دوغولماسی بو مخالفت و دشمنلیگی سون نقطه یه چاتدیردی. کبوجیه و پارس اعیان - اشرافلاری آستیاکین حسن - نیتیندن سوء استفاده ائده رک، هارپاکین دایازلیغی و اوزاغی گؤره بیلمه مه سیندن اؤز میللی خئیرلرینه استفاده ائتدیلر. بو دؤورده پارس حاکم دایره لری ایله ماد حاکم دایره لری آراسیندا گئدن مبارزه میللی توققوشما، مبارزه و دؤیوش ایدی و تاریخچی عالیم "اوپئر"ین ماد حکومتی دؤورو "توران" و "ایران" آراسیندا ائتنیک مبارزه اولموشدور فیکری بو حدوددا تامامیله دوغرو و دوزدور.

ه) "اویبار - Oibar" اساساً، یازدیقلاری داها چوخ غیر - واقعی گؤسته ریلن، قدیم یونان تاریخچیسى "کتسیاس" طرفیندن یارادیلمیش بیر شخصیت دیر. او، گویا اولر بیر مادیان یانیندا نؤکر - آتا باخان اولارکن، اربابی ماد طرفیندن ایشکنجه ائدیلدیگی اوچون، مادلارلا دشمن و کوروش اولر همداندا، سارایدا اولارکن، اونونلا تانیش اولموشدور. اویبار، کوروش حاکمیتی اله آلدیقدان سونرا، اونون طرفیندن سردار، اوردو باشچیسی ائدیلیر و مادیان ساتراپی اولور. اویبار ماددا ساتراپ اولاندا "پئتساک" آدلی بیر خواجه نی قوروب، اؤیره دیب حاضرلاییر. خاجه، آستیاکی، اؤز قیزی آمیتیدانی گؤرمک اوچون "هیرکانا" (گرگان) دان ائکباتانا آپارارکن، صحرادا، کویرده آج، سوسوز و پیادا بوراخیب آتلارایله قاچیر و آستیاک اوردو آج و سوسوز اولور.

اویبارین نه قدر تاریخی و یا افسانه شخصیت اولماسینی بیر یانا قویاق، اونون هم کوروشلا دوستلوغو، همده آستیاکلا دشمن اولماسی یالنیز شخصی غرض محصولودور، میللی کؤک و

مبارزه ایله اصلا علاقه سی یو خودور. تاریخچیلرین گؤستریدیگی اویبارین ائتنیک کؤکو معلوم دئییلدیر، لاکین احتمال بیر مادایدی. اویبار گویا بیر ماد اعیانیندان ایشکنجه و تحقیر گوردوگو اوچون، توتاق ماد اعیانلاری ایله دشمن و مادلارلا مخالف و بونا گؤره ده کوروشلا یاخین، دوست و آستییاک ایله دشمن ایدی. اولا اونون پارسلارلا دوستلوق و ماد اعیانلاری ایله دشمن لیگی نین ائتنیک مشاجره و توقوشما ایله هئچ بیر علاقه سی اولمامیش، اکینجیسی، کوروشون گؤسته ریشی و امری اولماسایدی، او آستییاکین باشینا او اویونو گتیره ییلردی می؟

(و) قئومات حرکتینین اساس علت و سببیین ائتنیک مسئله اولماسینی آشاغیداکی فاکتار داها آیدین شکیلده ثبوت ائدیر:

۱ - هئروودوتون بو سؤزلری کی، قئومات اولدورولنده پارسلاردان باشقا آسیادا بوتون خلقلر تأسفلندی.

۲ - بیر سیرا اسکی دؤور تاریخچیلری آچیق گؤسته ریرلر کی، قئوماتین یئددی آیلیق حاکمیتی دؤورو آپاردیغی اصلاحات پارس اعیان - اشرافلارینین اقتصاد ساحه سی و اجتماعی مقام لاردا الده ائتدیکلری امتیازلارینین آرادان آپاریلماسینا یؤنلمیش ایدی.^۱

۳ - پارس اعیان - اشرافلارینین جدی مقاومتینی گؤروب، وضعیتی آغیر حس ائتدیکنده، قئوماتین ماد خلقینین داخیلینه گئتمه سی و مقاومتدن سونرا اورادا اولدورولمه سی.

داریوش کتیه سینین بیرینجی ستونونون اون اوچونجو بندینده بو مسئله باره ده بئله یازیلیمیشدیر: «...» "اهورامزد" دن یاردیم ایسته دیم، "اهرمزد" منه یاردیم ائتدی. "باغ یادیش" آیینین اونونجو گونو من آز بیر عده خلق ایله بو موغ قئوماتانی و اونونلا یولداش اولموش دسته باشچیلارینی اولدوردوم. ماددا بیر قالا واردیر، آدی "سیکایا اوواتیش - Sikaja Uvalis" و "نیسا" بؤلگونده دیر. اورادا من اونو اولدوردوم، شاهلیغی اوندان آلدیم و اهرمزدانین مرحمتی ایله شاه اولدوم. "اهرمزد" شاهلیغی منه باغیشلادی.^۲

۴ - قئومات قیامینی مصرده ائشیدن کبوجیه نین اطرافیندا اولان پارس اعیان - اشرافلارینا دئیگی سؤزلر و ائتدیگی وصیتلر.

۵ - قئومات عصیان یاتیریلاندان سونرا ایلامدا "آشین" آدلی شخص و بابیلده "نی دین توبئل" آدلی شخص هخامنیشلرین میللی ظلمونه قارشى و احتمال قئوماتین میللی مبارزه سینی حمایه ائده رک، آیاغا قالخیب قیام ائدیلر.^۳

۶ - قئوماتدان سونرا قیام ائتمیش و آچیق جاسینا مادیین استقلالینی گئری قایتارماق ایسته یین

۱ - آلتای ممدوف، اوغوز سلطنتی، باکی، ۱۹۹۲، ص ۲۷۷.

۲ - ایران باستان، ج ۱، ص ۵۳۳.

۳ - ماد تاریخی، ص ۴۰۰.

فرورتیشین ائکباتاندا، ماد خلقینین گوزو اؤنونده ئیزه یه اوتوتدورولماسی.

۷ - فرورتیشله ایشداشلیق ائتمیش شخصلرین هامیسینین ائکباتاندا، ماد خلقینین گوزونون اؤنونده دارا آسیلماسی و ئچه گون دار آغاجیندا ساخلانیلماسی.

۸ - فرورتیش کیمی، ماد خلقینین حاکمیتی و استقلالینی یئنیندن برپا ائتمک و اونو پارس کؤله لیگیندن، خلاص ائتمک اوچون قیام ائتمیش، گوروندویو کیمی، چاغداش "اربیل" اراضیلرینده یاشامیش مادلارین "ساقارتی" ائلیندن اولموش "چیتران تخمه" نین داریوش طرفیندن "اربیل" ده ئیزه یه اوتوتدورولماسی. □ □ □

□ خصوصی آدلارین کؤکو

خلقلرین اساس منشایی و ائتنیک کؤکونو دقیق لشدیرمکده او خلقلین دیلی ان اساس وسیله و عامیلدیر، لاکین قدیم دؤور خلقلرینین بیر سیراسینین دیلینین هله لیک تام بلیلی و مشخص اولمادیغی اوجوندان، اولارین میللی منشایینی تعیین ائتمک اوچون دیلین بعضی عامیللریندن فایدالانیرلار. بو عامیللردن دیلین اساس لغت خزینه سی، لغت ترکیبی، صرفی و نحوی قایدا قانونلارینین بعضی معلوم اولانلارینی مقایسه ائتمکدن عبارتدیر. بو عامیللردن بیریده یئر و جغرافی آدلارین کؤکونو آچیب معناسینی معین لشدیرمک، بیر باشقاسی ایسه اینسان آدلارینین معنا و کؤکلرینی آراشدیریپ مشخص لشدیرمکدن عبارتدیر.

بیز بورادا ماد ائللری، ماد حکومتی و دؤولتی نین میللی منشایینی معین لشدیرمک اوچون اولارین تاریخاً معلوم اولان ائل و شخص آدلارینین بیر سیراسینین منشأ و کؤکونو آچیب گؤسترمه یه چالیشاجاییق. بو سؤزلرین بیرینجیسی ائله "ماد" کلمه سینین اؤزونون کؤکو و معناسینی معین لشدیرمکدیر. □ □ □

□ ماد

"ماد" سؤزو بوتون و یا بیر چوخ التصاقی دیللی خلقلر، او جمله دن آذریلر داخلینده چوخ قدیم زامانلاردان ایشله نن بیر کلمه اولموشدور، اؤزوده معین معنایا مالک اولماقلا برابر، شخص آدی کیمی ده ایشلنمیشدیر.

بو کلمه نین کؤکو، معناسی و ایشلنمه تاریخینی گؤسترمه دن اؤل، بو ایشه لازم اولان بیر فونئتیکی - بیر سس حادثه سینا اشاره ائتمک ضروریدیر.

ایشلنمک نتیجه سینده، خصوصیه تاریخ بویو و اوزون عصرلر سوره سینده ایشلنمکله علاقه دار، مخرجلری بیر - بیرینه یاخین اولان معین سسلرین - فونئملرین بیر دیگرینه چئوریلمه سی بوتون

دیللرده عادی بیر فونئتیکی حادثه اولموشدور.

آنا دیلیمیزده مخرجلری بیر - بیرینه یاخین اولان سسلردن - فونئتلرین بیر ده "د" و "ت" سسلریدیر. بو ایکی سسین بیر - بیرینه چئوریلمه سی هم تاریخ بویو دیلیمیزده مؤوجود اولموش، همده بوگون دیلیمیزین فونئتیکی بحثینده معین سس قانونو کیمی اؤزونه یئر آلماقدادیر. بو فونئتیکی حادثه ان قدیم دؤورلردن، دئمک اولار، بوتون تورک دیللرینده اولموشدور. بؤیوک تحقیقاتچی میرعلی سیدوف بو باره ده یازمیشدیر:

"تورک دیللرینده اسکیدن بو گونه کیمی "ت"، "د" سسلرینین عوضلنمه سی قانونو فونئتیکی حالدير. مثال اوچون: تامغا = دامغا، تار = دار، تات = داد، تیل = دیل، تونوز = دونوز، تۇرت = دۇرد.^۱

دیلیمیزده بیر هئجadan آرتیق اولان فعل کؤکلی "ت" سه سیله بیتدیگده و بو "ت" ایکی سسلی آراسیندا دوشدوکده "د" سه سیینه چئوریلیر. مثلا: آلدات - آلدادیر، اوخشات - اوخشادار، ... بیر هئجالی "گئت" و "ائت" فعللرینده ده بو قانون صادقدير: گئدير، ائدير.

تاریخ بویو تورک دیللرینده بیر سیرا سؤزلرده بو ایکی سس بیر - بیرینه چئوریلیمیشدیر. مثلا، "دورماق" فعلینده "د" عنصر و تورکمن، اؤزبک دیللرینده "ت" شکلینده ایشله نیر: تور. بوگون آذری تورکجه سینده اولان بیر سیرا "د" سسلری آنا دولو تورکجه سینده "ت" دئییلیر. "محمد - مئحمئت" کیمی و یا ان قدیم تورک دیللرینده کی "تیر" سؤزو بوگون دیلیمیزده "دئیر" شکلینده ایشلنمکده دیر.

بو لازملی مقدمه دن سونرا قید ائتمه لی ییک کی، بیز ماد کلمه سینین معناسی، تاریخ بویو کیشی و قادین آدی کیمی، مختلف واریانتلاردا ایشلنمه سینى "قوتیلیرین اککده حاکمیتى" بؤلومونده گئنیش شکیلده آچیب گؤستریمیشیک. بورادا چوخ قیسا شکیلده گؤستریمکله کفایتلنیریک کی، بو کلمه م.ق. ۵ - ۴ نجو مین ایللیکده سومئر دیلینده "متین" و یا اونا یاخین معنادا ایشلندیکده، شبهه سیز، قوتی ائللری دیلینده ده ایشلنمیش، محکم، مقاومتلی، انیلمز معنالاریندا اولموش، اؤزوده کیشی آدی کیمی ایشلنمیشدیر. مثلا، قوتیلیرین بابیلده دوخسان بیر ایل لیک حاکمیتى ایللرینده اونلارین ایگیرمی باشچیسى اورادا حوکمران اولموشدور، بونلارین بیرینجیسى نین آدی "ایمتا" ایدی کی، ایمدا = مئت = مئد = ماد" سؤزونون ان اسکی شکیللریندن اولموشدور. هابئله م.ق. ایکینجی یوز ایللیکده اورتا آسیادا حاکمیت ائتمیش "هون" ایمپراتورلوغونون مشهور رهبری "تومان خان" اوغلو "مه ته = مئتی" اولموشدور.^۲

۱ - میرعلی سیدوف، آذربایجان خلقینین سوی کؤکونو دوشورکن، باکی ۱۹۸۹، ص ۳۲۷.

۲ - بهاء الدین اؤگل، بؤیوک هون ایمپریاسی، ج ۱، باکی ۱۹۹۲.

بو کلمه کیشی آدی اولاراق، "مه ته"، "ماتا" شکیللرینده و قادین آدی اولاراق "ماتان"، "ماتانا" شکیللرینده تاریخ بویو ساده آذری خلقی داخلینده ایشلنمیش و بوگونده ایشلنمکده دیر. حتی بو کلمه ادبی آذری دیلی و شعرینده ده ایشلنمیشدیر. تاریخ بویو بو کلمه خلق دیلینده ایشلندیکجه هم چشیدلی شکیللره دوشموش، همده بیر سیرا یئرلرده خلق اونون معناسینی بیلیمیر و عنعنه اولاراق کیش آدی کیمی اونو ایشله دیر. بونون اؤزوده بو سؤزون آذری خلقی داخلینده اولدوقجا ده رین کؤک و تاریخه مالک اولماسینی گؤسته ریر.

بعضی عالیملرین فیکرینجه همدانین قدیم آدی "ائکباتان" "هال ماتان" ایدی و بو کلمه اوچ حیصه دن یارانمیش ایدی: هال × مات × آن. ایلام دیلینده "هال" وطن، یورد دئمک ایدی. "مات" هامان "ماد" کلمه سیدیرکی، اوندان "د" سه سی "ت" سه سینه چئوریلیمیشدیر. "آن" عنصر و ایسه قدیم تورک دیللرینده اسملرین جمع علامتی اولموشدور.

دئمک، "ائکباتان" سؤزونون معناسی "مادلارین وطنی" اولموشدور. بونودا قید ائدک کی "ائکباتان" کلمه سینی باشقا جور معنا ائدنلرده واردیرکی، بیز یئرینده اونو گؤستریمیشیک. گؤرون دو یو کیمی، "ائکباتان" کلمه سینده "ماد" سؤزو "ائل"، "طایفا"، "خلق" معناسیندادیر. همین معنایی قدیم یاخین شرق منطقه سی خلق و حکومتلریندن بیر ی اولموش "مئتاننی = میتاننی" سؤزونده مشاهیده ائدیریک.

م.ق. اوچونجو و ایکینجی مین ایلیکده بو گونکو اورمو گؤلونون جنوب غرب حیصه لرینده، زاقروس داغلاریندان باشلا یاراق، توروس داغلارینین شمال و جنوب یاماجلاریندا، چاغداش عراق ترکیه - سوریه سرحدلری بویو آرائیق دنیزینه قدر "هورری" خلقی یاشایاردی.^۱ ا.م. دیاکونوف گؤره "هورریلر" ائله هامان "سوباریلر" اولموشلار. "سوبار = سابیر = ساویر" ائللرینین ان اسکی مهم تورک ائللریندن اولماسی علم عالمینه معلومدور. بوندان باشقا "هورریلر" دن چوخو کتیه لر و یازیلار الده واردیر و اونلارین دیلی معین و مشخصدیر. اونلارین دیلی ایلام و اورارتو دیللرینه یاخین ایدی. ا.م. دیاکونوفون آشاغیداکی سؤزلری هورریلر باره ده گؤستر دیگیمیز بو جهتلری آیدین گؤسته ریر:

"هورری - Hurrohe" دیلینده دانیشان قبیله لر م.ق. ایکینجی مین ایلیکده شمالی بین النهرینده و معین درجه ده سوریه ده یایلمیش ایدیلر.... هورریلرین دیلی اوچونجو مین ایلیگین اوچونجو روبعونده "اورکیش" و "ناوار" شاه ی اولموش "تیشاری" آدلی بیر شخصدن الیمیزه گلیمیشدیر. "اورکیش" ین یثری بللی دئییلدیر و مباحثه لیدیر، لاکین "ناوار"، شبهه سیز، سونرالار "نامار" و یا "نامرو" آدلانمیشدیر، یعنی "دیاله" چایی دره سی م.ق. اوچونجو مین ایلیکده دجله نین شرقی و آسوری تورپاقلاریندا هورریلرین وارلیغی ثابت اولموشدور. م.ق. ایکینجی مین ایلیکده ده اونلار

۱. ا.م. دیاکونوف، ماد تاریخی، ص ۱۲۲ و جامعه بزرگ شرق، شاپور رواسانی، ص ۲۲۹ و ۲۱۷.

"کرکوک" منطقه‌سینده (اسکی "آراپخا" - Arrapcha) یاشامیشلار. هورریلرین شرقی منطقه‌لره نفوذ ائتمه‌سی باره‌ده محکم مدرک‌لر الده یوخدور، باخمایاراق کی، بعضیلری حدس و ورورلار کی، نقشه‌میزین ۳ و ۴ - نجو منطقه‌لری (اورمو گؤلونون جنوب‌شرقی و قسماً شرقی، یعنی سه‌ه‌ندین جنوب یئرلری. م.) نین خلقی م.ق. بیرینجی مین ایللیگه قدر هورریلرین اوزللیکلرینه - خصوصیتلرینه مالک اولموشلار.^۱

م.ا. دیاکونوفون بو سؤزلریندن هورریلرین یثری گؤستریدیگیمیز یئرلر، دیللری ایسه ایلام دیلینه یاخین، یعنی التصاقی - اسکی تورکجه اولموشدور.

اسکی دؤور تاریخچیلری "میتاننی" و یا خود "ماتیانی" لری هورریلرین بیر حیصه‌سی بیلیمیشلر.^۲

پروفیسور شاپور رواسانی اؤزونه خاص بئله بیر فیکیر ایره‌لی سورور کی، "میتاننی" حکومتینین حاکم دایره‌لری هند - اروپایی دیللی خلقلردن و ساده، گئیش خلقی هورریلر، یعنی التصاقی دیللی ایدیلر.^۳ بو فیکیر غیر - طبیعی و غیر - علمی دیر. بیز یوخاریدا گؤستریدیک کی، میتاننیلر هورریلرین بیر حیصه‌سی اولموش و هورری ائل بیرلشمه‌سی، هر هانسی سببه گؤره، پارچالانمیش، معین ائللی "میتانی" آدلانمیشلار، یعنی اولدن "میتاننی" ائلی آدی داشمیشلار، آنجاق بؤیوک ائل بیرلشمه‌سینه داخل اولدوقلاری اوچون، عمومیته "هورری" و اؤز داخللرینده "میتاننی" آدلانمیشلار. بو آدا "ت" سه‌سی "د" دن یارانمیشدیر، یعنی کلمه‌نین اصلی "مید + آن" یا خود "ماد + آن" (مادلار) ایمیش.

قوتتیلرله علاقه‌دار اولموش هورریلر و نتیجه‌ده "میتاننیلر (ماد) دن گؤرونور کی، "ماد" آدلی سویلاردان معین ائل و قبیله‌لر اولدن قوتتیلرین داخلینده یاشامیشلار و سونرالار م.ق. دوققوزونجو یوز ایللیکدن باشلایاراق. "ماد" آدلی تازا بعضی ائل و اوبالاردان ایشغوزلار (ساکالار) داخلینده، ترکیبینه ماننا و مرکزی ماد تورپاقلارینا گلدیکده، "ماد" آدی عمومی لشمیشدیر.

هم "د" سه‌سینین "ت" سه‌سینه چئوریلمه‌سی، همده "ماد" کلمه‌سینین اینسان، شاه آدی کیمی م.ق. دوققوزونجو عصرده قوتتیلر - مادلار داخلینده ایشلمه‌سینه دایر باشقا بیر نمونه گؤستررک. بو نمونه "می تاکی" (ماتا کو) آدیدر کی، جنوبی "زاموا" و دیاله چایینین شمالی قسمتلرینده، "پارسوا" اراضیلرینده یئرلشمیش "بیت سانقی" بؤلویونون شاهی اولموشدور.

بیز یئرینده گؤستریمیشیک کی، آسوری شاهی "تیقلت پله‌سر" م.ق. ۷۴۴ - نجو ایلهده بیر ایل اؤنجه‌دن حاضرلاشاراق، دیاله چایی اورتالاریندا یئرلشن "نامار" تورپاقلارینا هجوم ائتدی.

۱ - ماد تاریخی، ص ۹۹.

۲ - ماد تاریخی، ص ۹۹.

۳ - ماد تاریخی، ص ۳۱۱ - ۳۱۲.

اولدوقجا وحشیجه سینه و ویران ائدیجی اولموش بو یوروشده بعضی کیچیک منطقه حاکملری و باشچیلاری آسوریلرین الینده اسیر اولدولار. بونلاردان بیرى "بیت ذاتتى" باشچیسی "کاکى" و دیگرى "بیت سانقى" "حاکمى" مى تاكى" ایدی.^۱

"مى تاكى" (ماتاكو) کلمه سی ایکی سؤزون ترکیبیدن میدانا گلمیشدیر: مى تا - کی = کو. بو ایکی بؤلومدن "مى تا" = "ماتا" هامان "مید" = ماد" اینسان - شاه آدیدیر کی، اوندان "د" سه سی "ت" سه سینه چئوریلmişدیر. "کی" = کو بؤلومونه گلدیکده ایسه او، ایلام دیلینده "بویوک" و "باشچی" معناسیندا اولموش، اؤزوده هامان "پارسوا"، بیت سانقى، "بیت ذاتتى"، یعنی دیاله منطقه سینین قوتتى ائللى داخلینده ایشلنمیشدیر، نتیجه کی، یئرینده گؤسترديگیمیز کیمی، بعضی باشقا قوتتى ائللى داخلینده "یانزى" سؤزو همین معنادا ایشلنمیشدیر.

بیلدیگیمیز کیمی، قیزیل اوزون (اسکی آدی گویا "امرد" اولموشدور)^۲ آخارقاسی منطقه سینین ایکینجی سارقون طرفیندن سورگون اولموش شاهینین - باشچی سینین آدی "دیا اوکو" = دیوک" اولموش و او یئرلر آسوری لؤوحه لرینده "مادای" آدلانمیشدیر. "مى تاكى" = ماتاکو" و "دیا اوکو" آدلاریندا اولان "کو" عنصر و نون عینی لیگیندن بئله نتیجه چیخارتماق اولور کی، بو یئرلرده یاشامیش ائل و قبیله لر عینی کؤکلؤ، بیرى - بیرینه یاخین و شاید "ماد" آدلانمیش ائل و قبیله لرден اولموشلار. یئرلى گلمیشکن، تکراردا اولسا، بیر داها قید ائدک کی، بوتون قدیم ائلر کیمی، م.ق. ۹ - ۱۰ - نجو یوز ایللیکلرده شمالدان آذربایجانا گلمیش ایشغوزلاردا ائل بیرلشمه سی اولموشلار. بو مؤوضوع ایله ایلگیلی تاریخچی محمود اسماعیل یازمیشدیر:

«ایشغوز سوی دئیلن سوی یوخدور. ایشغوزلار قدیم، مؤلفین یازدیغی کیمی، ۲۰ سویون بیرلشمه سیدیر. اونلارین هامیسی بیر یئرده ایشغوزلار آدلانمیشدیر. بو ایگیرمی سويدان بیرى "ساک" - ماساگتئر" اولموشدور».^۳

بو ایگیرمی ائل، قبیله و سويدان بیرى و یا بیر نچه سینین "ماد" آدلى اولماسی و یا بو ایگیرمی ائلین ترکیبینده "ماد" آدلى کیچیک ائل و اوبانین اولماسی احتمالی گوجلؤدور و بونلار او زامانکی آذربایجان و همدان طرفلرینده یئرلشدیکدن سونرا، یاواش - یاواش "ماد" آدی عمومیه شیب، "قوتتى" کلمه سینین یئرینی توتموشدور.

محمود اسماعیلین ایشغوز سوی بیرلشمه سی باره ده یازدیغی سؤزلری بو گون "قاشقایی" ائل بیرلشمه سینده ده گؤرورؤک. قاشقایی ائل بیرلشمه سی ۹۸ بویوکلو، کیچیکلى ائل و قبیله دن عبارتدیر و بو ۹۸ ائلین داخلینده "قاشقایی" آدلى ائل، طایفا و یا قبیله یوخدور.

۱ - ماد تاریخی، ص ۱۸۵.

۲ - ماد تاریخی، ص ۳۱۲.

۳ - محمود اسماعیل، آذربایجان تاریخی، باکی ۱۹۹۳، ص ۱۳.

یوخاریدا گؤسترديگیمیز "میتاننی" ائلی آدیندا اولان "ماد" سؤزونون دیاله آخارقاسی یئرلری باشچیسینین آدیندا اولماسی بو یئرلرده ماد ائللریندن یاشاماسی فیکیرینی قسماً تأیید ائدیر، میتاننی ائلینین (هوررلر) یاشادیغی منطقه و یئرلرایله دیاله آخارقاسی اراضیلرینین بیرى - بیرینه یاخین و قونشو اولماسی دا بو فیکرین دوغرو اولماسی احتمالینى گوجلندیریر.

"کی - کو" سؤزوايله ایلگیلی بونودا علاوه ائتمک ضروریدیر کی، بو سؤز کیشی و خصوصیه باشچی و شاه آدلاریندا آرتیریلقد، گاه آدین آخیرینا (یوخاریدا گؤرودوگوموز کیمی)، گاهدا آدین اولینه گلردی. کی - اکسار = آخسار" آدیندا اولدوغو کیمی.

گؤروندویو کیمی، افسانهوی فارس شاهلاری سولالهسی اولموش "کیان" شاهلاری کئقوباد، کئیکاووس، کئخوسرو آدلارینین اولینده اولان "کئی" حیصهسی همین ماد آدلاریندا کی "کی - کو" سؤزوندن آلینمیش و منبع گؤسته ریلمه دن ایشله نیب فارسلاشدیریلیمیشدیر. حتی فیکیریمیزجه همین افسانهوی شاهلار سولالهسی آدی اولموش "کیان" کلمهسی ایکی حیصه دن (کی - آن) میدانا گلیمیشدیر. کلمه ده کی هم "کی" بؤیوک، باشچی، شاه و بعضاً یثره منسوبیت (لی) معناسی داشییان قسمت، همده ان قدیم تورک دیلرینده و یا التصاقی دیللی ائللرین بعضیلرینین دیلرینده، او جمله دن مادلارین دیلینده اسمین جمع علامتی اولموش "آن - ان" ماد دیلیندن آلینمادیر، نتیجه کی، سونرالار رستم داستانی قهرمانلارینین آدلاری و حادثه لرینین بیر سیراسی اشکانیلر دؤورو شخصیتلری و حادثه لری اساسیندا یاراتمیشدیر. (بو باره ده سونرا گئنیش دانیشاجاغیق). □ □ □

□ ماد ائللرینین آدلاری

یوخاریدا گؤسترديگیمیز کیمی هئرو دوت آلتی ماد ائلینین آدینی چکمیش و اونلارین ائتتیک کؤکونه اشاره ائتمه میشدیر. عالیملرین بعضیسی بو آدلارین بعضیلرینی تورک کؤکلو، بعضیلرینی ایسه هند - آوروپایی کؤکلو کلمه گؤسته ریرلر. بو فیکرین عکسینه اولاراق، بو ائل آدلاری قدیم تورک آدلاری و سؤزلریندن یارانان کلمه لر دیر. بئله کی، بو آلتی ائل آدینین بعضیسی، معین سس - فونئتک ئه ییشیک لیکله، قدیم تورک ائللرینین آدلاریندا گؤرور، بعضیلرینی ایسه اسکی عادى و ائل آدلارینا یارارلی اولان تورک کلمه لرینده مشاهده ائدیریک. بو جهتلی نظر دن کئچیرک.

□ بوس - بوسای

سس قورولوشو باخیمیندان بو کلمه یه یاخین و آدیغا یارارلی اولان قدیم تورک کلمه لری بونلاردیر:

(۱) قدیم و چاغداش تورک دیلرینده "باس - Bas" اوستون گلمک، غالب گلمک سؤزونو بیلیریک کی، آذری، تورکمن، اوزبک، اویغور، قیرغیز و سایره بیر سیرا تورک ائللی دیلرینده

ايشلنميش و ايشلنمكدهدير.^۱

(۲) "به سو = باسو" سۆزونو بيليريك كى، "ده مير توخماق" معناسيندا اولموشدور.^۲

(۳) "به سوت = باسوت" كلمه سى اويغور ديلينده "آرخا، يارديم، آجيان، يارديمچى" دئمكدور.^۳

گۆستهريلن اسكى تورك سۆزلرينى نظره آلاراق، گومان ائتمك اولاركى، "بوس" كلمه سى بو سۆزلرين بىرى اساسيندا يارانميشدير، چونكى بو كلمه لر ائل آدى اولماغا يارارليدير.

پارتاكتن

۱. م. دياكونوفون يازديغينا اساساً "پارتاكتنا" منطقه سى چاغداش قوم شهرينين ياخينليغينداكى دوز گۆلونون غربيينده، هامان گۆله تۆكولن "شورچاي" ين اطرافلى اراضيسى ايدى، يعنى مركزى ماد تورپاقلاريندان ايدى.^۴ بو دره نين غربى قسمتلرينين شمالى قسمتيندن "شاهرود" و جنوب قسمتلريندن "زىجان چاي" نين ايلك قوللارى باشلانير. دئمك "پارتاكتن" آدى ماد ائلى مركزى مادين شمالشرق تورپاقلاريندا ياشاميش و چوخ احتمال "ديوك" ون حاكميتى آلتيندا اولموشدور. فيكرىمىزجه بو ماد ائلينين آدى ايكي سۆزدن يارانان كلمه دير:

(الف) "پارت = پارتا". بو كلمه چوخ احتمال قديم تورك "پارت" ائلينين آدى ايله علاقه دارديركى، سونرالار اشكانى سولاله سىنى پاراتميشلار.

(ب) "كتن". بو سۆز "كتن" شكلينده ان قديم دؤورلردن تورك دونياسينين دوغو قسمتلرينده "شهر"، "آوادانلىق" معناسيندا، نسبتاً غرب توركلرينده "شهر" معناسيندا ايشلنميشدير. بو كلمه بوگون تورك دونياسيندا، آذرى توركلرى داخلىينده ايشلنديكى كيمى، "كند" معناسيندا ايشلنمكدهديركى، بعضى حاللاردا شهر معناسى وئير. مثلاً؛ تاشكند، سيمزكند (سمرقند)....^۵

دئمك، نظره گلن بو كلمه نين معناسى "پارت شهرى، پارت كندى، پارتلارين ياشادىغى يئر، پارت توپلاتىسى،...." دئمك ايميش.

آريزانت = آريسانت

سس تركيبيندن گۆرونوركى، كلمه ايكي قسمتدن يارانميشدير: آر + ايزانت. بيرينجى قسمت، شبهه سيز، "ار"، يعنى ايگيت و قوچاق كلمه سيديركى، ان قديم دؤورلرده باشچيلار، محترم، بۆيوك و حرمتلى رهبرلرين آدلارينين اولينه آرتيرارديلار. "آلپارتونقا" و

۱ - ديوان لغات الترك، ج ۱ و ۲.

۲ - ديوان لغات الترك، ج ۳، ص ۷۲.

۳ - ديوان لغات الترك، ج ۱، ص ۳۵۴ و ۳۵۹.

۴ - ماد تاريخى، ص ۹۰.

۵ - ديوان لغات الترك، ج ۱، ص ۳۳۹.

"آلپ ارسلان" اسملرینده اولدوغو کیمی.

ایکینجی قسمته گلدیکده ایسه، سس قورولوشو جهتدن قدیم قوتیلرده باشچی، رهبر، دئیلن "یانزی" کلمه سینى خاطرلادیر کی، سسلری دال - قاباق اولموشدور، نتیجه کی، قوتیلرده اولموش "اریانزی" سؤزو سونرالار، بيله - بيله و یا بيلمه دن "اریانزی = ایرانزو" شکیلینه دوشموشدور.

بودی

بو کلمه سس ترکیبی باخیمیندان خالق، اولوس و قوم معناسیندا اولموش اسکی تورک کلمه سی "بودون - Budun" سؤزونو خاطرلادیر و چوخ احتمال اوندان یارانان کلمه دیر. اگر بو احتمال دوزگون اولموش اولسا، بو کلمه نین معناسی خالق، ائل، توپلوم و یا بونلارا یاخین بیر کلمه اولاجاقدیر.^۱

موغ

بو کلمه ان اسکی دؤورلردن تورک ائللری داخیلنده شامان، روحانی، کاهین، فالچی، دین خادمی، غیبدن خبر وئرن، سحر باز،... معنالاریندا اولموش و زامان کئچدیکجه، زردوشتیزمین بارنماسی ایله ایلگیلی، دین خادمی، روحانی، زردوشت دینین روحانیسی معناسیندا ایشلنمیشدیر. نظره گلن بو کلمه لاپ اوللر او کیچیک ائل، اوبا و دسته یه دئیلمیشدیر کی، اونون کیشیلری و قادینلارینین چوخو سحر بازلیق، غیبدن خبر وئرمک، فالچیلیق، کاهینلیک و بو کیمی ابتدایی اینسانلار آراسیندا اولموش خرافاتی ایشلرله مشغول اولموشلار و زامان کئچدیکجه بو کلمه ائل و طایفا آدینا چئوریلیمیشدیر. بو کلمه باره ده آشاغیدا "قئومات" سؤزونو آچیقلا یارکن یئنه ده دانیشا جاییق.

ستروخات

ستروخات ائل آدینا گلدیکده ایسه، فیکریمیزجه بو سؤز ایکی قسمتدن یارانمیشدیر: سترو - خات.

بونلاردان ایکینجی بؤلوم "خات = قات = قوت" اسکی تورک دیللرینده چئشیدلی معنالار داشیمیشدیر:

(۱) "قات" سرت و محکم اولماق دئمک ایدی.^۲ بو گون بو کلمه همین معنادا آذری دیلینده "قات" و "قاتلاشماق" شکیللرینده، صفت و فعل کیمی ایشلنمکده دیر.

۱. ۲۷. ۲۸. ۲۹. ۳۰. ۳۱. ۳۲. ۳۳. ۳۴. ۳۵. ۳۶. ۳۷. ۳۸. ۳۹. ۴۰. ۴۱. ۴۲. ۴۳. ۴۴. ۴۵. ۴۶. ۴۷. ۴۸. ۴۹. ۵۰. ۵۱. ۵۲. ۵۳. ۵۴. ۵۵. ۵۶. ۵۷. ۵۸. ۵۹. ۶۰. ۶۱. ۶۲. ۶۳. ۶۴. ۶۵. ۶۶. ۶۷. ۶۸. ۶۹. ۷۰. ۷۱. ۷۲. ۷۳. ۷۴. ۷۵. ۷۶. ۷۷. ۷۸. ۷۹. ۸۰. ۸۱. ۸۲. ۸۳. ۸۴. ۸۵. ۸۶. ۸۷. ۸۸. ۸۹. ۹۰. ۹۱. ۹۲. ۹۳. ۹۴. ۹۵. ۹۶. ۹۷. ۹۸. ۹۹. ۱۰۰.

۲. ۱. ۲. ۳. ۴. ۵. ۶. ۷. ۸. ۹. ۱۰. ۱۱. ۱۲. ۱۳. ۱۴. ۱۵. ۱۶. ۱۷. ۱۸. ۱۹. ۲۰. ۲۱. ۲۲. ۲۳. ۲۴. ۲۵. ۲۶. ۲۷. ۲۸. ۲۹. ۳۰. ۳۱. ۳۲. ۳۳. ۳۴. ۳۵. ۳۶. ۳۷. ۳۸. ۳۹. ۴۰. ۴۱. ۴۲. ۴۳. ۴۴. ۴۵. ۴۶. ۴۷. ۴۸. ۴۹. ۵۰. ۵۱. ۵۲. ۵۳. ۵۴. ۵۵. ۵۶. ۵۷. ۵۸. ۵۹. ۶۰. ۶۱. ۶۲. ۶۳. ۶۴. ۶۵. ۶۶. ۶۷. ۶۸. ۶۹. ۷۰. ۷۱. ۷۲. ۷۳. ۷۴. ۷۵. ۷۶. ۷۷. ۷۸. ۷۹. ۸۰. ۸۱. ۸۲. ۸۳. ۸۴. ۸۵. ۸۶. ۸۷. ۸۸. ۸۹. ۹۰. ۹۱. ۹۲. ۹۳. ۹۴. ۹۵. ۹۶. ۹۷. ۹۸. ۹۹. ۱۰۰.

۳. ۱. ۲. ۳. ۴. ۵. ۶. ۷. ۸. ۹. ۱۰. ۱۱. ۱۲. ۱۳. ۱۴. ۱۵. ۱۶. ۱۷. ۱۸. ۱۹. ۲۰. ۲۱. ۲۲. ۲۳. ۲۴. ۲۵. ۲۶. ۲۷. ۲۸. ۲۹. ۳۰. ۳۱. ۳۲. ۳۳. ۳۴. ۳۵. ۳۶. ۳۷. ۳۸. ۳۹. ۴۰. ۴۱. ۴۲. ۴۳. ۴۴. ۴۵. ۴۶. ۴۷. ۴۸. ۴۹. ۵۰. ۵۱. ۵۲. ۵۳. ۵۴. ۵۵. ۵۶. ۵۷. ۵۸. ۵۹. ۶۰. ۶۱. ۶۲. ۶۳. ۶۴. ۶۵. ۶۶. ۶۷. ۶۸. ۶۹. ۷۰. ۷۱. ۷۲. ۷۳. ۷۴. ۷۵. ۷۶. ۷۷. ۷۸. ۷۹. ۸۰. ۸۱. ۸۲. ۸۳. ۸۴. ۸۵. ۸۶. ۸۷. ۸۸. ۸۹. ۹۰. ۹۱. ۹۲. ۹۳. ۹۴. ۹۵. ۹۶. ۹۷. ۹۸. ۹۹. ۱۰۰.

۴. ۱. ۲. ۳. ۴. ۵. ۶. ۷. ۸. ۹. ۱۰. ۱۱. ۱۲. ۱۳. ۱۴. ۱۵. ۱۶. ۱۷. ۱۸. ۱۹. ۲۰. ۲۱. ۲۲. ۲۳. ۲۴. ۲۵. ۲۶. ۲۷. ۲۸. ۲۹. ۳۰. ۳۱. ۳۲. ۳۳. ۳۴. ۳۵. ۳۶. ۳۷. ۳۸. ۳۹. ۴۰. ۴۱. ۴۲. ۴۳. ۴۴. ۴۵. ۴۶. ۴۷. ۴۸. ۴۹. ۵۰. ۵۱. ۵۲. ۵۳. ۵۴. ۵۵. ۵۶. ۵۷. ۵۸. ۵۹. ۶۰. ۶۱. ۶۲. ۶۳. ۶۴. ۶۵. ۶۶. ۶۷. ۶۸. ۶۹. ۷۰. ۷۱. ۷۲. ۷۳. ۷۴. ۷۵. ۷۶. ۷۷. ۷۸. ۷۹. ۸۰. ۸۱. ۸۲. ۸۳. ۸۴. ۸۵. ۸۶. ۸۷. ۸۸. ۸۹. ۹۰. ۹۱. ۹۲. ۹۳. ۹۴. ۹۵. ۹۶. ۹۷. ۹۸. ۹۹. ۱۰۰.

* ۱. دیوان لغات الترک. هر اوج جلد.

۲. دیوان لغات الترک، ج ۲، ص ۲۹۵.

(۲) "قوت" اوغور، دؤولت، بخت، طالع، سعادت معنالاریندا اولموشدور.^۱ "قوتادغو بیلک" اثرینین آدینداکی "قوتات" بؤلوموده همین بو سؤزدندیر. کلمه نین بیرینجی حیصه سی "سترو" باره ده هله لیک بیر سؤز دئییه بیلمه دیک. هئرو دوتون گوستر دیگی آلتی ماد ائلی و طایفاسینین اکثرینین ترکیب و معناسی نشان و اثریرکی، او ائللر، آدلارینین گوستر دیگی کیمی، ائتتیک جهتدن التصاقی دیللی - تورک اولموش، اؤزلری ده قوتتی - لولوبیلرین نسلی نین ایشغوزلارلا قاریشماسیندان یارانان ائل و طایفالار اولموشلار. □ □ □

□ ماد اصطلاحینین یارانماسی

بورادا ماد کلمه سینین م.ق. دوققوزونجو یوز ایلیکدن باشلایارق، میدانا کلمه سی و یئر، حکومت و دؤولت آدی کیمی ایشلمه یه باشلاماسینین عامللر، علت و سببلرینی گوستریمک لازم دیر.

یوخاریدا گوستر دیک کی، "ماد" کلمه سی چوخ اوللردن کیشی آدی کیمی قوتتی ائلری و خلقی داخلینده ایشلمیشدیر، بس نه اوچون بو آد هامان زامانلاردان اولکهنین و قوتتی حکومتینین آدینا چئوریلمه میس و محض م.ق. ۸ - ۹ - ۱۰ - نجو عصرلردن باشلایارق، بیر نئچه عصر سوره سینده قوتتی سؤزونون یئرینی توتموشدور؟

شبهه سیز بورادا معین تاریخی عامل، سبب و علتلر اولموشدورکی، ایندییه قدر اؤرتولو و قارائلیق قالمیشدیر. بو اؤرتولو و قارائلیق جهتلر نه دن عبارت اولاییلر؟ فرانسالی تاریخچی عالیم ژ. اوپترین فیکرینجه مادلارین ائلری تورانلیدیرلار و آلتای دان گلیمیش ایدیلر.^۲

بحث اولونان بو یوز ایلیکلر، یعنی م.ق. بیرینجی مین ایلیگی ایلک عصرلرینده اورتا آسیادان یاخین شرقه اولموش ائل آخینی یالنیز ایشغوز (ساکا) ائل بیرلشمه سینین م.ق. دوققوزونجو یوز ایلیگی ندن باشلایارق اولان آخینی تاریخاً معلوم دورکی، یئددینجی عصرین اوللرینده داها گئیش، بؤیوک مقداردا، اؤزوده کیمثرلرین آردینجا یاخین شرقه گلیمیشلر و ایشغوزلارین چوخو شمالی آذربایجان اراضیسی و جنوبی آذربایجانین اورمو گؤل اطراف، ساوالان اطراف، آرازی جنوب، خلخال، قیزیل اوزن آخارقاسی، هشتری، زنجان و همدان اطراف یئرلرینده یئرلشمیشلر. بو عصرلرده بو تورک ائل آخینیندان باشقا، شمالدان آذربایجانا اولموش آیری بیر ائل آخینینی تاریخ گوستره بیر.

۱ - دیوان لغات الترک، ج ۱ و ۲.

۲ - ایران باستان، ج ۱، ص ۱۶۸.

بئله نظره گلیر کی، بو ائل بیرلشمه سی آخینی نین م.ق ۹ و ۸ - نجی عصرلرده تدریجله گلمیش بؤلوملری ساوالانین جنوبو، قیزیل اوزن آخارقاسی، اورمو گؤلونون اطرافى و شرقى قسمتلى، الوند داغى اطرافیندا، یعنی مرکزی ماد تورپاقلاریندا داها چوخ یئرلشمیشلر. بو تورک ائل بیرلشمه سینین مختلف ائل، طایفا و قبیله لری، شبهه سیز، اورتا آسیانین مختلف یئرلری، او جمله دن "آلتای" داغلاری اطرافیندا یاشامیش تورک ائللریندن اولموشلار، بونا گؤره ده ژ. اوپئر ماد طایفالارینی آلتایدان گلمه گؤستمیشدیر. شاید بو ائللردن بیرى و یا اونلارین بیرینین و یا بیر نئچه سینین بعضی ائل و قبیله لری "ماد" آدلانمیشدیر.

اورتا آسیانین آلتای داغلاریندان گلیب، سونرالار مرکزی ماد آدلاناچاق چاغداش ایرانین مرکزی یئرلرینده یئرلشن بو تورک ائللری بو یئرلرده اوز سویداشلاری قوتتى ائلریله، هئچ بیر توقوشما و مناقشه اولمادان بیرگه یاشاییر و تدریجله قایناییب قاریشیرلار. آلتایدان گلن ائللرین سایى شاید، بؤیوک و کیچیک اولماق اعتباریله، آلتایدان چوخ ایدی و یا بو آلتی ائللین هر بیرسی کیچیک ائل اوبالاردان تشکیل تاپمیش ایدی. هر حالدا یوخاریدا آدلارینی گؤستردیگیمیز آلتی ائل بیر، ایکی عصر سوره سینده کیچیک ائل اوبالاری و حتى یئرلى کیچیک قوتتى ائللرینی اؤزلریله بیرلشدیریپ، نسبتاً بؤیوک ائل اولاراق، هر بیرینین رهبری، باشچیسی و اؤزلینه خاص تشکیلات، دؤولت و ائل قورولوشلاری یارانیر. بو ائل رهبرلرینین بیرى قیزیل اوزن آخارقاسی یئرلرینین رهبری "دیوک" (دیاوکو) اولموشدور کی، هئروودوتون گؤستردیگی کیمی، ماننا حکومتی ایله بیر و اورارتو دؤولتی ایله متحد اولاراق، آسوریلره، قارشى اولدوغو اوچون، م.ق. ۷۱۵ - نجو ایلده آسوری شاهى ایکینجی سارقون طرفیندن عایله سی ایله بیرلیکده سوریه نین "هامات" منطقه سینده سورگون اولوب، اورادادا اولموشدور. بو آلتی ماد ائلینین اوچونون باشچیسی خیشتیریتی، مامی تیارشو، دوساننى داهادا نفوذلو اولموش و م.ق. ۶۷۳ - نجو ایلده ماد قیامینی رهبرلیک ائتمیشلر.

ایشغوز ائل بیرلشمه سینین ترکیب حیصه سی اولموش، آلتای داغلاریندان گله رک، قیزیل اوزن آخارقاسی و همدان یئرلرینده یئرلشن ائللر، هئچ شبهه سیز، آلتای داغلاری ائللرینین آغیز ادبیاتینی دا اؤزلی ایله بیرلیکده بو تورپاقلارا گتیرمیشلر. آلتای داغلاریندا یاشامیش تورک ائللری داخلینده چوخ قدیم زامانلاردان یایلمیش مشهور قهرمانلیق داستانلاریندان بیرى "مادای قارا" آدلانمیشدیر. آلتای ائللرینین بو داستانین قدیملیگی و اهمیتی باره ده بؤیوک عالیم "میر علی سیدوف" اؤزونون "آذربایجان خلقینین سؤی کؤکونو دوشونرکن" آدلى اثرینده بئله یازمیشدیر:

"چوخ اسکیلرله سسلشن، اؤزونده اسکی آلتای ایناملارینی، هر شئیده روحون اولماسی... گؤروشلرینی بول - بول قورویوب ساخلایان دنیا داستانلاری ایچری سینده تانینمیش "مادای قارا" داستانیندا آپ - آیدین گؤرونور کی، آلتایلیلاردا، بیر چوخ تورک دیللى خلقلر کیمی، داغى اوز عایله لرینین، سویلارینین کؤکو، باشلانقیجی، یاردیمچیسی سایمیشلار. داستاندا داغین آتا، آرا - سیرا

ایسه آنا اولماسینا آچیقدان - آچیغا اشاره لر واردیر.^۱
یوخاریدا گؤستر دیکلریمیزدن، ماد اصطلاحی ایله ایلگیلی، آشاغیداکی نتیجه لری چیخاردا
بیله ریک:

۱ - م.ق. بیرینجی مین ایللیگه قدر نئچه مین ایل سوره سینده بو گونکو ایرانین مرکزی
تورپاقلاریندا یاشامیش قوتلی ائلری داخلینده "محکم"، "سارسیلماز" معناسیندا اولموش "ماد" =
مه ته "کلمه سی هم کیشی، همده قادین آدی کیمی ایشلنمیش و خلق داخلینده گئیش یا ییلیمیش
کلمه اولموشدور.

۲ - اورتا آسیا تورک ائلری داخلینده ده "ماد" کلمه سی اینسان آدی کیمی، تقریباً بوتون تورک
ئلری داخلینده ایشلنمیشدیر.

۳ - م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - نجی یوز ایللیکلرده آلتای داغلاریندان آذربایجانا گلیب، قیزیل اوزن
آخارقاسی و الوند اطرافیندا یورد سالان ائلر داخلینده "مادای قارا" آدی مشهور اسکی قهرمانلیق
داستانی اولموش، همده احتمال بو ائلر داخلینده "ماد" آدی ائل، طایفا و اوبالار اولموشدور.

۴ - آسوری میلیتاریستلرینین بو ائلره قارشی آردیجیل هجومو، خلقین اونون مقابله
قهرمانجاسینا مقاومتی گئدیشینده قهرمانلیق داستان "مادای قارا"نین خلق داخلینده گئیش
یا ییلماسی و شبهه سیز، بعضی سؤز، جمله و حادثه لرین مقاومت و دؤیوش شعارینا چئوریلما سی
احتمالی چوخ گوجلودور.

زامان - زامان توپلانیب فورمالاشمیش گؤستر دیگیمیز بو عامللر سبب اولموشدور کی، م.ق. ۷ -
۸ - ۹ - نجی یوز ایللیکلر سوره سینده تدریجیه "ماد" کلمه سی گؤستر دیگیمیز منطقه ده گئیش
یا ییلیب، عمومی لشمیش و یاواش - یاواش "قوتلی" کلمه سینین یئرینی توتاراق، هم منطقه، هم خلق،
همده تازا یارانان دؤولت و حکومتین آدی اولموشدور. □ □ □

□ اینسان و باشچی آدلاری

بیز اوچ آیریجا فصیله: ۱ - ایشغوزلار (ایسکیتلر - ساکالار)، ۲ - ایشغوزلار (ایسکیتلر و یا
ساکالار) کیمدیر؟ ۳ - ایشغوز دؤولتی (ایشغوز - ایچ اوغوز) ائل بیرلشمه سینین آذربایجانا گلمه سی،
اونلارین رهبرلری، آذربایجان و همدان طرفلرینده گؤردوکلی ایشلری، ماد حکومتینه مثبت و منفی
تأثیرلری، اونلارین میللی کؤکو، ائللین آدی و رهبرلرینین آدلارینین کؤک و معنالارینی، آریاییستلرین
بو ائللرین آریایی اولمالاری باره ده کی فیکرلری و سایره مؤوضوع ایله ایلگیلی مسئله لری گئیش
شکیلده آچیپ گؤستر میشیک و بورادا اونلارین تکرارینا حاجت یوخدور. بورادا یالیز بونا اشاره

*
۱ - میر علی سیدوف، آذربایجان خالقینین سوی کؤکونو دوشونرکین، باکی ۱۹۸۹، ص ۲۵۵.

ائتمکله کفایتله نیریکی کی، ائللین آدی ایشغوز = اشکناز = اشکوز = اشکوزا کلمه سی، اونون رهبرلری اولموش "ایسپاکا"، "پارتاتوا" و "مادای" سۆزلرینین، هابئله ایشغوز ائل بیرلشمه سینده شخص و بۆیوک باشلارین آدلاری اولموش "بوقاتای"، "قوزاتای"، "اوکاتای"، "آپاتای" کیمی کلمه لرین کۆک و معنالاری، حتّی اسکندر زامانیندا ایشغوز ائللرینین رهبری اولموش "کارتاسیس" سۆزونون کۆک و معناسینی گئنیش شکلیده دیلچیلیک علمی و ادلیم تاریخچیلرین اثرلری و فیکیرلری اساسیندا آچیب گۆستریمیشیک.

علمی جهتدن اساسلاندیغیمیز او یازیلاردا چوخ آیدین صورتده ثابت ائتمیشیک کی، بو اسکی مشهور ائل بیرلشمه سینین آدی، رهبرلری، باشچیلاری و اونلارلا ایلگیلی شخص آدلاری نین، استثناسیز اولاراق، هامیسی نین کۆکو آچیق و آیدین تورک کلمه لری اولموش و حتّی اونلارین بعضیلرینین اؤزو، ترکیب حیصه لری، کۆک و یا شکیلچیلریندن بعضیسی بو گون بئله مختلف تورک دیللرینده، او جمله دن آذری تورکجه سینده، گئنیش خلق کوتله لری طرفیندن ایشلنمکده دیر.

بحث ائتدیغیمیز بو عصرلرده، یعنی م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - نجی یوز ایللیکلرده هند - آوروپایی دیللی ائللرینده اورتا آسیا یولوايله ایران فلاتینا آخماسی واقعیتینی نظره آلاراق، شاید ایشغوز ائل بیرلشمه لری ترکیبینه هند - آوروپایی دیللی کیچیک ائل و اوبالاردا، اؤز توپلوملاریندان آیریلاراق، قوشولموشلار. (بو احتمال چوخ ضعیفدیر). آما بو هئچ ده ایشغوز ائل بیرلشمه سینین، بعضی ایران تاریخچیلرینین ادعا ائتدیگی کیمی، هند - آوروپایی دیللی، یعنی "آریایی" اولماسی دئمک دئییلدیر، حتّی کیمثرلرده، شبهه سیز، ایشغوزلارلا یاخین، عینی کۆکلو، اورتا آسیادان گلمه و التصاقی دیللی اولموشلار.

ئل بیرلشمه سینین اؤز آدی، رهبرلری و بۆیوک باشلارینین آدی خالص تورک کلمه لری اولان بیر ائله هند - آوروپایی دیللی ائل دئمک گولونج اولمازمی؟ آیا هند - آوروپایی بیر ائل اؤز آدی، باشچیلاری و بۆیوکلرینین آدلارینی تورک و یا، اؤز آنا دیللریندن باشقا، آیری بیگانه بیر دیلدن سئچرلمی؟ بئله بیر ایش عقله و منطقه اویغون گلیرمی؟

دئمک، تورکلرین ان اسکی و ادلیم ائل بیرلشمه لریندن بیر اولموش "اوغوز" ائللرینین بیر بۆلومو اولموش "ایشغوز" (ایچ اوغوز) ائل بیرلشمه سی التصاقی دیللی اولموش، تورک اولموش و اونلارین شمالی و جنوبی آذربایجاندا، همدان، ساوه، زرند، و ... یئرلرینده قالمیش ائل، اوبا و طایفالاری اؤزلریندن قاباق بو یئرلرده اولموش و سونرالار اورتا آسیادان گلیمیش اولدوقجا چوخ تورک ائللریله قایناییب قاریشاراق، زامان - زامان فورمالاشان آذری میللتینین یارانماسیندا اشتراک ائتمیشلر.

ساک - ساکا

تاریخده ایشغوز ائللری "ساکا" آدیله ده تانیلمیشلار. یوخاریدا گۆردوک کی، ایشغوز ائل

بیرلشمه سی ایگیرمی ائل و سويدان عبارت اولموش و اونلارین بیرینین آدی "ساکا" اولموشدور. بو ایکی کلمه نین هر ایکسی اصیل تورک کلمه لری اولموشدور. "ساک = ساق" کلمه سینین معناسی "ایشده آییق، زیرک" ^۱، "ساکا" کلمه سینین معناسی ایسه "داغ یاماچی" معناسیندا اولموشدور. ^۲ "ساک - ساکا" کلمه سینین معناسی بو ایکی آنلامین ایکسیندن بیر اولماسی شبهه سیزدیر، آنجاق اسکی تورک داستانلاری و ناغیللاریندان گؤروندویو کیمی، قدیم تورک ائللری داغا یوکسک قیمت و ثریب، اونا مقدس شئی کیمی باخمیش، اونا میفیک خصوصیتلر قاییل اولاردیلار. بونو نظره آلاراق، ایکینجی معنای گؤتورمک داها مقصده اویغون نظره گلیر.

هارپاک

پارسلارلا ال بیر اولوب، آستیاکین اوردو باشچیسى اولاراق، اونا، خلقینه و ماد حکومتینه خیانت ائدیپ آرخادان خنجر ووران و بو حکومتی دئوریلدن شخصین آدی "هارپاک" سؤزو نه اینکی هند - آوروپایی بیر کلمه دئییلدیر، بلکه تامامیله بیراصیل تورک کلمه سی، اؤزوده شخص، کیشی آدی اولموشدور. "اسکی تورک سؤزلوگونده بو کلمه شخص آدی گؤسته ریلیر". ^۳ "هارپاک" سؤزو ایکی تورک کلمه سیندن یارانان بیر مرکب تورک کلمه سیدیر. بو ایکی سؤز "ار" و "بگ" سؤزلریدیر کی، بو گونده بوتون تورک خلقلری، او جمله دن آذری تورکلری داخلینده اولدوقجا گئیش شکیلده و هامان اسکی معناسیدا ایشلنیر. دئمک، "هارپاک" سؤزونون اصلی "اربگ" اولموشدور کی، زامان - زامان ایشلنمک نتیجه سینده "آرباک" - هارپاق - قارپاق شکیللرینه دوشموشدور. اسکی تورک ائللری و خلقلری داخلینده باشچی و بؤیوکلرین آدینین اولینه احترام و حرمت علامتی اولاراق، "ار" (ایگیت - قوچاق) کلمه سینى آرتیرماق معمول اولموشدور. "آلپ ار تونقا" و "آلپ ارسلان" آدلاری ان گؤزل و تاریخی نمونه لردير، "آرباک - ار - بک" ده بونلاردان بیرى اولموشدور.

قئومات - قالوماتا [Gaumata]

هخامنیشلر تاریخیندن بیلیریک کی، کبوجیه مصره اوردو یوروتمک عرفه سینده، قاراداشی بردیانی کودتاسیندان خاطر جمع اولماق اوچون، گیزلی شکیلده اونو اولدوتدورور. بو حادثه دن خبردار اولان بیر ماد موغ، کبوجیه مصرده اولارکن کودتا ائدیر و کبوجیه نی شاهلیقدان سالیرو اؤزو یئددی آی شاه اولور. بو موغون آدی "قئومات" و یا "قالوماتا" ایدی. بورادا ایکی آدان بیرى، یعنی

۱ - دیوان لغات الترک، ج ۱، ص ۳۳۳.

۲ - دیوان لغات الترک، ج ۳، ص ۲۲۶.

۳ - اوغوز سلطنتی، آلتای معدوف، باکی ۱۹۹۲، ص ۲۶۹.

"بردیا" سۆزو هند - آوروپایی دیلدن - پارس دیلیندن اولان بیر کلمه دیر، چونکی بردیا هخامنیش عایله سینده اولموشدور. لاکین ماد موغون اصلی آدی "قوماتا" سۆزو ایکی تورک کلمه سیندن یارانان بیر مرکب سۆزودور.

"دیوان لغات الترک" ون یازدیغینا^۱ و میرعلی سیدوفون آراشدیرمالارینا اساساً قدیم تورک ائلری، او جمله دن هونلاردا "کام = قام" کلمه سی شامان، روحانی، آرا حکیمی، سئحرباز، دین خادمی، کاهین، فالچی، طبیب، حکیم، عالیم، فیلسوف، معنالاریندا ایشلنمیشدیر.^۲ یعنی بیر نؤوع احتراملی و مقدس سۆز اولموشدور و بونا گۆرده هونلار داخلینده "ااش - کام = آتا - کام" شکیللرینده یعنی "آتا - شامان"، "آرخاداش شامان" معناسیندا اولموشدور. "ااش" اسکی تورک دیلینده همده آرخاداش، یولداش معناسیندا اولموشدور.^۳

"آتا - کام = آتا - قام" کلمه سی خلق طرفیندن مقدس کلمه کیمی، همده کیشی آدی اولاراق قوللانمیش و گۆروندوگو کیمی، چوخ ایشلنمک نتیجه سینده "قام - آتا"، "کام - آتا" شکلینده دوشموشدور. بو کلمه هم کیشی آدی، همده دین خادمی آدی کیمی "قثوم - آتا" شکلینده ایشلنمیشدیر. گومان ائتمک اولار کی، "موغ" کلمه سی "کام = قام = قوم" کلمه سینین عکسینه تلفظودور. (ماک - ماق - موق - موغ).

کییاکسار و آستییاک

تاریخده ماد ایمپراتورلوغونون بو ایکی شخصیتی داها چوخ مشهوردور. بو آدلارین بیرینجیسی نین اولینده "کی"، ایکینجی سینین سونوندا کی "آک" عنصرلری، فیکیریمیزجه، هامان بؤیوک معناسیندا اولان سۆزلردیر کی، یوخاریدا گۆردوک. "کییاکسار" سۆزونون قالان قسمتی "آکسار" = "آخسار"، نظره گلن ایکی قسمتدن عبارتدیر: "آخ = اوخ + سار".

"اوخ" سۆزونون معناسی معلومدور، "سار" قسمتیله گلدیکده ایسه "سرت" و "قیزغین"^۵ معناسیندا اولموشدور. دئمک "آکسار" نین معناسی "سرت اوخ" اولمالیدیر. آستییاک کلمه سینین بیرینجی بۆلومو باره ده هله لیک بیر سۆز دئییه بیلمه ریک.

۱ - دیوان لغات الترک، ج ۱، ص ۲۸۳ و ج ۳ ص ۱۵۷ و ۴۴۳.

۲ - اوغوز سلطنتی، آلتای معدوف، باکی ۱۹۹۲، ص ۲۷۳.

۳ - دیوان لغات الترک، ج ۱، ص ۴۷ و ۴۵۸.

۴ - دیوان لغات الترک، ج ۳، ص ۱۸۱.

۵ - دیوان لغات الترک، ج ۲.

۱ - دیوان لغات الترک، ج ۱، ص ۲۸۳.

۲ - دیوان لغات الترک، ج ۳، ص ۱۵۷ و ۴۴۳.

۳ - دیوان لغات الترک، ج ۱، ص ۴۷ و ۴۵۸.

۴ - دیوان لغات الترک، ج ۳، ص ۱۸۱.

۵ - دیوان لغات الترک، ج ۲.

آخسٹری

ماد قیامی زامانی [م.ق. ۶۷۳] ماننا شاہی اولاراق قیامچیلارلا یاخیندان ایشداشلیق ائتمیش شخصیتدیر. بو کلمه ده "آکسار"، "آخسار" سؤزونون اؤزودور، یعنی او زامانین ماننا دیلینده "سرت اوخ" دئمک ایدی.

دئمک، ماد ایمپراتورلوغو و حکومتینین اساس شخصیتلریندن آدلاری معلوم اولانلارینین چوخونون آدی اسکی تورک کلمه سی اولموشدور. بو او دئمکدیر کی، ماد ایمپراتورلوغو خلقی و حاکم دایره لری التصاقی دیللی، میللی جهتدن اسکی تورک خلقلریندن اولموشلار و یاراتدیقلاری مدنیت ده اسکی تورک مدنیتینین بیر حیصه سی اولموشدور.

ماد ایمپراتورلوغو، او دؤورون حادثه لری، تاریخی شخصیتلری و باشچیلارینین آدلاری و سایره سی باره ده بو گئنیش بحثلریمیزدن بو عمومی نتیجه لری الدهه ائتمک اولار.

۱ - ماد ائللری، خلقی، شاهلاری، حکومتی بیر سیرا آوروپا، کئچمیش سووئت، ایران و حتی آذربایجان جمهوری سی تاریخچیلرینین ایره لی سوردوکلری فیکرین تامامیله عکسینه اولاراق، تورک اصیللی، التصاقی دیللی اولموشلار، نه اینکی "آریایی".

۲ - مادلار قوتتی - لولوبیلر و قسماً هورری خلقلرینین اوولادی اولموش و سویداشلاری ایشغوز و کیمثرلرله قسماً قایناییب قاریشاراق، ماد خلقینی میدانا گتیرمیشلر.

۳ - ایشغوزلار(ساکا) و کیمثرلر اورتا آسیادان، قافقاز یولوايله آذربایجان و او زامانکی مرکزی ایران تورپاقلارینا گلمیش التصاقی دیللی - تورک ائللریندن، اؤزلری ده او زامانکی اوغوز ائللرینین بیر قولو، یعنی "ایچ اوغوزلار" اولموشلار.

چاغداش بیر فاکت و دیلی ده مادلارین آریایی نژاد اولماسی، هند - آوروپایی دیللی ساییلما ماسینا مدرک حساب ائتمک اولار. اودا ۱۲۳ ایل داوام ائتمیش ماد ایمپراتورلوغونون پارسلارین حاکمیتینه داخل ائدیلمه مه سی فاکتیدیر.

بیلیرک کی، پهلویلر هخامنیش پارس شاهلیغینین ۲۵۰۰ ایلیک جشنلرینی توتدوقدا، مادلارین اوندان قاباقکی ۱۲۳ ایلیک حاکمیتینی اوندان خارجه قویموشلار، یعنی مادلاری هند - ایرانی، پارس حساب ائتمه میشلر، چونکی هخامنیشلر م.ق. ۵۵۰ - نجی ایله ده، یعنی شاهنشاهلیق جشنلری زامانیندان ۲۵۰۰ ایل اول ایراندا حاکمیتی مادلاردان آلمیشلار.

شبهه سیز او زامانکی ایران - فارس حاکمه هیأتی نین بو ایشی حسابسیز و اولچولمه میش اولما میشدیر، بلکه پهلوی حاکمه هیأتی بیر سیرا تاریخی حقیقتلری و واقعیتی گؤرن تاریخچیلرین فیکیرلری و مصلحتلرینی نظره آلاراق مادلاری پارس شاهنشاهلیغیندان خارجه قویموشلار. □ □ □

جاسوسلارى بو يىرلاردا اثشيتديكلرى، گوردوكلرى و حس ائديب دويدوقلارنى سرعتله مركزه خبر وئىرىدىلر.

ماد قىاميله علاقه داران قديم هاتيفدن سوال م.ق ۶۷۳ - نجو ايلين دوردونجو آيى اورىل آيينين سونو، يعنى "يار" آيينين اوچوندا اولموشدور. بو سوالدان گوردونوركى، مادلارين "دوساننى" و "مامى تيارشو" آدلى ايكي رهبرى ده "خىشتيريتى" نين متحد و ال بىرلى كىمى آرتىق مبارزه صحنه سينده دىرلر.

دئمك، "خىشتيريتى" نين "دوساننى" و "مامى تيارشو" و شىبهه سىز باشقا كيچىك و بؤيوك ماد باشچىلارى ايله ايلك و تكرار گوردوشلىرى، مذاكره لر ائديب، قىام قرارىنا گلمله لرى بو تارىخدن قاباق، اوزوده گونلر داوام ائتميش مذاكره لر نتيجه سينده و همين ايلين اوللرينده باش وئرمىشدىر. البته ايلكىن گوردوشلر و دانىشيقلار بو تارىخلردن چوخ اوللر و مختلف زامانلار و يىرلاردا باش وئرمىشدىر.

هاتيفدن اولموش همين سوالين سونراكى جمله لرينده اوخويوروق: آيا "مامى تيارشو" اونون (خىشتيريتى م.) سوزونه قولاق آساجاق مى ... آيا بو ايل اسرحدونلا دشمنلىك ائده جكدىر مى؟! بو جمله لر بىر داها گؤستهرىركى، خىشتيريتى ايله "مامى تيارشو" و "دوساننى" - Dussanni نين گوردوش و مذاكره لرى همين ايلين اوللرى و اوزاق باشى همين ايلين مارس و يا آوريلين اوللرينده اولموشدور.

خىشتيريتى ماد اولكه سينين "كار-كاشى" Kar-kassi آدلى منطقه سينين باشچىسى، بؤيوكوايدى. بعضى تارخچىلر بىر فىكرينجه "خىشتيريتى" هردودوتون گؤستردىگى ماد اميرى "ديوك" ون اوغلو (يا نوه سى) اولموش و اوشاق اولاندا، اوز آتاسيله بىرلىكده، ايكىنجى سارقون طرفيندن سوريه يه سورگون اولموش و ايللر بويو اورادا قالىب ياشادىقدان سونرا، اوز وطنينه قايتمىشدىر. اگر بو روايت دوغرو اولسا، دئمك، خىشتيريتى يا سورگون مەدتى باشا چاتاندا سونرا و يا سورگوندن قاچاراق وطنينه دوندوكدن سونرا (هر ايكي حالدا بو ايش چوخ احتمال ايكىنجى سارقونون اولوموندن سونرا باش وئرمىشدىر.) آتاسى "ديوك" ون استقلال و خلقينين آزادلىغى اوغرونداكى فىكىرلىرى و مبارزه سىنى داوام ائده رك، م.ق ۶۷۳ - نجو ايلين اوللرينده ايكي ماد اياالتينين تانيدىغى و مشهور ياشلى بؤيوكلىرى و باشچىلاريله گوردوشه رك، اونلارى آسوريلره قارشى قىاما چاغىرىپ حاضرلامىشدىر و شىبهه سىز اونلار اوزلرى ده آسوريلرين آردىجىل هجوم و تالانلارى، خراج و وئركى آلمالارى نتيجه سينده فىكرى جهتدن بوايشه حاضر و آماده ايدىلر. بو ايكي ماد رهبرينين بىرى "ماداي" اياالتينين (بوگونكو زنجان تورپاقلارى) كئچميش بؤيوكو "مامى تيارشو"، او بىرىسى ايسه "ساپاردا" (ماداي اياالتينين جنوبو و جنوب شرقى اراضىسى) اياالتينين كئچميش بؤيوكو "دوساننى" ايدى.

بو اوچ شخصین گؤروشوب قیام قرارینا گلدیگیندن سونرا، هر اوچو برابر قدرتلی و حقوقلو شکیلده قیامین رهبرلیگینی عهدهلرینه آلاراق حرکت ائتمیشلر. شبهه سیز بونلاردان باشقا کیچیک ماد شاهلاری و امیرلری ده بو اوچ نفرین واسطه سیله و اونلارین نفوذو آلتیندا قیامدا اشتراک ائتمیش ایدیلر. هم بو اوچ رهبرین اؤزلری و آدلاری اصیل ماد کلمهلری اولموش، همده انقلابین مرکزی اولموش "کار - کاشی"، "مادای" و "ساپاردا" مرکزی مادیین اصیل مرکزی ایالتلری، یعنی سونقور - اسدآباد - همدان - قزوین - زنجان - تخت سلیمان آرالاریندا یئرله شن ایالتلر اولموشدور. اهالیسی ماننالیلارلا برابر ماد ایمپئراتورلوغونون اساسی و تمل داشینی قویموش بو یئرلر باشندان - بنادان التصاقی دیللی خلقلرین، قوتتی - لوللوبیلرین وطنی اولموش و بو حکومتی قورانلاردا اونلارین اؤولادی و نسیللری اولموشلار.

بو اوچ رهبر، باشقا ماد ایالتلرینین رهبرلری کیمی، ایللر بویو آسوری ایمپئراتورلوغوا یله مبارزه ده پیشیب، تجربه قازانمیش و هر جور سیاسی، تشکیلاتی و اقتصادی چتین لیکلرله قارشیلانمیش و نه ائده جکلری و قیامی نجه آپاراجاقلارینی یاخشی بیلیردیلر. بو باشچیلارین هر بیرى اؤز منطقه سینده ده رین نفوذا مالک ایدی و آسوری حکومتی ماد ایالتلری اهالیسیندن آلاجاغی وئرگیلرین توپلانماسینا ضامن کیمی، بو باشچیلارین هر بیرینی اؤز ایالتینده باشچی، رهبر و اؤندر تانییاردی. بو باشچیلارین اصیل قدرتلی و ائل داخلینده نفوذلاری، التصاقی دیللی ائلر، طایفا و قبیله لرده اولدن اولموش ائل آغ ساققاللیغی، ائل بگلیگی، ائل بؤیوکلوگونه اساسلانمیش و عنعنه کیمی بحث ائتدیگیمیز دؤوره قدر گلیب چاتمیشدی.

ائل عنعنه سی اساسیندا سئچیلیمیش بو باشچیلاردان علاوه، آسوری حکومتی هر ایالتده بیر حاکم، بیر سیرا مأمورلار و جاسوسلار تعیین ائدردی کی، او ایالتین رئیس و آسوری حکومتینین نماینده سی اولاراق، منطقه نین خبرلری و حادثهلرینی مرکزله چاتدیرار و مرکزین امرلرینی اجرا ائدردی، آنجاق خلق رهبرلرینین قدرت و خلق داخلینده نفوذ و حکومت رئیس لرینین قدرتی و نفوذوندان چوخ آرتیق اولاردی.

ماد اؤلکه سینده آسوریلره قارشى قیام ائدن اوچ ماد رهبری ده همین بو خلق رهبرلریندن اولاراق، برابر حقوقلو ایشه باشلادیلارسا، خیشتی ریتی نین نفوذو داها چوخ ایدی و احتمال وئرمک اولار کی، او ماد قبیله لری بیرلیگینین حربی رهبری سئچیلیمیش ایدی. اگر بو سئچگی رسمی شکیلده اولماسا ایدی دا، خیشتی ریتی بو وظیفه نی داشییردی، لاکین بو وظیفه یالنیز ماد خلقی و اونون رهبرلری طرفیندن تانییاردی و آسوری دؤولتی نه تکجه اونو تانیماز، بلکه اونولا جدی مخالف اولاردی و بو ایش اصولا آسوری حکومتیندن مخفی اولموشدور. قیامین ایلک اوجاغی اولموش "بیت کاری"، "مادای" و "ساپاردا" ایالتلری بو گونکو همدانین جنوبوندان تقریباً زنجانا و قزوینه قدرکی اراضینی احاطه ائتمیشدیر.